

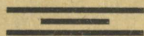
153 864

A-4977_u

Distsipliin.

Käsiraamat kompani, eskadroni
ja patarei ülematele distsipliini ja
sisekorra õpetamisel.

Kokku seadnud **R. Kent.**

10585

S. Õpetuskomitee väljaanne.
1923.

2

A-4977

Sõjaväe trükikoda Tallinn, Rütli t. 13

„Ja kui keegi sind sunnib üht penikoormat käima, siis mine temaga kaks.“
Matteuse V, 41.

„Aga kes otsani jääb kannatama, see pääseb“
Matteuse XXIV, 13.

Loodus oma töös peab valju distsipliini, mis on küll vähe karm — selleks, et olla väga vastutulelik.

Spencer.

Ajalugu esitab enam näiteid sõjavägede hävinemisest leiva ja distsipliini puudusel, kui vaenlase relvade mõjul.
Richelieu.

Sissejuhatus.

Käesoleva töö eesmärgiks on: 1) lahendada arusaamatusi, mis ühiskondlises arvamises on loonud mõiste „distsipliin“ ja 2) esitada õiges valgustuses need põhimõtted ja alused, millele see mõiste peab tuginema kõigis oma avaldustes.

Seades ülesse distsipliini üldmõiste — andes temale ideelise väljenduse, — heidab töö esialgu kõrvale igasuguste seaduste ja reeglite käsitlemise, võttes omaks puht-mõtteteadusliku vaatepunkti, mis sellele mõistele loob eetilise aluse. Üldmõistest kristalliseerub distsipliin liikidesse, mis omavad psühholoogilise aluse ja edaspidi figureerivad tervel töö kestvusel.

Distsipliini tekkimise ja arenemise protsess juhib meid möödapääsematult perekondlise elu vaatlemisele; esiteks läheneme temale teaduslikust seisukohast (zoolopgiline ja ürgaja pere-

kond) ja siis jälgime temale ajalooliselt. Siin satume loomulikult selle elustava ja alalhoidva jõu pääle, mida nimetame seksuaalseks tungiks, mille tõttu perekondline elu tekib, selle ehk teistsuguse kuju omandab, ja mis loob perekondlise elu vahekorrad ehk perekondlise distsipliini.

Perekonnas saab „kodanik“ oma esimese alg-inimlise kasvatus, kuna kodanikuks peab teda kasvatama kool, varustades teda vastavate teadmistega, kultiveerides tema mõistust ja laiendades tema silmaringi. Kuid sellega pole tema kasvatus kaugelki veel lõppenud. Ühiskonna pääl lasub kohus kasvatada, arendada ja täiendada oma liikmeid üldiste kasude eesmärgilt. See, kokkuvõetult, loob nõndanimeetatud „ühiskondlise distsipliini,“ mis käsitab inimese kasvatust perekonnas, koolis ja ühiskonnas.

Usulised küsimused on inimkonna elus etendanud alati suurt osa. Usu läbi on loodud ühiskonnas kindlad vahekorrad, kuid ta on ka terve inimsoo ära jaotanud kahte klassi — usklikudeks, kes maapäalses elus näevad ainult ülemineku etappi, ja uskmatuiks, kes selles elus näevad kõikide eesmärkide lõpueesmärki. Nende kahe vaatepunkti arutamine ei kuulu käesoleva töö ülesandesse, mis usulise küsimuse seab üheks distsipliini alustoeks, valgustades seda küsimust ainult puhtmoraalilisest seisukohast ja jättes kõik teised temaga ühenduses olevad vaatepunktid lugeja vabale südametunnistusele.

Distsiplineerumuse nõutavus peaks selge olema igaühele. Kuid seda nõutavust tumestab laialdane arusaamatus sellest tegurist, mida nimetame valitsevaks (riikliseks) võimuks, mis

reguleerib ühiskondlist elu ja kasvatab tema ainelist jõudu, käsikäes vaimlise jõu arenemisega. Selleks oli tarvilik käesolevas töös jälgida võimu tekkimist ja arenemist üldse, samuti riiklise võimu väljakujunemist eriti; sellega loome mõiste „seaduslikkusest“ ja paneme alused „distsiplinaar-võimule“ kui seaduslikkuse esitajale ja kaitsjale.

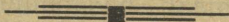
Sõjaväeline distsipliin, kui üldise distsipliini erikuju, on käesolevas töös selgitatud võimaliku põhjalikkusega. Selles osas esineb töö täieliku käsiraamatuna kõigile sõjaväelastele-instruktoritele. Siiski, silmas pidades, et sõjavägi on osa rahvast ja et iga kodanik on kohustatud kaitsema oma isamaad hädaohutunnil, — on ka see osa tööst mõeldud käsitamiseks kõigile kodanikkudele, et teada ja mõista neid aluseid, millest võimata on kõrvale astuda sõjaväe teenistuses, ja, veel enam, milleks iga kodanik peab ennast vabatahtlikult ette valmistama.

Sõjaväelise distsipliini eriosana on antud juhtnõõrid „kasvatajatele-õpetajatele“ — ohvitseridele ja allohvitseridele. Need näpunäited esinevad aga ideaalse eeskujuna ja ei suuda veel kaugeltki ammutada kõiki neid nõudeid, mida ohvitseridele ja allohvitseridele ette seavad elu ja nende kõrge kutse.

Lõpuosas „Distsipliin ajaloolisel valgustusel“ on toodud puhtajaloolised faktid üksikute rahvaste võitlustest oma olemasolu eest. Sellega puudutavad need faktid mitte ainult sõjaväelist distsipliini, vaid seda enam üldist distsipliini, mis põhjeneb rahvuslisele ühistundele. Jälgides neid fakte, jõuame sellele kindlale veendumusele, et ainult need rahvad võisid püsima jääda ajaloosse, kes olid jõudnud oma rahvuslise

väärtuse äratundmusele ja kes ei loobunud
kaitsemast oma iseseisvust kuni viimaseeni.

Lõpeks, peab veel allakriipsutama seda
mõistet, mida terve töö kestvusel nimetame
„sõjaliseks vaimuks“, mida ei pea ära segama
mõistega „sõjakas vaim“. Esimene loob hästi
korraldatud sõjaväe, teine — sõjakad rahvad;
esimene on voorus, mida saavutatakse kestva
kasvatusega, mis juurdub rahva kõlbluses, teine
on ainult tuli veres, mis silmapilkselt võib
kustuda.

Üldmõiste.

Soovides selgusele jõuda mingisuguse sõna üle, püüame meie sellele sõnale luua mõiste. Kahjuks peab aga tunnistama, et just mõiste loomine on kõige raskemaks ülesandeks. Sellele raskusele lisatub veel teine, raskus, nimelt keele evolutsioon, mis annab ühele ja samale sõnale terve rea mitmesuguseid tähendusi.

Pöördudes sõna „distsipliin“ väljendusele, leiame, et ta kõlab täiesti ühesuguselt Inglis, Prantsus, Itaalia, Saksa ja Rootsi keeles. Need rahvad puutusid tervel oma ajaloo kestvusel kokku Rooma kultuuriga ja sõna „distsipliin“ on omandanud nende juures täielise kodanikuõiguse. Meie oleme saanud selle sõna venelastelt, kui kolmandalt isikult, ja samutigi nagu see sõna oli võõras venelastele, püsis ta senini võõrana ka meie juures.

Sõnast „distsipliin,“ kui võõrakeelsest sõnast, saadi varesti aru, isegi sedavõrd varesti, et distsipliini all mõisteti ainult jõu ja karistuse abil kättesaadavat karmi sundust. Sellest on tekkinud kaks valeideed: paljud isikud tsiviilelus arvavad, et distsipliin on lihtsalt karistussüsteem sõjaväeliste süütegude eest; kuid teatavais rahvakihtides ollakse ka veel arvamisel, et distsipliin hävitab inimese individuaalsuse, alandab

teda ja röövides isiku vabaduse, surub teda nii alla, et ta enam oma hinge ei või omaks pidada. Peale selle, sõna „distsipliin“ tabas imeelik saatus — ta sai tarvitavaks ainult sõjaväelises keeles, kuna teda teaduslikes keeles peaaegu sugugi ei sallitud. Vastandiks sellele on Lääne-Euroopa riigid, kus distsiplineerimise tarvidus on sedavõrd läbi löönud arusaamisest, et Inglise kirjanik Spencer lõi temale mõtteteaduslise aluse.

Kui meie lahti lööme ladinakeelse sõnastiku, leiame sõna „disciplina“, millele vastab tähendus — „õpetus, õpetamine, süsteem“. Järgnevalt: discipulus — õpilane; disciplina domestica — vali kord; disciplina reipublicae — riikline kord, riiklised asutused; disciplina dicendi — kõnekunst; disciplina juris civilis — tsiviili õigusteadus ja, lõpuks, disciplina militaris — sõjaväeline teadus.

Entsüklopeediline sõnastik ütleb meile järgmist: distsipliin, selle sõna üldises mõttes, on süstemaatiline harjutamine korrapärasele tegevusele pedagoogiliste abinõude varal; enam kitsamas mõttes — allumine teatud reeglitele, mis sunduslikud kõigile, kes kuuluvad mingisuguse organiseeritud üksuse koosseisu; teaduslikult — mingisuguse teaduse üksik haru.

Pöördudes teadusemeeste arvamisele, leiame järgmised mõisted.

Gaston-Moc, oma teoses „Sõjavägi demokraatlikes riigis“, ütleb: „Mõistagi, et distsipliinitunne on nõuetav igas haritud seltskonnas, kodanlikes elus samutigi nagu sõjaväes; ma mõistan selle all niisugust tunnet, mis meid viib tarvidusele aru saada omast jõust, sunnib headsüdamlikult täitma oma ülesannet, vastavalt nende isikute näpunäidetele, kel õigus juhtida.“

Spenceri teostest võib leida järgmised mõtted :

„Andekas ja mõistlik tööline ei ole juhuslik saadus... Meie peame eeldama aastatuhandete distsipliini, mille mõjul metslase tormiline loomus omab teatud tahtejõu ja tagasihoidlikkuse, mis valmis on ohverdama silmapilkset lõbu, et saavutada tulevikus eluparemusi.

„Hädad, viletsused, surm — kõik need on karistused, millega loodus nuhtleb meid vaimupimeduse ja oskamattuse eest; kuid ühes sellega on nad tervendamise abinõudeks. Osalt hävitades alajärku kuuluvaid inimesi, osalt painutades kõiki teisi distsipliini ja kogemuste katkemata evolutsiooni käigule, tagab loodus sellega kasvu rahvusele, kes aru saab olemasolemise tingimustest ja mõistab ennast vastavalt sisse seada.

„Sotsiaal-distsipliin, mis inimestes sünnitanud suuri muudatusi, toob endaga kaasa veel suuremad muudatused. Alatasane madalate iseloomude hävitamine ja kõrgemate kultuur, mis inimesesööjatest ja ebajumalakummardajatest teinud filantroope, rahuvõitlejaid ja ebasuhavitajaid, arendab neist inimestest sedavõrd paremaid, kuivõrd nemad on paremad oma esivanematest. Põhjused, mis esile toonud endised muudatused, tegutsevad veel praegugi. Nad saavad tegutsema senni, kunni ei kao lahkuminek üksiku isiku tahtmiste ja sotsiaalse korra vahel.

„Nii distsipliini kui kasvatuse suhtes on eestkätt suur tähtsus teadusel. Palju tähtsam on teada asjade tähendust kui sõnade tähendust. Kõlblise, vaimlise ja usulise kasvatuse suhtes omab ümbritseva looduse tundmaõpimine kõrgema tähtsuse kui grammatika ja leksikonide pähetuupimine.

„Inimeste katsed teostada oma ideaale ja reformeerida seltskonda, ilma et nad oleksid reformeerinud iseendid, on lõppenud täielise luhtaminekuga. Kainendes kannatuste teel on nad uuesti allunud distsipliinile, mis inimkonna on viinud nii kaugele ja viib veel kõrgemale edenemisele.

„Vabaduse piiramine, kui võrd ta tarvilik on tema kaitsmiseks, leiab omale eetilise õigustuse. Ta allub ainult ühele tingimusele — et ühesuguselt sellele kuuluksid kõik seltskonna liikmed. Vaba liikumise õiguse piiramine, mida esile kutsub sõjaväeline organisatsioon ja distsipliin on seaduslik.

„Kes sooviks ära seletada distsiplineerimatu mõistusega inimesele keerulise mõiste, leiab et ehk viimane küll aru saab tema seletuse igast eriosast, siiski ei suuda ta koordineerida kõiki osasid, sest et esimene osa ennem ära aurab kui viimane jõuab ilmuda. Selle reegli alla kuuluvad mitte ainult pealtkuulajad, vaid ka lugejad.

„Välispidine seltskondlik haridus, kõrgemad kunstid, „belles-lettres“ ja kõik see, mis mõningate arvamise järele tähendab tsivilisatsiooni õitsengut, peab painduma neile teadmistele ja distsipliinile, millel põhjeneb tõsine tsivilisatsioon.

„Paljud arvavad, et autoriteet ja tema liitlane sundus — on ainukesed jõud, mis inimest võivad juhtida.

„Püüdke hoiduda käskimisest; käskige ainult siis, kui on ära kasutatud kõik teised abinõud, ehk kui nad enam ei kõlba“.

Kõike ülaltoodut kokku võttes leiame, et distsipliin ei sisalda endas kaugeltki seda mõistet, mida ühed võtavad kui lihtsat karistusesüsteemi sõjaväeliste süütegude eest, teised — kui sun-

dust, mis hävitab inimese individuaalsuse ja röövib temalt vabaduse. Distsipliin esineb tegurina, mille peale võib olla uhke, mis inimese tõstab kõrgemale omasuguste tasapinnast, nagu seadused ja kord ühiskonnas tõstavad tema liikmeid kõrgemale metsikute rahvaste tasapinnast.

Sellest välja minnes, võiksime distsipliini idee üles seada järgmise vormeliga:

Distsipliin on harjumuse ehk õpetuse teel väljaarenenud tunne, mis juhib inimest tarviduse juurde — saada aru omast jõust, rakendada see jõud ühiskondlikele ülesannetele ja täita oma kohuseid puhtama südametunnistuse järele.

Niisugune üldmõiste nõuab aga täpiseemat väljendamist, sest et ta koondab endasse terve hulga kokkuarvatavaid. Differentseerides seda vormelit, kohtame neli alluvat mõistet: harjumuse, mõistuse, isiku, ühiskonna. Võttes igaühte neist eraldi, saame: harjumuse distsipliini, mõistuse distsipliini, individuaalse distsipliini ja kollektiivse distsipliini.

Harjumuse distsipliin on suure väärtusega. Leidub isikuid, kes tõendavad, et see distsipliin on tähtsam kui mõistuse distsipliin. Viimase väitega ei saa aga mitte täielikult leppida, sest et harjumus iseenesest põhjeneb rohkem instinktile kui arusaamisele, muudab indiviidi pahemal juhtumisel automaadiks ja ei suuda tagada ülesande arukat täimist. See distsipliin võib olude sunnil omandada vastupidise ilme; iseäranis tundelik on ta ootamata juhuste vastu. Sõjaväe elus peab temaga liituma mõistuse distsipliin.

Mõistuse distsipliin leiab temas omale kõige parema pinna kõige kiiremaks kasvamiseks. Baseerudes loogilisele mõtlemisviisile ja asjaolude arukale hindamisele, suudab ta silma vaadata kõige hädaohtlikumatele juhistele, välja kannatada kõige õnnetumaid ootamatusi. Lükates esiplaanile kõik inimese hingelised paremused, sunnib ta käes pidama kord võetud seisukohta ja võitlema oma asja eest kuni viimaseeni. Niisugust distsipliini peab kõigi või malikkude abinõudega kultiveerima, kuid ta nõuab ka ühtlasi aega oma kõvenemiseks. Mõtlejale inimesele, kes ei ole jõudnud tundma õppida aja nõudeid, on mõistuse distsipliin absoluutseks vajaduseks.

Kollektiivse distsipliini all mõistame niisugust ühistunnet, mis sunnib teatud grupi inimesi üldiste kasude eesmärgil ühisele tegevusele. Vaadeldes seda distsipliini organiseeritud üksuses, silmame järgmist. See üksus tunneb oma eesmäärke, teab kuidas neid saavutada; ta oskab käsitada oma jõudu ja astuda vastavalt tegevusse. Ta tunneb oma juhte; tal ei puudu usk nendesse. Ta koosneb ühesugustest algüksustest, kel ei puudu ühistunne, vastastikune lugupidamine, kokkuhoidlikkus ja abistus.

Kollektiivset distsipliini võib mõista, vaadeldes väidet, mida loetakse hertsog Vellingtoni'i omaks, et Vaterloo lahing võidet Eton'i mänguplatsidel. See tähendab, et ohvitserid ja sõdurid tegutsesid kooskõlas, mängisid kõik oma poole kasuks ja nende tegevus põhjenes valjule distsipliinitundele, mida annud neile ühine kool.

Hoopis teise ilme omab kollektiivne distsipliin organiseerimata salgas.

Organiseerimata salgas on ülekaal alati kuritahtlikel instinktidel. Salk allub harilikult

oma otsustes oleva silmapilgu mõjule. Tema iseloomulikuks omaduseks on veel see nähtus, et isegi täiesti haritud ja intelligent inimesed satuvad siin pahatihti ülduse mõju alla, ehk, teiste sõnadega, anduvad nõndanimetatud „kollektiivsele psühoosile“. Igasugusele salgale on omane, kõigepäält, kärarikas ja rahutu liikumine. Inimolevused, kes on koondunud massi, peavad endid hoopis teistsuguselt üleval, kui samad olevused üksikult võetult, ja esimeste keskel tekib täiesti uus rida jõude ja mõjuvusi. Üsikul inimesel on salga poolt alati hädaohtu oodata. Iga üksik indiviid omandab massi keskel täiesti uued omadused. Antisotsiaalne ehk kuritahtlik tunne, üleoleku lõbu, mis puudub inimesel teise temast tugevama ikiku juuresolekul, ärkab ja lööb temas lõkkele sel silmapilgul, mil ta aru saab, et temale teised selles kaasa tunnevad. Igakord, mil võimalus ilmub ühtlaselt kallale tungida, omab üksiku inimese autoriteet õige nõrga mõjuvuse. Kuid see kuritahtlik salk, mis oma mitmekesisuse tõttu ei suuda leida ühtegi ühist eesmärki, on teguvõimeline ainult seni, kuni teda miski asi ei takista. Seejuures puudub temal ~~üks~~ oma eestvedajatesse, sest et viimased on samutigi juhuslikud ja muutuvad, nagu seda on salk ise. Iga ässitav sõna tõstab temas tormi, iga hoiatav hüüe paneb teda värisema. Iga uus sündmus paneb teda kõhklema; esimene üllatus, ootamatus viib ta lagunemisele.

Üheks kollektiivse distsipliini väljenduseks on nõndanimetatud „parteiline distsipliin“. See distsipliin nõuab parteiliikmete täielist allumist ja igakülgset kaastegevust partei sihtidele, olgu need sihid ka kõige kuritahtlikumad, samutigi solidaarsust ja üksmeelt kõigis partei väljastumistes, mida nimetatakse „partei taktikaks“.

Individuaalne distsipliin on ehitatud peasjalikult enesekontroleerimisele. See viimane nõuab isikult alalist enesevalvet, oma vigade parandamist ja puuduste kõrvaldamist; ta nõuab kõigikindlamat enesekasvatust ja enesetäiendamist. Seda distsipliini peab igaüks püüdma eneses arendada. Hulk rasket tööd on tarvis, et seda saavutada.

II.

PEREKONDLIK DISTSIPLIIN.

Zooloogiline perekond.

Baseerudes teaduse tõendusele, et inimsugu on üks oks loomariigi suguvõsa puust, mis iseäraliste olude tõttu vägevama kasvu sai ja teised oksad oma varju jättis, leiame selle lähtepunkti, millest alates võime asuda distsipliini kui ühiskondliku teguri tekkimise ja edaspidise evolutsioneerumuse jälgimisele.

Pöördudes loomariigi vaatlemisele, kohtame kõigepealt nähtust, et seksuaalne tung, millele põhjenevad igasugused sugulised ühendused, on kõigis loomades sedavõrd välja arenenud, et ta nende eluviiside äramääramisel samuti mõjub nagu toidunõue. Seksuaalse tungi ja näljatunde ilmutuse suhtes lähevad nüüdisaja metslased vähe lahku loomadest. Koguni seksuaalseis ilmutustes avaldavad nad samasugust meeldivuse eelmängu, nagu seda näeme loomariigis.

Vaadeldes loomade perekondlikku olu ainult järeltuleva soo kaitsmise ja kasvatuse vaatepunktist, jõuame veendumusele, et isaloom oma järeltuleva soo eest vähem hoolitseb kui ema-

loom. Pahatihti juhtub aga, et isaloom oma järeltulevat sugu ei aimagi. Vastuoksa, emarmastus areneb välja just laste eest hoolitsemise tõttu, kuna viimased ikka enam ja enam väetimatena ilmale sünnivad, sedavõrd, kuivõrd täiusele jõuab ja inimesele ligineb loom. Selle tõttu ei ole ka esialgselt loomariigis perekonda, mis ainult seksuaalse ühenduse tagajärjel tekib ja pääle selle matriarkaalse kuju omab.

Zooloogid tõendavad, et loomadel on mitte ainult instinkt, vaid et neil ei puudu ka teataval määral arusaamine. Spencer tõendab koguni, et neil ei puudu isegi teatav moraal.

Ürgaja perekond.

Otsingud ürgaja inimeste ühiskonna järele koonduvad püüdesse — leida seda vahesidet, mis ühendab inimese loomaga sotsiaalsete nähtuste suhtes.

Juba ürgaja inimeses pidi välja arenema teatud moraal, samuti nagu see esineb nüüdisaja inimkonna sotsiaalelus. Ained, mis kestvat aega selgusetult möllasid loomade mõistuses, nõudsid ainult seda, et korduda ja loogilisele lõpule jõuda inimese mõistuse abil. Sellest tekkis esialgu instinktiivne vahekord vanemate ja laste vahel ehk armastus omaste vastu, samutigi suuremate suguvõsade liitumine vastastikuse kaitse ja ühise kallaletungi eesmärgil, mis põhjenes kindlale suguharulisele truudusele.

Et välja jõuda abitust, loomalikust seisukorrast, olid inimesed sunnitud isikul puuduva enesekaitse asemele seadma ühendatud jõu ja ühise tegevuse. Tekkis karjaline perekond. Ürgaja karjaline perekond ei kujutanud endast esialgselt sugugi niisugust perekonda, nagu meie seda olemd harjunud võtma, — perekonda,

miis koosneb isast, emast ja lastest. Ürgaja perekonnas valitses poligaamia meestele ja poliandria naistele, ühes täielise seksuaalse vabadusega perekonna piirides. Niisuguses perekonnas oli teada ainult iga üksiku lapse ema, kuna isa täiesti teadmatuks jäi. Sellest karjalisest perekonnast eraldusid ajajooksul vähemad grupid kas rahulolematuse ehk ka vabaarmastuse tagajärjel. Kuid neid eraldumisi loeti vististe kombevastasteks ja karistati.

Eraldumise tagajärjel tekkis ikka enam ja enam väiksemaid perekondi, kuna perekonnas välja kujuneb juba kõrgem veresugulus ja ühes sellega hakkab ilmuma armukadedus, mis eestkätt pöörduv vanemate peale: tütrele keelatakse ära isa naiseks olla, emale — poja naiseks; kuid kõik ühest ja samast põlvest vennad ilmuvad tingimata oma õdede ja poolõdede meestena.

Selle tagajärjel lagunes karjaline perekond, kuna veresugulised väiksemad perekonnad kasvasid ajajooksul suguvõsaks. Armukadedus areneb vägevaks tundeks ja keelab ära seksuaalse ühenduse suguvõsa liikmete vahel, lugedes seda abielurikkumiseks ja võttes tarvitusele karmid abinõud tema ärahoidmiseks. Naisi saadi röövimise teel teistest suguvõsadest, millega juba teatud alus pandi abielu kombele. Matriarkaalse perekonna vorm jääb aga siiski kauemaks ajaks püsima.

Meesterahvas ilmub peaaegu ainukesena varanduse muretsejana (jaht, sõda), ja loomulikult tekkis temas soov jätta päranduse oma lastele. Sellega ühines naiste muretsemine ostuteel, mis loob mehe omandusõiguse naise suhtes, kuna naiste muretsemine röövimise teel seda õigust ei kindlustanud. Need kaks tingimust toovad esile patriarkaalse perekonna tekkimise.

Armukadedus jõuab oma täiuse tipule. Perekonna isa muutub hirmuvalitsejaks. Ühest küljest on temal tarvis tagada oma järeltuleva soo tõenäosust, teisest küljest kasvatada selle arvu et saada palgata töölisi. Patriarkaadi tagajärjedena ilmub naiste ja laste täieline orjastamine ning halastamata nuhtlus iga kõrvalekaldumise puhul kindlaksmääratud korrast.

Ajalooline ülevaade.

Niisugusel kujul püsib patriarkaad veel praegugi Hiinamaal, kus naine allub täielikult mehele, tütar — vanematele, lesk — poegadele (iseäranis vanemale neist). Isa omab õiguse oma järeltulevate elu ja surma üle. Perekonnas, kus olemas ainult tütreid, ütleb isa, et tal lapsi ei olegi. Vaesemad perekonnad viskavad sündinud tütarlapsed lihtsalt tänavale koerte kätte.

Vanaaja Hebreja perekond esineb täismalise patriarkaadina. Isa oli perekonnas absoluutseks võimukandjaks; kõigi perekonnaliikmete suhtes omas ta õiguse elu ja surma üle. Ülemnaise kõrval olid tal veel teised naised. Perekonna koosseisu kuulusid ka orjad. Kokkuvõetult ühes suure arvu järeltulijatega (Kiideonil, näiteks, oli 70 poega) kujutas Hebreja perekond endast väikest rändavat riiki.

Moosese seaduste läbi said perekonna isa võimupiirid osalt küll vähendatud, kuid siiski võis ta vaesuse puhul oma tütre müüa orjaks. Hästi väljendatud on perekonna distsipliini mõte Moosese I raamatu XVIII päätüki 19. salmis: „...sest ma tunnen teda seepoolest, et ta võtab oma lapsi ja oma peret käskida, kes pärast teda on, et nemad Jehoova teed peavad hoidma, et nemad teevad õigust ja mis kohus on.“

Poligaamia jäi püsima ka siin, kuid ainult abiellu astumise õigusega suguharu piirides. Abielurikkumine naise poolt kuulus surmanuhtluse alla. Ta viidi linna väravate taha ja visati kividega surnuks. Abielulahutus sündis lihtsalt naise väljaajamisega, kogunigi sel puhul, kui naine mehele milgi põhjusel enam ei meeldinud.

Ajalooliselt kõige puhtama pildistuse saame Vanaaja Egiptuse perekonna elust. Perekonna isal oli ainult üks seaduslik naine — tema pärijate ema. Naine oli mehega kõigis asjus täiesti üheõiguslik, ta kohtas alati kõige kõrgemat aupaklikkust ja võttis osa oma mehe ja laste lõbustustest. Heatahtlikud suhted, mis valitsesid kõrgemast seisusest meesterahva ja tema naise vahekorras, on alaliselt ja silmatorakavalt esitatud tolleaaja mälestusmärkides. Nii-sugused suhted tulevaste abikaasade vahekorras tekkisid juba varases lapsepõlves, sest et harilikult astusid kõigis seltskonnakihtides vennad ja õed abiellu. Peale seadusliku naise, kelle valitseda oli majapidamine, võis jõukas kodanik sisse seada veel haaremi.

Lapsed näitasid oma vanemate vastu üles kõige kõrgemat austust ja iga üksiku poja kohuseks oli hoolitseda isa matusepaiga eest. Vastastikune aupaklikkus ja sõbralik vahekord vanemate ja laste vahel oli kõrgelt hinnatud ja tihtipäälle võib matusekambrite seinakirjades kohata järgmist väidet: „Ma olen armastatud oma isast, kiidetud emast, armastatud ja lugupeetud oma vendadest ja õdedest.“ Nagu paljude teistegi rahvaste juures, nii läks ka siin loomulik pärandamise joon läbi vanema tütre. Ema isik määras ära lähema veresuguluse, ja inimese loomulikuks hooldajaks, isegi eesõigustatud ja lugupeetud oma vendadest ja õdedest.“

Nagu paljude teistegi rahvaste juures, nii läks ka siin loomulik pärandamise joon läbi vanema tütre. Ema isik määras ära lähema veresuguluse, ja inimese loomulikuks hooldajaks, isegi eesõigustatult seadusliku isa suhtes, oli ema poolt küljest vanaisa. Inimese kohused ema vastu, kes teda sünnitanud ja üles kasvatanud, hellatanud ja tema eest hoolt kannud, on teravalt alla kriipsutatud tolleaegsete tarkade poolt.

Aristoteles'e järgi ilmus ürgaja perekonna prototüübina tsükloopide perekondlik ühing, mis Homerus'e lugulaulus (Odysseus, IX, 112—115) on kujutatud järgmiselt:

„Pole seal rahva kogumisi ega üldiseid nõupidamisi;

Pimedais koobastes ehk kõrgete mägede harjadel nad vabalt elavad;

Naise ja laste üle seal piiramata õigusega igaüks valitseb.

Tunnistades ainuüksi ennast ja jättes teisi nende eneste hoolele.“

Vanaaja Greeka perekond põhjenes ema õigusele. Patriarkaalses perekonnas oli isa perekonnapeaks ja kultuse-kandjaks. Lastesuhtes omas ta niisuguse võimu, et võis isegi oma poja ära müüa. Homeruse ajajärgu nais-terahvad esitasid perekonnaelus tähtsat osa. Nende ülesandeks oli majapidamise juhtimine ja valve orjade järele. Kui maija külalisi ei ilmunud, võttis naine ühes lastega osa üldisest söömaajast, isegi külaliste ilmumine ei nõudnud mitte alati tema lahkumist.

Vanaaja Rooma perekond sarnastus peaaegu Greeka perekonnale, ainult võim perekonna liikmete üle oli seal palju väiksem. Kui

naisterahvas abielu rikkus, võis tema mees ehk vend, ehk poeg temaga ühendusse astunud meesterahva ära tappa, kuna naisest võis enast ainult lahutada ja sel puhul pidi tagasi antama kõik temale kuuluv varandus. Väljaspool perekonda võis pidada ka sohinaisi, kuid nendest lahtiütlemise puhul oli meesterahvas kohustatud neile maksma teatud tasu.

V a n a a j a G e r m a a n i monogaamilises perekonnas kuulusid hooldaja õigused ühest emast sündinud sugulastele, eestkätt ema vennale, kes peaaegu isa õigused omas, sest Germaani perekondlikud õigused põhjenesid ema õigusele. Ülemnaise kõrval võis mehel ka teisi naisi olla, kuid seda tuli harva ette ja päälegi kuulusid viimased, kui ostetud isikud, enam tööliste ehk orjade kilda. Naine oli ümbritsetud suure lugupidamisega. See ei seganud teda aga raskeid majanduslikke töid tegemast; tihtipeale saatis tema oma meest isegi sõjakäigul.

A n g l o - S a k s i d e perekonnas võis poeg oma võõrasemaga abiellu astuda. Viimane kujutas oma isikus nähtavasti üht osa isa pärandusest. Perekonna liikmed olid isa võimu all ja temast täiesti ärarippuvad. See seisukord oli muudetav ainult pojale; naisele tõi muutuse mehe surm, tütrele — abiellu astumine. Isa võimu üleandmine tütre suhtes väimehele sündis sümboolse kombetäitmisega: isa võttis tütre jalast kinga ja andis väimehe kätte, kuna viimane sellega pruudi pea külge puudutas. Isa võis abiellu astunud tütre tema mehest lahutada ja uuesti mehele panna oma äranägemise järele. Abielulahutuse all mõisteti naise lihtsat äraajamist. Vanemate autoriteeti hoiti alal peasialikult hirmuabinõudega.“ Vanemate ilmutamisel tervitasid lapsed neid põlvitusega ja pida-

sid seni vaikust, kuni neid lubati istuda. Ihu-
nuhtlus oli harilikuks abinõuks. Alles X aas-
tasaja! omandas perekonna ema õiguse oma
mehe kõrval laua taga istet võtta.

III.

ÜHISKONDLIK DISTSIPLIIN.

Spencer ütleb, et ühte viisi ekslikud on mõ-
lemad vaatepunktid: 1) ela iseendale ja 2) —
ela teistele, nende absoluutsel käsitamisel.
Esimene ilmub oma järkjärgulises arenemises
armuheitmata võitlusena olemasolu eest. Teine
viies inimese täielisele enesesalgavusele, ei ole
muud kui surm. Ühest küljest — isiklikud ka-
sud tekitavad õigusi, mida igaüks peab austama;
teisest küljest — iga üksiku isiku tähelepane-
matus teiste isikute kasude vastu mõjub hävi-
tavalt nende teiste, ühiskonna, perekonna
rahva peale. Sellest järeldub aga, et minu ka-
sud ja teiste kasud omavad oluliselt ühesuguse
tähtsuse. Sellega on tarvilik nende vahel kom-
promiss: üldist kasu peab saavutama erakasude
saavutamise teel ja vastuoksa, üksiku isiku ka-
susid saavutatakse selle isiku kaastöötamisega
üldisele kasule.

Spencer usub, et inimese loomus kujuneb
ühiskondliku distsipliini mõjul niisuguseks, et
lõppudelõpuks igaüks ilma sundimata ja vabalt
hakkab paremuse poole püüdma — paremuse
poole enda ja kõigi kasuks. Sellest seisukohast
omab inimese kasvatus perekonnas, koolis ja
ühiskonnas kapitaalset tähtsust.

Kasvatus, kool, autoriteet.

Pöördudes distsipliini käsitamisele kasvatusel alal, silmame järgmist. Kasvatajal on teada, et õppuse edenemiseks peab tõkkeid tegema iga sugusele omavolile, samutigi võitlema lapseliku loomu järelandmattusega. Et selles edasi jõuda, peab tundma hulka võtteid, mis vastaksid inimese hinge valdavate tunnete ja emotsioonide laialdasele piirkonnale.

Küsimusel, kuidas pidada distsipliini mitme inimolevuse seas, on õige laialdane tähendus ja ta võib esineda terve hulga mitmekesiste katsete ainenä. Endisel ajal saadi üle sellest küsimusest õige kerge vaevaga. Kepp oli see lihtne abinõu, millega hoiti valju distsipliini. Egüptuse koolipoiss ülistab oma õpetajat järgmise ütelsega; „Kõige nooremaist aastatest peale õppisin ma sinu hoole all; sina peksid mind selja pihta ja sinu õpetused läksid minu kõrvadesse.“

Meie päevil on jõutud äranägemisele, et kahjulik on mõjuda üksnes hirmuga ja veel kahjulikum niisuguse hirmuga, mida välja kutsub valusünnitav ja alandav karistus. Meie teame ka seda, et üleastumisi võib ära hoida selle ehk teistsuguse päästliku abinõuga, mis võib koguni hävitada kalduvused halvaks ülespldamiseks. Meie tunnustame seda põhimõtet, et karistuse ilmkahlemattus on tähtsam kui tema karmus; sellele lisatub pealegi karistuse mõõdukus vastavalt üleastumisele. Samutigi oleme jõudnud veendumusele, et vastava ümberkäimisega ehk kasvatuseliga on võimalik idus maha suruda kalduvusi korratustele ja kuriteole. Meie oleme õppinud suurt tähelepanu pöörama sellele, et arendada inimeste vahekorras heasüdamlikke

suhteid, mille ülesandeks oleks õigluseta tegusammude piiramine. Distsipliin väljendub õpetaja ülalpidamises klassi vastu, selles võimus õpilaskonna üle, mida nõuavad õpetamise huvid.

Vaatame nüüd lähemalt neid üldiseid põhimõtteid, mis puudutavad autoriteedi küsimust.

Autoriteet — valitsemine, võim teiste üle — ei ilmu omaette eesmärgina, vaid ainult abinõuna. Tegevusvabaduse kitsendamine, inimeste nuhtlemine, nende painutamine kohustuste süsteemi alla — kõik see on õigustatud ainult sel eesmärgil, et hoida ära ühiskondlikke pahesid. See peaks olema kõigile käegakatsutav, kuid ometi ei ole see nii. Inimese hinges pesitsev pahatahtlikkus ja võimuahnus muudavad valitsemise tarviduse ülemäärase karmuse ja surve põhjuseks.

Ühiskondlik mõtteteadus püüab viimasel ajal kindlaks määrata need piirid, milles võib avaldada autoriteet ja teostuda repressiivne valjus. Autoriteedile tehakse kohuseks tarvitada oma eesmärkidel mitte ainult kõige tagasihoidlikumaid abinõusid, vaid kinnitatakse tema õigust segada ennast kõigil juhtumistel asjasse.

Autoriteet ei ilmu tarvidusena igas kasvatuslikus aktis. Õpilane, kes omal heal tahtmisel tuleb õppima, ei kuulu autoriteedi mõjuvuse alla; sel puhul luuakse lihtne vabatahtlik kokulepe, mida võib lõpetada kummagi poole äranägemisel. Samuti vähe allub autoriteedi mõjule ka täiskasvanud inimeste kogu, kes kuulab loengut, palvetab kirikus, või vaatleb teatris näitemängu. Sel puhul leiab aset ainult vastastikune sallivus ja tagasihoidlikus, kui võrd seda nõuab üldine kord. Kui neid tingimusi hakatakse tõsiselt rikkuma, astub tegevusse

võim, mille omab kas ühiskond ise, ehk abiks kutsutud politseikordnik. Kuid lektoril, jutlustajal, näitlejal ei ole võimu korratusi maha suruda.

Autoriteet ilmub kõigepealt perekonnas, kust ta mõnesuguste muudatustega kooli kantakse. Võrdlus nende kahe asutuse vahel on õige õpetlik. Vanemate autoriteet on seotud eluülespidamise abinõude muretsemisega ja ta on peaaegu piiramatu. Teda pehmendab armastus, mis oleneb vastastikustest tundmustest ja laieneb piiratud arvu isikute peale. Õpetaja autoriteedil pole midagi ühist eluülespidamise abinõude muretsemisega oma õpilasele: see on kohustus, mis on võetud täitmisele teatud tasu eest, samutigi abinõu ainsa eesmärgi saavutamiseks — anda õpilasele kindlaksmääratud arvul teadmisi. Õpetaja autoriteet ei pehmene armastuse läbi: õpilasi on palju ja selle tõttu on ka vastastikused tunded õige nõrgad; kuid ka siin leidub motiive, mis teatud osa etendavad.

Perekond ja kool sarnastuvad üksteisele mõnes õige tähtsas suhtes. Nii sel kui teisel on tegemist valmimata mõistusega. Siin ei või käsitada motiive, mis on kohased täiskasvanuile; samutigi ei pea neis motiivides ette nägema tagajärgi, mis avalduvad alles kauges ja teadmata tulevikus. Lapsed ei suuda enestele aru anda kaugeleulatavaist tagajärgedest, nad ei suuda aru saada paljuist asjust, millel päriastpoole nii suur mõju nende ülespidamise peale. Jutustada neile rikkusest, aust, puhtast südametunnistusest — oleks asjata vaev. Pühapäidamisel on nende peale suurem mõju kui perspektiivil mingisuguse tegevuse etteotsa astuda.

Alaealsus on seotud ka veel selle iseäraldusega, ei igasuguste reeglite äraseletamine on

siin pahatihti täiesti võimata. Seletada võib neid vast ehk vanemaile. Ja ometi on ülesseatud reegli põhjuste tundmine paremaks tagatiseks sõnakuulmisele.

On olemas palju tähtsaid tingimusi, mis üldised autoriteedile kõigis tema ilmutusalades — perekonnas, koolis, peremehe suhtes teenija vastu, valitseja suhtes käsualuste vastu ja üldse nii riigis kui ühiskonna alggruppides.

Võtame näiteks järgmised:

- 1). kitsendusi olgu võimalikult vähem;
- 2). kohused olgu täpisealt üles tähendatud, et selgesti võiks aru saada, milles nad seisavad;
- 3). üleastumised olgu klassifitseeritud nende alatuse kohaselt, nad olgu teravalt ära jaotatud ja selgelt formuleeritud;
- 4). karistusi käsitada selgete põhimõtete järele;
- 5). oma tahtejõu ilmutust käsitada ainult sedavõrd, kuivõrd ta on nõuetav asja kasule;
- 6). korralagedus kõrvaldub teatud organisatsiooniga ja kindlaksmääratud süsteemi läbi viimisega. Riidu võib ära hoida sellega, et ära keelatakse koosolekud ja kokkukogumised, teatud teguviise — kiusatuslikekude põhjuste kõrvaldamisega, loidust — kindla järelvalvega ja tõenduste nõudmisega täitmise üle;
- 7). autoriteedi tähtsus ja mõjuvus hoidub teatud formaalsuste ja määrustega. Väline vorm ja kombed viiakse kokkukõllasse seadusega. Isikud, kes varustatud võimuga, peavad vääriliselt ja korralikult riides käima. Mida nõuetavam sõnakuulmine, seda valjem (punktuaalsem) ja aukartust äratavam olgu autoriteedi ümbruskond. Isegi alamt järku autoriteete peab ümbritsema kerge formalism;

8). mõistagi, et autoriteet ühes kõigi tema atribuutidega püsib ainult valitsetavate kasuks ja ei esine kunagi eesõigusena, mis antakse kingiks valitsejale;

9). kättemaksmise vihal ei tohi olla aset;

10). iga võimukandja peab tegutsema tagasihoidlikult, kandma hoolt oma alluvate heaoleku eest, andma juhatusi ja avaldama moraalselt mõjuvust, et hoiduda jõu tarvitamisest;

11). keelduste ja kindlaksmääratud distsipliini põhjused võimalikult ära selgitada neile, keda see puudutada võib. Need põhjused peavad olema motiveeritud üldiste kasude eesmärgil. Selleks on tarvis tundma õppida ühiskondlikku struktuuri.

Ülemal vaatlesime perekonna ja kooli üldist sarnadust, samutigi lahkuminekut. Enam erialaline kooli lahkuminek koondub tema peaülesandesse õpetamisse, mille nõuetavaks tingimuseks on tähelepanu ja püüdlikkuse äratamine, intellektuaalsete ja muude muljete kindlustamine. Mõistuse ergutamine, ahvatlemine, sundimine tegevusele — see on igasuguse õpetamise esimeseks ülesandeks. Mõjuvuste hulka, mis on vastupidised eelnimetuile ja mida peab ära võitma, kuuluvad andevaesus, kehaline kurnatus, igavus töö tagajärjel, löbustused teistsugustelt maitsealadelt ja igale inimolevusele omane tahtmatus alluda autoriteedile.

Surveabinõud, mida käsitatakse üksiku õpilase ja terve õpilaskonna vastu, ei ole kaugeltki ühesugused. Meil on võimalus tundma õppida ja käsitusele võtta üksiku õpilase individuaalseid omadusi; hoopis teine lugu on aga terve õpilaskonnaga. Siin on oluliseks teguriks arvuline element, mis kannab eneses teatud takistusi,

samutigi teatud paremusi ja nõuab täiesti ise-
äralisi teguviise.

Seda silmas pidades, et õpetajal on tegemist suurema hulga indiviididega, läheb tema seisukoht lahku perekonnaisa seisukohast ja tema tegevus sarnastub teatud suhtes ühiskondliku võimu tegevusega; tema kontroll on laialdasem kui perekonnaisa kontroll, kuid ka tema seisukoht on hädadohtlikum, vastavalt peab ka tema käsi üles näitama suuremat tugevust. Üksiku õpilase juures rakendame tegevusse isiklikud motiivid; on õpilasi palju, siis oleme sunnitud, ehk küll vahel vastumeelt, karistama teistele eeskujuks.

Kõigile on arusaadav see mõju, mida avaldavad edu peale head ainelised tingimused. Lahke, hästi tuulutatav hoone, avarad ruumid, mis võimaldavad liikumisevabadust ja hoiavad ära kokkupõrked — need on kaks peatingimust, mis hõlbustavad distsipliini alalhoidmist. Sellele järgneb otstarbekohane organisatsioon, s. t. süsteem ja õige kord kõigis liikumistes, et iga õpilane asuks alati sel paigal, kus ta peab asuma, ja et kogu mass oleks alati õpetaja valve all. Siia lisatuvad õigeajaliselt üksteisele järgnevad puhked ja õigeajaline õppuste lõpetamine, et kõrvaldada väsimust, koguda jõudu ja hoida alal mõistuse tegevust kogu õppeaja kestvusel.

Ainelisele küljele ja üldisele korrale järgnevad õpetamise meetodid ja viisid, mille ülesandeks on valgustada seletusi ja kergendada arusaamiseks tarvilikke jõupingutusi. Veel kergemaks muutub asi siis, kui sellele selgusele lisatub huvi, ehk lihtsalt välispidine külgetõmbavus.

Õpetaja isiklikud omadused võivad kaasa aidata tema mõjuvusele. Temal võib olla meel-

div väljanägemine, kõlav hääl ja kena ülesastumine ja ta võib üles näidata sõbralikku vastutulekut, kui ta võimaliku leiab läbi ajada ilma valjusega, ehk viimane küll vahel on nõuetav. Eeltoodud mõjumise vorm põhjeneb meeldivusele ja pehmele ümberkäimisele. Teist vormi iseloomustab külm, imponeeriv, täis väärtusetunnet välimus, millega õpetaja väljendab oma autoriteeti, et alatasa meelde tuletada kohuseid neile, kes nende täitmisest mõtleks kõrvale kalduda. Vähestele on antud oskus ilmutada täiuses neid kahte seisukohta; kuid ka vähemal määral väljendatult muutub see mõjuvaks abinõuks, et vastu astuda kurjale tõe teile ja laiskusele.

Kõrkus ja eneseteadvus esinevad pahedena, mis alati toovad kahju õpetaja mõjule, just selle tõttu, et nad püüet tekitavad seda mõju arvele võtta esimese eksituse puhul.

Ümberpöörduvalt, autoriteeti on alati kasulik pehmenendada lihtsuse ja tagasihoidlikkuse näol. Alla kriipsutama peab ka takti tähtsust, s. t. alaliselt valvel olevat tähelepanu, mille eest midagi kõrvale ei libiseks. Kui õpetajal on nõrk nägemine või kuulmine, ilmub selle tagajärjena suurem ehk väiksem korralagedus, kuid ka nende kahe tunde täielise teguvõimsuse juures võib olla juhtumisi, mil õpetaja ei oska neid täiel määral kasutada. Samuti ei või edu olla kõnemehele, kui ta kiirelt ei oska haarata seda muljet, mida sünnitab tema kõne auditoriumi peale. Õpetaja suhtes et ole küllalt sellest, et korratust tähele panna sel silmapilgul, mil viimase kohta olemas juba täiesti iseloomulikud tundemärgid, ehk ta teravalt esile ilmub: ta peab oma õpilaste silmist lugema oma õpetuse tagajärgi.

Rahu, mis ei ole tingitud nõrkusest, vaid külmaveresusest ja oskusest enese üle valitseda, rahu, mis tarviduse korral võib muutuda energiaks, on kallihinnalisemaks distsipliini alalhoidmise abinõuks. Ümberpöörduvalt, rahunus ja õpetaja agitatsioon tõmbab oma mõju alla ka klassi, et tuua kahju õpetamiskäigule ja korrale

Väiksem kui eksitus, edutus, igasugune vale abinõu õpetaja poolt avaldab kahjulikku mõju tema autoriteedi peale. Mida meie ka ette ei võtaks, vahetevahel on sarnased väiksed juhused ikkagi võimalikud, ja just viimased suurendavad niisuguse ebakohase üleoleku hädaohtlikkust, mida esitas oma isikuga õpetaja.

Tihti öeldakse, et õpetaja peab enese asetama niisugusesse seisukorda, mil tema poolt oleks õpilaste üldine arvamine, ehk teiste sõnaga, ta peab looma selle arvamise oma kasuks. Siin peab aga tähendama, et palju hõlpsam on kiitust ära teenida, kui et seda kindlustada omale ka tulevikuks. Koolis peab alati silmas pidama seda hädaohtu, et salga lugupidamine ei pöörduks juhtumisi autoriteedi vastu. Teatud juhtumistel võib massi mõjuvus olla isegi korra tagatiseks, näiteks, kui suurem hulk õpilasi soovib õppimist jätkata sel puhul, mil mõni korrarikkuja neid selles segab, ehk kui klass ennast õpetaja vastu üldse hästi üles peab ja ainult mõnesuguse iseäralise ja erakorralise väljaastumise peale valmis oleks. Kuigi õpetaja oma teenuste tõttu võiks kasutada niisugust seisukorda, ei suuda see siiski veel temale pakuda ilmingimata tagatist mõnesuguse ootamata väljaastumise eest. Seepärast peab ta ka alaliselt valmis olema üleastumisi maha suruma distsiplinaar-abinõudega ja karistustega. Ta

võib pöörduda rahustavate abinõude poole, võtta käsitusele pehmed ja sõbralikud õpetused; olles alaliselt ärkvel, võib ta ära hoida kahjuliku vaimu tekkimist ja näidata algatajaile, et ta neid silmas peab. Kuid ka siingi võib tarvidus tõusta karistusega lõpetada.

Just see nõue — alati valmis olla korra-
tusi maha suruma, nii üksikutel juhtumistel
kui terves massis — sunnib õpetajat omandama
väljanägemise, autoriteedi, mis temale annab
teatud välise hiilguse ja ühtlasi ka eraldavuse.
See nõue on seda suurem, mida tugeva-
mini on välja arenenud vaenuline element.
Korrarikumine oleneb harilikult kahte liiki õpi-
lastest — nendest, kel puuduvad loomulikud
kalduvused õppimiseks, ja nendest, kes on teis-
test õpilastest kaugele maha jäänud ja ei suuda
nendega rööbiti minna.

Õpetamine.

Lahkumine õpetamise ja kultuuri kui vaim-
list jõudu ja andeid arendava distsipliini vahel
omab suure tähtsuse kõigis kasvatuses traktaa-
tides. Vaatame seda lahkuminekut lähemalt
ja nimelt näidete najal.

Tihtipäälle juhitakse tähelepanu selle peale,
et on olemas palju selletaolisi tegevusi, millel
on vähem väärtust kui õpetamisel, kuid mis
endas kannavad nii suurt distsiplineerivat jõudu,
et neile tuleks anda eesõigus igasuguse teise
tegevuse ees, mis ei lähe kaugemale õpeta-
misest. Kasvatuse eesmärk öeldakse peituvat
mitte selle või teistsuguse tõe pähetuupimises,
vaid mõistuse ja annete arendamises ja har-
jutamises.

Algame õpetamisest. Aritmeetilisi teheteid, mida õpetatakse praktilise eesmärgiga, ilma et oleks ära seletatud nende alused ja põhimõtted, võiks küll lugeda kasulikuks õppuseks, mitte aga distsipliiniks.

Tegelikult vaatabki suurem osa õpilasi nende peale niiviisi.

Nüüd võtame emakeele. Tervet keele sisu, juurde arvatud ka kõige peensuslikumad reeglid tema täpiseks ja õigeks teadmiseks, võib kujutada kui juhatusi, et täpisealt väljendada oma mõtteid, nii suusõnal kui kirjallikult. Seejuures ei tehta mingisuguseid katseid, et seada seda keele sisu mõnesugusse metoodilisse vormi, ehk anda temale mingisuguse ratsionaalse seletuse. Niisugune tutvumine keelega ilmuks ainult lihtsa õpetusena; keele õpetamine niisugusel kujul oleks õige kasulik, kuid seda ei võiks kuidagi nimetada mõistuse distsipliiniks. Inimesed, kes kogu oma eluaeg on viibinud ainult niisuguste isikute seltsis, kes avaldavad oma mõtteid õige ja meeldiva väljäärääkimisega, harjuvad ka ise õigelt ja hästi kõnelema, ilma et nad oleks saanud mingit teoreetilist ettevalmistust. Samal viisil võib õpetada ka võõraid keeli; isegi vanu keeli võib ära õppida ilma grammatikata, lihtsa alalise raamatute lugemisega.

Ajaloolised faktid võivad esineda suuremalt jaolt ainult õpetuse aina. Mõistagi peavad nad olema seatud ajajärkude kohaselt järjekorda, kuid ka neist tingimustest on veel vähe, et lugeda ajaloo õpetamist mõistuse distsipliiniks. Kronoloogia tutvustab meid tähtsamate ajaloo sündmuste järkjärgulise käiguga; ta annab meie mälule teatavate andmete tagavara, kuid tema ülesandeks ei ole mõnesuguse

ande arendamine ehk kultiveerimine; ta on lihtsalt üks paljudest abinõudest, et harjutada mälu.

Geograafilised faktid esinevad samutigi õpetuse ainenä. Seni, kuni nad ette tuuakse ilma sideta ja süsteemita, etendavad nad ainult õpetusharu. Andke neile ühendus ja seadke nad süsteemi, et neid ette kanda kirjeldava meetodi järele, mis hõlbustab arusaamist ja meelespidamist, siis omavad nad teatud mõttes kultiveeriva tähenduse. Nad sunnivad õpilasi valdama süsteemi ja raiuvad selle süsteemi nende mõistusse.

Kõik teistsugused faktid, mis kuuluvad kasuliku inimliku tegevuse hulka, mis juhivad käsitöölisi nende töös ja õpetavad igaühte saavutama soovitud tagajärgi, moodustavad kasulikkude teadmiste laialdase valdkonna. Keedukunsti reeglid, põllumajandus, tööstus, haiguste arstimine, kohtupidamise vormid — kõik nad esinevad õige tähtsatena teadmiste harudena, millele siiski ei saa anda mingit kultiveerivat tähendust. Raamatutes, mis käsitavad kodust majapidamist, aednikukunsti ja loomakasvatamist, on toodud rida kasulikke ja õpetlikke andmeid, kuid väljaspool oma eriala kaotavad nad igasuguse tähtsuse.

Koguni teadustes võivad selle sõna täismärgilises mõttes ette tulla niisugused harud, mida õpilane omandab kui kasulikku teadmist. Teaduslikest põhimõttest võib oodata ja saada kasulikke tagajärgi, jättes täiesti kõrvale selitused, järeldused ja tõendused, nagu seda nägime aritmeetika suhtes. Isegi geomeetriast võib õpilane omandada palju teoreeme ja tõdesid, mida võib tarvitada praktikas, ilma et ta aru saaks nende vastastikusidest, ehk teiste sõnadega, ilma et ta tunneks geomeetriat kui teadust.

Samutigi võib meil olla terve faktide tagavara füüsikast, keemiast, füsioloogiast, psühholoogiast, võime osata neid fakte õieti edasi anda ja, vaatamata selle peale, mitte ühtegi neist teadustest tunda.

Kõrgema järgu professionid nõuavad niisugusel määral praktilisi teadmisi, et neid võimata on omandada, ühendada ja anda neile küllalise täpipealsuse ilma teadusliku metoodita, mis on sedavõrd teaduslik, et ta juba nähtavasti esineb mõistusliku distsipliini tagajärjena.

Mõistuse kultiveerimine.

Vaatame nüüd mitmesuguseid tähendusi sõnast distsipliin.

Samal ajal, mil teaduslikud faktid esinevad nende praktilisel käsitamisel õpetuse materjalina, loetakse teaduse meetodi, tema süstemaatilist moodustust, tema omadust siduda tõesid omavahel ja luua üht tõe teisest mingisuguseks iseäraliseks ja kõrgemaks teguriks. Euklidese meetodi mõistmist, aritmeetika ja algebra reeglite äraseletamist peame lugema nende teaduste algpõhimõiste tõttu juba distsipliini kultuuriks, annete arendamiseks.

Sõna „kultuur“ jääb suuremal jaol juhtumistel selgusetuks seepärast, et oleme harjunud ära vahetama mõistust annetega. Ülemal nägime, et ütelus, „kultiveerima mälu“ on õige kindlusega. Samuti selgusetu on ütelused: „kultiveerima arusaamist“, „ettekujutuse võimet“ jne. Kõlbline kultuur on arusaadavam; selle all on mõeldud harjumus, mis maha surub mõistuse ühed aktiivsed püüded ja arendab teisi.

Analoogia nende harjutuste ja vaimuannete arendamise vahel pole kuigi suur. Õpetada

sõdurit, karmilt öeldud, tähendab arendada teda alaliste harjutuste teel niikaugemale, et ta oskaks kiiresti ja täpisealt teha mitmekesiseid kombineeritud liikumisi. Teadmiste omandamine on samuti seotud mõistusliku dressuuriga, kuid tal on oma eriline iseloom. Niisugune dressuuri element esineb ka kõigis teistes õppustes, mis nõuavad osavust ja oskust. Kuid paljus neist ei mängi peaosa lihaste tegevus; siin puudutab dressuur ehk kultuur paeasjalikult mõttevalda ja ideesid. Ohvitseri, viimasel ajal isegi allohvitseri ettevalmistamine on enam mõistusline kui kehaline. Ta peab tundma õppima sõjavägede moodustust, nende liikumisi ja rühmitusi, peab mõistma neid liikumisi juhtida, nagu see ajakohaselt nõuetav. Kõiki neid teadmisi võib käsitada praktikas instinktiivse kiirusega.

Samal ajal, mil teadust, nagu kord tähendasime, võib õppida sel lihtsal eesmärgil, et teadmisi omandada, esineb oskus toime panna teaduslikke uurimusi ja vaatlusi juba mõistuse kultuurina. Sel puhul peab viima tunded nende kõrgemale arenemisjärgule, ergutama tähelepanu ja õppima uurimuse võtteid ja metoode, mis omakord moodustab harjumuse. Sellele seltsib erandite tundmaõppimine, kuigi niisugune teadmiste omandamine täiesti lahku läheb mõistuslikust kultuurist.

Deklamatsiooni ehk hääletarvitamise oskust võib vaadelda kui kultuuri tagajärge. Üksikute sõnade äraõppimine esineb lihtsa teadmiste omandamise näitena; siin omab tähtsuse ainult sõnade meelepidamine. Lausete kokkuseadmine üksikutest sõnadest ühes grammatiliste vormide ja keele omaduste alalhoidmisega esineb kultuuri ilmutusena. Veel kõrgema järgu kunstiks tuleb pidada õiget ja selget mõtete väljendamist;

seda võib nimetada õppuse tagajärjeks, kui ta koosneb ainult reeglite ja teooriate teadmisesest; kui see kunst aga on muutunud harjumuseks, peab teda tunnustama kultuuri saavutuseks. Meie ütleme, näiteks, et see või teine kõnemees ehk kirjanik püüab oma kunstis üles näidata kõrgemat harrastust. Samas mõttes on ka kõlblised näpunäited ja kõbliline kultuur kaks isesugust asja. Vorm, meetod, kord, organisatsioon, kui vasttegurid asja olemusele ehk sisule, omavad eraldi tähenduse, ja igal üksikul asjal, millesse kasulikult koosnevad niisugused elemendid ja mis võimaldab nende omandamist, on väärtus ainuüksi juba selle asjaolu tõttu. Märklauad, mida tarvitatakse laskeharjutustel, kujud, mille peal harjutatakse saabli- lööke, saavutavad oma eesmärgi, ehk nad küll ei esine tõeliste märkidena.

Igasugune õppimise aine omab meie silmis väärtuse, kui ta annab meile juhatavad meetodid, mis on eestkätt kasulikumad kui teaduseharu ise ja mis kujutavad niisugust sisulist organisatsiooni, mis abistab mõistust: kas deduktsioonis, nagu geomeetria ja füüsilis-maatematilised teadused, ehk vaatllemises ja induktsioonis, nagu füüsika, ehk klassifikatsioonis, nagu looduslugu. Kõik niisugused teadused, vastavalt nende tähendusele, peavad kuuluma kõige tähtsamate mõistuse distsipliini ja kultuuri abinõude hulka, vaatamata sellepääle, millistena esinevad oma omaduste poolest nende teaduste faktid ja algpõhjused, kui neid vaadelda üksikult ehk eriliselt. Õpetajast, osalt ka õpilasest, oleneb igal üksikul juhtumisel vastav talituse viis — kas nihutada esiplaanile ja laiendada meetodi elementi ehk kasutada ainet ainult temas sisalduvate andmete ja teadmiste seisukohast.

Loogika ei kujuta enesest midagi, kui ta ei kultiveeri mõistust. Teadmised, mis on paigutatud temasse, abistavad sama eesmärgi saavutamist. Loogika on teaduslikkuse element, mis seda hõlpsamini hoidub mõistuses, kui ta on välja eraldatud iseseisvaks vaatlemiseks; loogika on teadusliku mõtlemise grammatika.

On olemas üks vorm vaimlises tegevuses, mis enam ehk vähem seltsib igasugusele vaimlisele jõupingutusele — see on kõigi reeglite ja tingimuste tähelepanelik arvessevõtmine, mis on tarvilikud selleks, et saavutada eeltingitud tagajärgi. Meie ei suuda täita mingisugust tööd, kui meie kõike seda tundelikult arvesse ei võta, mis seda tööd puudutab; meie ei suuda juhtida paati, kui meie ei ole seadnud purjed ja tüüri perituult. Hea kõnekään nõuab paljude eeltingimuste täitmist. Kui meie omale juhtnööriks võtame valmiskirjutatud reeglid, peame neid ka õieti seletama ja vastavalt käsutama. Kõik see on distsipliin ja niisuguseks distsipliiniks võib olla iga asi, mida meil tuleb täita. Distsipliin ei ilmu mingisuguse kindla tegevuse atribuudina, kuid mitte alati ei või seda distsipliini käsitada valjaspool selle eriaine piirkonda, mis on tema tööriistaks. Sellest, et inimene on hea jahimees, ei järgne veel, et ta peab olema ka hea poliitikamees, ehk hea kohtunik, ehk küll kõigis neis tegevustes esineb üks üldine element — omadus arvele võtta igasuguse tingimuse, mis kindlaks määrab otsitava tagajärje edu.

Kodanline kohustus.

Ühiskondliku distsipliini paremaks ilmutuseks on nõndanimetatud „kodanline kohustus“. Gaston-Moc, omas teoses „Demokraatlise riigi sõja-

vägi“, kujutab kodanlist kohustust järgmiselt: „Räägitakse, et sõjavägi peab muutuma ja hea distsipliini omama. Kuid see distsipliin ei sisalda endas midagi niisugust, mis teda muudaks eestkätt sõjaväeliseks. Ta vastab täsmaliselt elunähtustele ja on tarvilik kõigile. Ma nimetan seda kodanliseks distsipliiniks. Selle nime all peab teda sisendama kõigile lastele ja ka neile, kes ei satu kasarmusse. Sõjaväelistele instruktoritele toob see ainult kasu, esiteks seepärast, et seda ei ole vaja enam õpetada, teiseks, et neil tegemist saab olema nekrutitega, kel on kõrgemad paremused.

Kuid see uuendus, mis peab sündima sõjaväelise kasvatusel, näib olevat liiga utoopiline. Kahtlemata, paljudki ohvitserid on läbi imbnud ideest, et sõjaväelise distsipliini mõistes on nõuetavad põhjalikud muutused. Kuid on olemas fataalsusi, millest ei pääse mööda. Seni, kuni sõjaväe peale vaadatakse kui eestkätt ainukesel distsipliinikooli peale, muutub distsipliin ainult sõjaväeliseks vooruseks, mil pole mingit analoogilist sidet kodanlise eluga.

Ainukeseks rohuks on see, kui meie tunnustame, et isamaa teenistus ei sisalda endas kahte kohust — kodanlist ja sõjaväelist, vaid ainult ühte — kodanikukohust. Sellest järgneb, et niisuguse mõiste peavad omandama mitte ainult väeteenistusele kõlbulikumad kahekümneaastased noormehed, vaid ka kõik lapsed — tugevad ja kidurad, poisid ja tüdrukud ja eestkätt kõik need, kelle erialaliseks ülesandeks on noorsoo kasvatus.

Lõpuks, kuigi eeldada, et nekrut väeossa ilmumisel kohtab täiesti oma kutse kõrgusel seisvaid ülemaid ja instruktore, ei jää ta alata nende mõjupiirkonda. Seltsimeeskond, kelle

hulka ta satub, mõjub palju tuntavamalt ja paha-
tihti õige hävitavalt just selle tõttu, et sõjaväe
elu läheb lahku normaalelu tingimustest.

Uuemaaja sõjavägi on asutus, kus kodanikud
saavad õpetust, kuidas kaitseda oma isamaad.
Kuid enne kui sõjaväkke astuda, peavad koda-
nikud esinema korrapärase inimestena. Kasva-
tagem kõlbliselt ja kehaliselt eestkätt „inimesi“
ja pidagem neid väeosas nii kaua, et neid välja
õpetada selleks, mis nad peavad tegema sõja
ajal“.

IV.

USULINE MORAAL.

Vastuvaitlemata tõena esineb see asjaolu, et
kõlblise kasvatuse ja järgnevalt ka distsipliini
üheks alustoeks on usuline moraal.

Selles suhtes on kõige suurema tähelepanu
osalisteks saanud jaapanlased, samutigi türk-
lased ja araablased, kelle distsipliini üle kogu
ilm on imestanud. Nende rahvaste distsipliin on
täielikult rajatud usule.

Schinto.

Jaapanlaste usk „Schinto“ on vana religioon,
mille alustaja teadmata. Ta põhjeneb loodus-
jõudude jumaldamisele. Tema ainuke, õige
lihtne õpetus on kokkuvõetult järgmine: juma-
lad on vaimud, kes asuvad taevas ja ilmutavad
end inimestele loodusjõudude näol. Kõrgemaks
jumalaks on kõike elustav päike. Päikesejuma-
last saab oma alguse Jaapani keistrite—mikado
suguvõsa, kellele peab üles näitama jumalikku

austust, kuni nad elavad; peale surma rändavad nende hinged ühes kangelaste hingedega taevasse ja asuvad seal ühes jumalatega. Jaapanlased on ühked selle peale, et nende ajaloos 4500 aasta jooksul pole ette tulnud ühtegi keisri tapmist.

Jgas Jaapani perekonnas on olemas kaks altarit; ühel neist mälestatakse keisrite suguvõsa, teisel — perekonna esivanemaid.

Selle religiooni dogma põhjal kasvatatud jaapanlase püüdeks on niiviisi elada, et olla esivanemate vääriline, vääriline, et mitte midagi niisugust teha, mis esivanemate silmis võiks riivata perekonna laitmata au; ümberpöördukt — jaapanlase püüdeks on elada võimalikult eeskujulikult, korda saata vägitegusid, et peale surma ühineda esivanematega.

Samasugust austust näidatakse üles vanematele ka nende eluajal. Lapsed ja lapselapsed kuuluvad täielikult vanemate võimu alla; kui armastus vanemate vastu põrkab kokku armastusega abikaasa ehk oma laste vastu, nõuab religioon, et vanemate kasuks ohverdataks abikaasa ehk lastega.

Selle religiooni põhjal tekkis komblusõpetus „Buschido“ — jaapanlaste kasvatuse algpõhi, mis toetub vahvusele ja vaimumehisusele, luges neid voorusteks, samutigi nagu seda oli roomlaste „virtus“.

Komblusõpetuse „Buschido“ põhijooned oleksid lühidas kokkuvõttes järgmised:

„Õpi tundma iseennast; vaata oma hinge põhja; õpi tundma oma südant, milles elutseb Jumal, kes sinule ette näitab üht ja keelab tegemast teist;

mehisus ja meelekindlus on meesterahva ülemateks kohusteks, samutigi ettevaatlikus ja

vaimline vastupidavus igasuguses hädaohus ja vaimline paindumus kõigis eluviletsustes;

kõrgem vahvus esineb ainult selles, et korda saata ainult seda, mida heaks kiidab südame-tunnistus;

teguviisi õigekstunnistamist ehk õiglust ei saavutata mitte tõendustega, vaid arusaamise-jõuga, mida juhib suurmeel; ilma suurmeeleta on mõtteta kõrgem iseloom;

suurmeel ja heasüdamlus peavad juhtima vahvat inimest isegi kõrgema ärituse silma-pilkudel;

nutt ja kisa, kui valu väljendused, on samuti keelatud, kui viha ja ärituse vali ilmutamine.

Üheks „Buschido“ iseloomuküljeks on pühalik enesetapmine — harakiiri, — et puhtaks pesta teotatud ehk kahtlustatud au. Harakiiri pannakse toime selleks määratud tseremoniaga, eriti selleks kutsutud sõprade silma all. Enesetapmine sünnib kõhu lahtilõikamisega. Jaapanlane loeb kõhtu hinge asupaigaks; kõhu lahtilõikamisega tahab ta näidata, et ta võib avada kõigile oma hinge. Sellega ühes tahab ta ka tõendada, et tema au on kallim elust, et ta harakiiri abil end puhtaks peseb nii mahajäävate kui ka surnud esivanemate silmis.

Ka naisterahvas võib harakiiriga oma elu lõpetada, lõigates läbi kaela.

Kõrgelt väljaarenenud perekondlik tunne, mis seob mitte ainult elavaid, vaid ka esivanemate hingesid elavatega, on üheks vägevamaks alustoeiks jaapanlaste patriotismile. Usust keisrite jumalikku sündimisse ühes aastatuhandlise päritava truudusega keisrile ja tema suguvõsale, samuti kõrgel määral väljaarenenud isiklikust autundest, mis paremaks peab surma enese käe läbi, kui aukahtlustust ja auteotust,

— kõigest sellest on välja arenenud jaapanlaste vägev rahvuslik iseloom, mis end tunda andis Jaapani-Hiina sõjas 1894/5 ja Vene-Jaapani sõjas 1904/5. Nagu sellest näeme, on jaapanlaste distsipliin rajatud loaalsusele, patriotismile ja usule. Lastele õpetatakse koolis loaalsust ja patriotismi, kui üht nende usu osa; samutigi kasvatatakse neid mehisuse, vastupidavuse ja tahtejõu karastamise põhimõtteil, millega ühendub kehaline arenemine. Lapsi võetakse kaasa isegi paraadidele ja manöövritele. Sõjaväeline elu on osa rahvuslikust elust. Surm lahingväljal on õnnesoovide avaldamise põhjuseks.

Islam.

Võrdlemisi teisena kujuneb türklaste ja araablaste religioon „Islam“.

Selle religiooni dogma algpõhimõtteks on „täieline allaheitlikkus jumalikule tahtmisele“. Sellest põhimõttest oleneb hommikumaa fatalism ehk usk, mis ütleb, et igale inimesele on jumalikult ära määratud tema saatus ja ette nähtud tema eluteed. Islam töötab taevalikku õndsust heategude eest ja ähvardab põrguliku piinaga pahategude eest. Tema rituaalkohuste hulka kuulub: viiekordne igapäevane palvetamine, annete toomine vaeste heaks ja kuuajaline paastumine. Kõige tähtsama kohustusena esineb siin aga — võitlus teiseusuliste vastu ja islami vägivaldne laialilaotamine. Islam tunnistab sarnadust ainult õigeusuliste vahel.

Islami kiirele laialilagunemisele Aasias ja Aafrikas ei leidu sarnast ajaloos. Kuid teda võisid vastu võtta ainult madalal vaimlise arenemise astmel seisvad metsikud rahvad, kelle peale ta ka ülendavalt mõjus. Niipea aga, kui

Islam kokku pörkas uue ilma rahvaste kultuuriga, hakkas tema vägevus langema ja ta oli sunnitud aset andma Euroopa rahvaste maadevõitmisele.

Islami moraal, kui niisugune, on täiesti omane hommikumaaalase müstilisele iseloomule, mis veel pooleldi viibib teda ümbritseva looduse mõju all ja nõuab kauemat aega, et jõuda kõrgemale vaimlisele arusaamisele. Despotismi teel passiivsele käsutäitmisele õpetatud muhameedlane, kandes alatasa oma südames taevalikku õndsuse tötust, on valmis kartmatult surma minema. Ta avaldab suurt julgust lahingus; tema kõrgemaks sooviks on võimalikult rohkem maha tappa oma usu vaenlasi.

Kuid see religioon, ülistades ainult iseennast ja jättes unustusse inimese, kel subjekti eraldamatud õigused, kannab endas lagunemise idusid. Viimasel ajal, kus kõrgem rühvaklass saab oma kasvatusel Euroopa pealinnades, ei taheta Islami õpetusest enam lugu pidada. See hoolimatus oma usu vastu mõjub halva eeskujuna ka alamate rahvakihtide peale. Algades viimasest Balkani sõjast avaldasid türklased vähe tõsist vastupanu oma vaenlastele.

Kristuse õpetus.

Uue ilma rahvaste väljaarenenud iseloomule ja ideedele on hommikumaa müstiline religioon võõras ja temale põhjenev distsipliin kahjuks vastuvõtmata.

Inimene, kel väljaarenenud mõistus ja tundeline süda, võib omaks võtta ainult niisuguse moraali, mis vaba on igasugusest survest ja seab esimesele kohale inimese isiklikud õigused. Niisuguse moraalina esineb Kristuse õpetus.

See õpetus seab kõigepealt üles inimese elu absoluutse väärtuse; ta näeb maapealses elus ideaalset eesmärki — lõpmata vaimlist täiendamist. Ta ei keeldu tunnistamast mitte ainustki inimliku tegevuse valdkonda, vastuoksa — ta ülendab neid kõiki kui abinõusid, et jõuda vaimlisele täiusele. („Ja saate tõtt tunda ja tõde peab teid vabaks tegema“. — Joh. VIII. 32).

Need Kristuse õpetuse põhijooned, mida ristiusk on kannud läbi kahe aastatuhande, vaatamata otsatute arusaamatuste, eksituste ja tagakiusamiste peale, vaatamata otsatute kuritegude peale, mis toime pandud ja veelgi toime pannakse ristiusu nimel, on viinud nii kaugele, et kuigi Kristuse õpetust võib igal ajal tunnistada ehk mitte tunnistada, siis ei suuda teda mitte kunagi maha salata. Ristiusust võib end ehk lahti öelda, kuid seda raskem on maha salata Kristuse ilmvõrdlemata isikut.

Selle asemel, et Israeli üles kutsuda vabastamissõjale ja maailma võitmisele, ütleb ta, et Tema kuningriik pole mitte seitsinatsest maailmast, et Ta on kuningas ainult selles, et igaüks, kes tõe seest on, see kuuleb Tema häält (Joh. XVIII, 36 — 37); et Jumala riik ei tule mitte ilmsi, vaid asub inimeste hinges (Luka XVII, 20 — 21). Ilmudes Jeruusalemma, kuulutas Ta enese avalikult Lunastajaks; samutigi näitas Ta siinsamas igale hebrealasele arusaadava teguviisiga, et ta on ainult rahuvürst (eesel on rahu sümbol, kuna hobune sõja sümbolina esineb). Vihaselt tõrjus Ta tagasi maailma valitsemise ettepaneku kui kuradi kiusatuse (Matt. IV, 8 — 10).

Piiramatu enesesalgavus ja ohvrimeelsus avaldub Tema õpetuses:

„Kes minu järele tahab tulla, see salaku iseenast ära ja võtku oma rist enese peale“ (Matt. XVI, 24).

„Kes iial oma elu tahab hoida, see kaotab selle; aga kes oma elu kaotab, see leiab selle“ (Matt. XVI, 25).

„Aga kes otsani jääb kannatama, see pääseb“ (Matt. XXIV, 13).

„Suuremat armastust ei ole ühelgi, kui see, et tema oma elu jätab oma sõprade eest“ (Joh. XV, 13).

Mitte ükski ajalooteadlane, esinegu ta kõige suurema skeptikuna, ei saa tõendada, et ta ei näe ristipoomise aktis inimsoo ajaloo keskpunkti. Uus armastuse ja andeksandmise religioon esineb selle väikse kivina, mis puruks lõi pagana ilma vägevuse sümboli ja kasvades hiigla mäeks, täitis kogu maailma. Nii usklikule kui uskmatale on ristipoomise akt jaotavaks momentiks vana ja uue ilma vahel. Mitte ainult kõlblikes ja füüsilises, vaid ka vaimlises suhtes esineb Kristuse õpetus maailma uuestisünnitajana.

Inimese Poja õpetuse vägevad tagajärjed inimsoo ajaloo silmanähtavad kõigile. See õpetus kõrvaldas halastamattuse, taltsutas kired, vajutas häbitähe enesetapmisele; ta lammatas vastiku lapsetapmise ja kihutas paganate eba-voorused neile omasesse pimedusse. Vaevalt leidub niisugune inimeste liik, mida ta ei oleks vabastanud teda rõhuvaist viletsustest ja ülekohtust. Ta päästis gladiaatori, vabastas orja, lõi kaitse vangistatule; muretses hooldamise haigele, peavarju vaeselapsele; ülendas naisterahva ja piiras õrnad lapseaastad süütuse aupais-tusega. Igas väiksemas eluavalduses on tunda tema heategevate mõju. Kaastundmuse, mida nimetati paheks, ülendas ta vooruseks. Vaesuse

tõstis ta needmise alt õndsuse astmele. Ta muutis põlatud töö ausaks kohuseks. Ta õnnistas abielu ja ülendas ta peaaegu koormavast seisukorrast püha sakramendini. Ta avas esimesena sugulise karskuse sügava tähenduse, samuti tunnistas ta kõrgemaks vooruseks pikaldase meele. Ta lõi mõiste heategevusele ja laiendas tema piirid kitsast naabruskonnast terve inimsoo peale. Ta arendas inimsoo idee üldise vendluse mõisteni — idee, mis isegi seal vastuvõetav, kus vastuvõetav pole Kristuse õpetus; terves maailmas aga, kus see õpetus on vastu võetud, mõjub ta puhastavalt inimese elu peale ja kõrgendab ta hinge.

Kristuse õpetus on kõrgem moraal, mis tasa-kaalu seab mõtteteaduse ja lihtsüdamliku usklike, pikameelse allaheitlikuse ja uhke vabaduse, ideaali ja tõelisuse, välimise ja sisemise, tagasihoidliku rahulikkuse ja kangelasemeelse enesesalgavuse, isegi kõige pehmema konservatismi ja üleilmliste uuenduste kõige julgemad plaanid

Vaadeldes Kristuse õpetuse moraalil kui üht kasvatuset ja distsipliini alustuge, kohtame neid piiramata võimalusi, neid selgelt ja kõigile arusaadavalt ülesseatud põhimõtteid, mida see õpetus meile selles suhtes pakub. See distsipliin ei sarnastu karedale sundusele ja sellega ühes käivale karistusele, vaid selgele arusaamisele ja heatahtlikule südametunnistusele. See distsipliin on mõistuse distsipliin, mis eestkätt kutsub üles enesetäiendamisele, ligimesearmastusele, eneseohverdamisele.

Selle distsipliiniga on seletatav buuride vastupidavus nende vabaduse sõjas, mida Prantsuse kindral Langlois iseloomustab järgmise ütelsega: „Piiramata usk rahva tulevikku, oma

ettevõtte õiglusse ja Jumala abi peale löi buu-rides vägeva üksmeele, mis teataval määral võis astuda sõjaväelise distsipliini asemele, mida neil ei olnud“.

Tähelepanuväärt on ka see asjaolu, et ehk küll jaapanlaste kombusõpetus „Buschido“ täsmaliselt akkordeerib rahva aastatuhandete jook-sul väljakujunenud iseloomuga, esinevad Jaapani tähtsamad kindralid ja marshalid — Togo, Kuroki, Oku ja teised — kristlastena.

V.

Võim.

Distsipliin ei ole inimese loomulik omadus. See on kohustest arusaamise tunne, mida saavutatakse kasvatamisega, õpetamisega. Kuid distsipliini kui tunnet, mis kohustab, ei saa võtta niiviisi, et ta alati ja igasugusel ilmutusel teostuks automaatselt, ilma vastava järelvalveta. Isegi individuaalse distsipliini juures, mis ehitatud peaasjalikult enesetäiendamisele, ilmub kontrollina südametunnistus. Järelvalve, omakord, on lähedalt seotud teatava jõuga, kas kõlblise ehk materjaalsega, mis küllaliselt tugev selleks, et seda järelvalvet maksma panna. See ülekäaluv jõud, sundides alluma oma ilmutustele, omab valitseva võimu tähenduse.

Võim saab oma aluse, nagu eespool nägime, ürgaja perekonnalt. Tema lähtepunktiks on patriarkaalse perekonna isa hirmuvalitsus, võim, mille mõiste iseloomulikuks väljenduseks võiks võtta ladinakeelse sõna „manus“ (käsi, rusikas) — samutiigi see, esialgselt täiesti reaalne võim, mis avaldus üheltpoolt laenuandja ja teiselt poolt

orjastatud võlgniku ja tema perekonna liikmete vahekorras. Kuid oma edaspidisel arenemiskäigul kannatab see isiklik võim alatasa suurenevaid kitsendusi ja satub lõpuks ühiskondliku võimu alluvusse.

Igasuguses inimeste ühiskonnas, vaatamata tema piiride, tekkimise ja eesmärkide peale, võib kohata kahesuguseid püüdeid: püüet vabadusele ja püüet korrale. Vabadus kui isiku püüe enesemääramisele nõuab võimalikult kõrgemat isikliku algatuse võidulepääsmist. Kord kui isiku vabadust piiravate tarvilikkude abinõude ühendus esineb terviku kaitsjana, ja selle tõttu on ta loomulikult sihitud ühiskondliku algatuse võidulepääsmisele isikliku algatuse arvel. Kord hoidub alal võimu abil, kuid viimase peal lasub ühes sellega ka vabaduse kindlustamine.

Ürgaja suguharu inimeste jõud oli esialgul suunitud ainult aineliste tarviduste rahuldamisele. Rahuldamise abinõud asusid väljaspool suguharu,—peaasjalikult looduse valmisandides. Seepärast tarvitati ka vägivalda ainult looduse kallal. Suguharu piirides avaldus see vägivald harvemini, sest et võitluseks polnud esialgu põhjusi: puudus valitsev klass, õiguslikud suhted olid õige lihtsad ja ei kannud isiklikku laadi. Hoopis teisena kujunes asi siis, kui ilmus võimalus looduse andisid saavutada mitte vahetult, vaid võõra töö eksploateerimise teel — varguse, röövimise ja orjastamise näol.

Kui inimeste jõuavaldused omavad niisuguse suuna, siis satuvad isiklikud õigused alalise kokkupõrkamise. Võitlus nende maksmapanemiseks tekitab mitmesuguseid jõudude gruppeerumusi ja selle tagajärjeks on klassid ja seisused. Võitjad teostavad oma subjektiiv-

seid õigusi, sundides neid peale võidetuile ku
üldist kohustust.

Igasuguses ühiskondlises algorganisatsioonis
võib kohata kolme algelementi: ühisuse pea
rahvavanemad ja rahvakogu. Vastavalt sellele
missugune neist elementidest omab teiste suhtes
ülekaaluva tähenduse, kujuneb välja poliitiline
organisatsioon ja järelkult ka poliitiline võim —
riik. Võitlus võitjate vahel toob esile jõudude
uue gruppeerumuse, mis, alatasa kitsenedes,
viib kaksikvõitlusele, mille tagajärjeks oli abso-
lutne monarhia, despootia. Ühiskondlised
õigused omavad subjektiivse laadi. Näiteks
oleks kohustus „jus primae noctis“, mis oma
ajal kandis samasugust seadusliku õiguse ise-
loomu, nagu seda praegu kannab isikliku
vabaduse õigus. Kui ühiskonnas võimule pää-
sevad inimesed, kes teistest kõrgemal seisavad
oma teadmiste, vanaduse, sündimise või rikkuse
poolest, mooduneb see võim vanemate, pare-
mate (aristokraatia), ehk rikkamate (plutokraatia)
valitsuseks ja lõpuks, kui võimu oma kätte
võtavad kõik ühiskonna liikmed, mooduneb
ühiskond rahvavalitsuseks (demokraatia).

Kokkuvõetult — poliitiline võim võttis oma
alguse perekondlis-suguvõsalselt võimult, mida
kohtame veel praegugi rändavate rahvaste juu-
res, muutus järkjärgult suguharuliseks võimuks,
mis tekkis ühes paigale asumisega, siis territo-
riaalseks võimuks, mida kohtame pärismaade
pidamises (keskaja feodalism), ja jõudis, lõpuks,
välja rahvuslikule rippumata riigikorrale (souve-
raineté), mis valitseb nii terve territooriumi kui
ka terve rahva üle.

Riiklist võimu nimetatakse ka veel kõrge-
maks võimuks. Kõrgema võimu olulisteks tun-
demärkideks on tema rippumatus välispidistes

läbikäimistes teiste riikidega (ta on vaba kõrvalisest vahelesegamisest), samutigi rippumatus sisemistes suhetes (igasugune era-tahtejõud allub riiklise võimu tahtejõule).

See riikline võim jaguneb oma funktsioonides erivõimkondadeks: sõjaväe, rahaasjanduse, välisesituse, siseasjade jne. võimkondadeks. Riikliste asutuste tegevus erineb omakord: nõupidavaks, korraldavaks ja täidesaatvaks võimuks. Kuritegevuse suhtes kohtame karistus-võimu, distsipliini suhtes — distsiplinaar-võimu.

Distsiplinaar-võim on õigus, mis volitab isikut ehk asutust määrama karistusi üleastumiste eest korra vastu, mis valitseb teatud tegevusharus, et sundida isikuid, kes alluvad sellele võimule, täitma neile pealepandud kohuseid. Distsiplinaar-võim ei pruugi mitte alati olla kinnitatud riiklise võimu poolt, nagu seda on karistus-võim, mis põhjeneb täielikult seadusele. Distsiplinaar-võim võib kuuluda ka ühisustele, samutigi üksikutele isikutele ja põhjeneb nende iseseisvale õigusele, erilis-õiguslike suhetele. Näiteks võiks olla majaomaniku distsiplinaar-võim majaelanikkude vastu, ehk osaühisuste üldiste koosolekute distsiplinaar-võim neist osavõtivate aktsionääride vastu. Lahkumine nende kahe võimu vahel avaldub ka selles, et karistus-võim kohustab karistust määrama igal üksikul juhtumisel, mil rikuti seadust, kuna distsiplinaar-võimu esitaja käsitab oma õigust täiel määral ja pole sugusi sunnitud karistust määrama üleastumiste eest, millel distsiplinaarne iseloom. Distsiplinaar-võim allub enam sellele mõistele, mis sisaldab eneses lepingu teel kindlaks määratud erilis-õiguslike suhteid. Nagu kontragent lepingu põhjal õigustatud on vastaselt poolelt tema poolt oma peale võetud

kohustuste täitmist nõudma, võib ka distsiplinaar-võimu põhjal nõuda eriliste kohuste täitmist. Lepingu täitmine on kindlustatud nõudmise õigusega; kohuste täitmine distsiplinaar-võimu piirkonnas on tagatud karistamisõigusega.

Distsiplinaar-võim teostub ainult teatud suhete piirides. Isegi kõige laiema ulatusega distsiplinaar-võim, mis antud ülematele teenistuse korras, haarab endasse ainult temale alluva isiku teatud tegevuse alad. Koosolekul viibijad, näiteks, alluvad koosoleku juhataja distsiplinaar-võimule ainult niikaua, kuni nad jäävad koosolekule, ja ainult selle juhusliku takti tõttu, et nad koosolekust osa võtavad.

Distsiplinaar-võim on nõuetav kui abinõu, et alal hoida korda; korra alalhoidmine, omakord, oneneb nendest huvidest, mis ühte liidavad teatud inimeste grupi.

Distsiplinaar-võimu mahutus piirdub järelvalve kohusega ja õigusega vastutusele võtta distsipliini reeglitest kõrvalehoidmise eest. Kõik distsiplinaar-võimuga seotud õigused on seadusandluses harilikult ära tähendatud kõrvuti nende suhetega, mis esile kutsuvad tema tarviduse.

VI.

SÕJAVÄELINE DISTSIPLIIN.

A. Üldmõiste.

Sõjaväeline distsipliin kui eetilise-seaduslik instituut ilmus inimese arusamisse ja ellu ühel ajal esimese sõjaväe tekkimisega, sest sõjaväe

ja sõjaväelise distsipliini ideed on üksteisest lahutatud. Kuid oleks ekslik arvata, et sõjaväeline distsipliin on tekkinud iseseisvalt. Distsipliini idee, nagu eespool nägime, tekkis kauget varem relvastatud inimeste ühinemist sõja ehk võitluse eesmärgil. Sõjavägi võttis vastu valminud idee, koguni valminud sisu, rakendas selle oma tarvidustele ja täiendas puuduvate elementidega. Alates sellest momendist, mil kujuta relvastatud salk esimeses koosnenud riigis omandas õigusliku riikliku asutuse tähenduse, sai ka distsipliin kindlaksmääratud seadusliku iseloomu ja väljendus distsiplinaar-normideks ja seaduseks.

Eespool nägime, et kõigis distsipliini erikujudes olid ideed ja põhimõtted sarnased, lahku läksid ainult erandid — üksikute nõuete sisu ja abinõud, mille varal saavutati soovitud eesmäärke.

Asjaolu, et distsipliin on välja kujunenud elust, viib meid sellele ilmkahtlemata otsusele, et sõjaväelisest distsipliinist arusaamise peale, samutigi abinõude peale, millega seda teostatakse, on oluliselt mõjuvad perekonnaelu inimlikud alused, ühiskonna jaotus seisustesse ja viimaste õiguslikud ja faktilised vastastikused suhted, samutigi kõlblise ja vaimlise kultuuri aste ja teised üldised seltskondlikud tingimused.

Asudes sõjaväelise distsipliini kõigekülgsele vaatlemisele, peame kõigepealt üles seadma need põhimõtted, millele võiks baseeruda see üldise distsipliini erihar.

Kuulame, mis ütlevad selle kohta teadusemehed, samutigi väejuhid ja riigimehed.

„Seltskonna ühiste jõupingutuste edu sõjaajal on proportsionaalne juhile ülesnäidatava sõnakuulmise astmele“ (Spencer).

- x b1bl. v. v. Dorp.

„Igalpool kogu maailmas tõi sõda esile nõudmise juhtide kui tugeva võimu edustajate järele“ (Tailor).

„Sõjaväeline distsipliin on vaimline jõud, mis ühendab kõik võitluse abinõud — kohuse komando ja sõnakuulmise alal — üheks elavaks organismiks“ (Uhatch-Ogarovitsh).

„Hästi juhitud sõjaväed on hästi distsiplineeritud“ (Napoleon).

„Distsipliin on taktika alustugi, kõigi operatsioonide kompas. Tõsine distsipliin on au laps, mis sünnitatud isamaa armastusest“ (Bismarck).

„Hästi korraldatud sõjavägede tähtsamaks omaduseks on distsipliin. Ta on sõjavägede esimeseks paremuseks, sest tema poole pöördume alati — nii sõja kõige raskemal kui ka kõige õnnelikumal silmapilkudel. Silmapilkudel, mil sõjaväed kannatavad nälga, niiskust ja külma, mil nad tervete tundide kaupa seisavad passiivselt vastase tule all ehk lüüasaamise puhul surub neile peale vaenlane ja nad valmis on kabuhirmuliseks põgenemiseks, — ei või olla juttugi entusiasmist; asjata hakkaksime otsima päästmist temalt. Ainuüksi distsipliin suudab neil juhtumistel kindlustada sõjavägede vahelsidet ja anda neile tagasi kaotatud vastupidavuse“ (kindral Blume).

„Sõjaväeline distsipliin on kõigi kõlbliste, vaimliste ja füüsiliste harjumuste kogu, mis tarvilikud selleks, et kõigil astmetel seisvad ohvitserid vastaksid oma ülesandele“ (Dragomirov).

Kindral von der Goltz'i arvamise järele põhjeneb distsipliin sõdurite ja ohvitseride vastastikusele usaldusele. Kui sõdur, kes läheb vastu vaenlase kuulidele, teab, et tema naaber teeb sedasama, kui ta on kindel, et teda kõige kõr-

gema hädaohu silmapilgul kaassõdurid ja ülemad maha ei jäta, tungib tema südamesse kohuse- ja autunne — tunne, mis sunnib teda põlgama igasugust hädaohtu ja ei luba maha jääda kaasvõitlejaist.

Austria ertshertsog Johann Salvator ütleb distsipliini kohta; „Distsipliini, mis purustab isikliku tahtejõu, ei või lugeda distsipliiniks, sest et viimane ei ole muud kui vabatahtlik ja teadlik lahtiütlemine isiklikust tahtejõust; kuid selleks, et lahti ütelda tahtejõust, on tarvis, et ta oleks olemas.“

Austria „Dienst-Reglement“ (distsiplinaar-, garnisoni- ja sisemäärustik) annab distsipliinile järgmise väljenduse: „Sõjaväeline distsipliin on sõduri kasvatus, mille eesmärgiks on ilmtingimata sõnakuulmine, heatahtlik ja teadlik kohustest arusaamine ja täpipealne teenistuse täitmine.“

Prantsuse „Règlement du service intérieur“ motiveerib distsipliini järgmiselt: „Distsipliin nõuab käsualuselt täsmalist ja alalist ülema sõnakuulmist ja tema käskude täpipealset täitmist ilma kõikumata ja nurisemata.“

Lõpuks, Vene distsiiplinaar-määrustiku § 1 koondab distsipliini mõiste järgmisse lausesse: „Sõjaväeline distsipliin seisab valjus ja täpipealses sõjaseaduste poolt ettekirjutatud reeglite täitmisel.“

Kõigi nende otsuste ja üldiste järelduste aluseks on järgmine idee: sõdur võib täita oma ülesannet ainult tingimustel, mil tema tegevus ja eluolu alaliselt ja muutmatult akkordeerib seaduseandja ja juhi tahtega, mitte ainult käsutäitmise mõttes, vaid seda enam iseseisvuse näol, mil puuduvad ülema käsk ja valve, s. t. tegutsemisel, mis väljendub isikliku tahtena,

samutigi püüdena — saavutada juhi poolt ettenäidatud ja sõjaväele kasulikku eesmärki. Nii-sugune sõduri tahte potentsiaalne ja kineetiline seisukoht on võimalik ainult iseloomu vastava väljakujunemisega; samutigi oleneb see õiguslikkdest ja kõlblistest vaatepunktidest.

Need, nagu kõik teisedki inimese psüühilised omadused, kujunevad välja ümbruskonna mõjuvusel ja saadud muljete tagajärjel. Nende mõjuvuste kunstlik (harukordadel koguni loomulik) kombinatsioon moodustab kasvatava olukorra; tegevus aga, mis on suunitud selle kombinatsiooni sünnitamisele, kannab nimetust „kasvatus“. Tagajärjeks on see, et ainukesena kõlblikuna abinõuna, mis muudab kodaniku sõduriks, esineb sõjaväeline kasvatus.

Eeltoodud selgitus distsipliini mõiste kohta ei ilmu siiski domineerivana, ehk küll sõjakirjanduses viimse 20 aasta jooksul ikka enam esile nihkub sõjaväelise kasvatuses idee. Distsipliini kui kasvatuses mõistmisele seatakse vastu peaaesjalikult see väide, et ta vastu vaidleb sellele põlisele distsipliinist arusaamisele, mis on võtnud omale kindla seisukoha sõjaväes. Suurem hulk, nähtavasti, võtab omaks vaatepunkti, mis asetab distsipliini ühele astmele kas sõna-kuulmisega ehk tegevuse seaduslikkusega.

Eraldi võiks võtta järgmised mõisted:

„Sõjaväeline distsipliin — sõduri korrapärane suhe oma ametikohuste ja ülemate vastu, samutigi korrapärane ülespidamine väljaspool teenistust ja rippumata oma ametist“ (Hecker).

„Sõjaväeline distsipliin haarab endasse tingimused, mis määravad kindlaks ülemate ja käsuvaluste vastastikused suhted“ (V. D. Kusmin-Karavajev).

„Distsipliin on niisugune sõjaväelase kohus, mis annab sõjaväele võimaluse saavutada oma ülesandeid“ (N. Falejev).

„Distsipliini all mõistetakse niisuguseid abinõusid, mis on suunitud ühise tegevuse ja elukorra alalhoidmisele“ (N. M. Korkunov).

Kõigil eeltoodud mõisteil on oma vastased. Esimese grupi mõisteile, mis näevad distsipliinis sõnakuulmist, seatakse vastu järgmised vastuheited.

Sõnakuulmise kohustus on vaidlemata üheks sõjaväe teenistuse põhikohuseks, kuid kaugeltki mitte ainukeseks, mille tõttu ta ei suudagi haarata endasse kogu distsipliini olu. Peale selle on möödapääsematu see nõue, et distsipliin peab haarama endasse mitte üksnes käsualuste suhted ülemate vastu — mil võib olla jutt ainult sõnakuulmisest, — vaid ka nooremate suhted vanemate vastu, samutigi üheõiguslikkude ülemate omavahelised suhted ja, lõpuks, ülemate ja vanemate suhted käsualuste ja nooremate vastu, mil sõnakuulmine jääb täiesti tagumisele plaanile.

Teisest küljest, distsipliini kui seaduslikkuse mõistet loetakse ekslikuks selle tõttu, et riik esitab seaduse täitmise nõuded mitte ainult sõjaväelastele, vaid ühesugusel määral ka kõigile kodanikkele. Vaidlemata tõena esineb see asjaolu, et tegevuse seadlikkus tungib distsipliini mõistesse, kui ilmtingimata element; kuid niisugusena ei suuda ta seda mõistet siiski ära otsustada. See mõiste iseenesest ei suuda meile selgeks teha sõduri niisuguste nõuetavate omaduste allikaid ja arendamise abinõusid, nagu seda on mehisus, vaimukindlus, enesesalgavus jne.

Vaatamata selle peale on sõjaväe elu praktika kohaselt oluliselt tähtis teada saada, kuidas sõjaväes saadakse aru seaduseandja ideest ja kuidas ta realiseerub.

Ilmkahtlemata on aga see asjaolu, et distsipliini idee väljendub mitte ainult seaduse vormides, vaid seda enam neis abinõudes, mis on ette kirjutatud sõjaliste ülesannete saavutamiseks, eriti aga administratiivses konstruktsioonis (mida harilikult nimetatakse distsiplinaarseks), samutigi kohtulikus vastutuses teenistustele üleastumiste eest.

Baseerudes distsipliini üldmõistele, samutigi aluseks võttes eelpool toodud põhimõtteid, võiksime sõjaväelist distsipliini käsitleda põhimõtteid seada üles järgmiselt:

Sõjaväeline distsipliin on vaimline jõud, mis põhjeneb seaduse austamisele ja teadlikule kohustest arusaamisele.

Käsualuselt nõuab ta täielist sõnakuulmist ja katkemata allumist oma ülemale, samutigi täpisele käskude täitmist ilma kõikumata ja nurisemata.

Ülemat kohustab ta hoolitsema oma käsualuste eest, olema neile kõigis asjus eeskujuks — nii teenistuse täitmises kui isiklikus ülespidamises — ja hoidma alal oma väeosas täielist korda.

Nii ülemaid kui käsualuseid kutsuvad distsipliin ausameelselt täitma teenistuse kohuseid, üksteisest vastastikku lugu pidama ja seltsimehelikult abistama, lugedes meelegi lahingus kodanik-sõjamehe kõrgemaks vaimumehisuseks.

Teenistuse huvid, mis on ühtlasi ka riigi huvid, nõuavad, et distsipliin oleks vali ja samal ajal isalikult vastutulelik.

Distsipliinile, kui teadlikule kohusetundele annab iseloomuliku väljenduse järgmine ütetus: „Sõnakuulmine on ideeline kohustus, mida täidame vabatahtlikult, parema arusaamisega ja mis omakord ülendab meie allumist. See sõnakuulmine erineb orjalikust sõnakuulmisest. Sõjaväelane, kes pole aru saanud distsipliinist ja teda ei tunnusta vabatahtlikult, satub naeruväärilisse ja alatusse seisukorda: ta on kohustatud sõna kuulma, kuid iga väiksem akt selles suhtes näib temale olevat enesealanduseks; ta viibib alalises meeleeärituses, kuigi ettevaatlikus ja salajases, olles isegi püüdlik oma peremehe ees, keda ta kardab. Vastandiks sellele on inimene, kes aru saab oma kohustest, kes allub isikliku veendumuse tõttu, ilma kartmata ja ennast alandamata, hoides alal oma täieliku inimese väärtuse“ (Hase „Juhatamise kunst“).

B. Distsiplinaar-määrused.

Vaidlemata tõeline seisukoht on sellel, et distsipliini üldmõiste on jäänud muutmatuks kõigil ajajärgudel, et ta on ja jääb kosmopoliitliseks. Evolutsioneerunud on ainult distsipliini eesmärgid ja nende saavutamise abinõud. Sõjaväeliste distsiplinaar-abinõude evolutsioon oli õige aeglane. Meile kättesaadavast inimsoo ja sõjaväe ajaloost näeme, et sõjaväeline distsipliin põhjeneb hirmu, karmuse, koguni halastamattuse ideele.

Praeguse aja distsipliin on täiesti lahkuminev sellest, mida nõuti varem. Friedrich Suure ja tema kuulsate grenadeeride ajal oli distsipliin täiesti mehaaniline ja teda hoiti alal äärmiselt raskete karistustega: 500 kuni 1000 vitsahoopi anti harilikult käsu mitetäitmise, lubata puudu-

mise ja väeosast ärajooksmise eest. Need ras-
ked karistused küündisid peaaegu kunni XIX
aastasajani.

Ühemal ajal tungivad kõigi riikide sõjaväge-
desse inimlikud tervendust toovad sõjaväelise
pedagoogilised ja õiguslikud ideed. Suurem hulk
nüüdisaja sõjakirjanikke ehitavad distsipliini
mõiste kasvatusel, kõlblise kohusetunde ja üles-
annetest arusaamise ideele. Kaljukindlaks on
saanud hüüdsõna: „Mitte hirmutada, vaid kas-
vatada“.

Et lõpulikku pilti saada distsiplinaar-abinõude
arenemisest, pöörame oma pilgud mitmesuguste
riikide distsiplinaar-määruste katsumisele. Kõige
lähemal meile seisavad Vene mää rused

Oli aeg, mil sõdureile ette loeti sõjaseadusi
ja seda lugemist õige õpetlikuks asjaks peeti.
Sissejuhatuses „Sõjaväe Artikulile“ 1764 aastast
leiame: „Sõjaseaduse ettelugemist alamväelas-
tele tuleb pidada kõigi kompani ohvitseride
juuresolekul igal nädala- ja muul pühal, kui
selleks iseäralist takistust ei juhtu“.

Ette loeti „Artikuli“ mõistagi tervikuna, nagu
seda oli kokku seadnud seaduseandja, ilma et
midagi oleks läbi lastud ehk juurde lisatud,
ilma et mõte oleks läbi harutatud ehk ära
seletatud.

Niisuguse ettelugemise eesmärgiks oli nähta-
vasti see kole mõju, mida pealtkuulajates pidid
avaldama valjud sõjaväelised karistused.

Tol ajal olid seadused ka tõesti halastama-
tult karmid ja seepärast võime oletada, et nii-
suguste artikulite ettelugemine hästi märki
tabas*).

*) Peeter suure artikul määras: teenistusest kõrva-
lehooidmise eest surmanuhtluse, enesevigastamise eest
— sunnitöö ühes ninasõormete lõhkikaristamisega jne.

Aja jooksul, mil tekkisid inimlikumad vaated, pehmenes ka karistuste karmus, ja üldise sõjalise kohustuse sisseseadmise muutusid ka sõduri väljaõpetamise abinõud.

Sõjaseaduste kogus 1859 aastast (III jagu I raamatu § 428 IX lisas) on öeldud: „Sõdurite võimalikule täiusele arendamise saladus peitub kunstis juhtida nende tahtejõudu. Et õieti juhtida sõduri tahtejõudu, peab tundma seda mehhanismi, neid vedrusid, millega see tahtejõud rakendatakse tegevusse, peab mõistma nende hingelisi ja kehalisi omadusi, nende iseloomu, peab võitma nende täielise usalduse“.

1863 aastal väljaantud „Määrused distsipliini alalhoidmiseks“ § 1-s oli distsipliini mõiste ära selgitatud järgmiselt: „Sõjaväeline distsipliin seisab valjus ja täpipealses sõjaseaduste poolt ettekirjutatud reeglite täitmisel. Seepärast kohustab ta täpipealselt ja vastulausumata täitma ülema käske, kindlalt kinni pidama auandmisest, hoidma korda usaldatud komandos, ausameelselt täitma teenistusekohuseid ja mitte karistamata jätta alluvate üleastumisi ja lõtvust“.

1882 aastal, mil asuti määruste täiendamisele, kutsus niisugune distsipliini mõiste äramääramine esile tõsised märkused, kuid loeti „praktilisest seisukohast täiesti rahuloldavaks“.

§ 1 oluline paremus seisab selles, et ta üldisest mõistest kujunevate kohuste kõrval seab kõrvuti ka ülemate ja käsualuste kohused. Kuid tegelikus sõjaväe elus jäeti see parallelism tähelepanuta. Kõige ideelisem ja tegelikult tähtsam on § näpunäide — „ausameelselt täitma teenistuse kohuseid“. See viimane haarab endasse kõik teised eesmärgid ja loob distsipliinimõistesse eetilise elemendi. Mis puutub ülemate kohustesse — „mitte karistamata jätta

käsualuste üleastumisi ja lõtvust“, siis ilmub see nõue ohvriannina vanale alale — hirmudistsipliini idee peegeldusena. See kohustus nõuab oma teostamiseks kõige väiksemat jõupingutust, kuna ta allakriipsutult leidis kõrvalekaldumata täitmist, tuues kahju teistele enam tähtsamatele kohustele, mis ette nähtud § 4-as. Teisest küljest, käsualuste ranga vastutavuse kõrval ülemate teotamise eest ei kannud viimased oma käsualuste teotamise eest mingisugust vastutust, välja arvatud löömine, mille eest olid määratud väiksemad karistused. Niisugune seaduse konstruktsioon viib esklikule vaatele, et distsipliin on ainult käsualustele, mitte aga ülematele.

Uute ideede mõju sõjaväes tõi § 1-le täienduse § 4 näol, mis ära määrab ülema teised kohused: „olla käsualustega läbikäimises õiglane, kanda isalikku hoolt oma komando eest, teada oma käsualuste puudusi, olla tarvilikul korral neile nõuandjaks ja juhatajaks, hoiduda igasugusest asjata ja teenistuse nõuetest mitte õigustatud valjusest, samutigi arendada ja hoida alal igas ohvitseris ja alamväelases sõjamehe kõrge kutse teadlikkust . . .“ Selles osas on aga määrustik oluliselt lahku läinud 1863 a. „Määrustest“ ja pealegi pahe mõttes. Temas puudub täiesti „Määruste“ § 3: „Ülem on käsualustele eeskujuks nii teenistuse hoolsuses kui kõlbluses, ülespidamises ja kannatuses, suunides kogu oma tegevuse teenistuse kasudele ja hoidudes igasugusest omavolist nii oma ülesastumistes kui nõudmistes, samutigi karistuste määramises“. Välja jäetud on ka § 4 redaktsioon: „Käsualustega läbikäimisel olla heasüdamlik ja õiglane, näidata üles viisakust“.

Sellega on viimne Vene distsiplinaar-määrustik välja kujunenud palju pahemana kui eel-

viimne. Oluliselt ei või teda distsiiplinaar-määrustikuks nimetadagi; õigemini peaks ta kandma nimetust „distsiplinaar-karistuste määrustik“.

Viimasest Vene määrustikust on välja kujunenud nõndanimetatud „Tööliste-talupoegade punase armee distsiiplinaar-määrustik“, mille sissejuhatus on kaetud punase maskiga, kuid mille ridade vahelt purskab veri ja mis ähvardab karistada „kõige karmimate revolutsiooniliste seaduste järele“. Eessõnas sellele määrustikule hüüab Mostõiko: „Sõjaväge ja riiki võib päästa ainult raudse sõjaväelise distsipliiniga“.

Võttes Vene distsiiplinaar-määruste arenemiskäigu teatavate ajajärkude suhtes, kohtame järgmisi selle distsipliini iseloomujooni.

Peeter I aegsete igasuguste sõjaväeliste karistuste karmus, mis täsmaliselt vastas toleaeegsetele õiguslikele ja olukorrahastele vaadetele, istutas sõjaväkke peaasjalikult karistuse distsipliini, mille eesmärgiks oli korra alalhoidmine kartuse, koguni hirmu varal. Niisugused vaated seisid täielises kooskõlas perekondliku elu raamidega, mis tol ajal põhjenes veel „Domostroi“ põhimõtteile, samutigi seltskondlikkude oludega, mis olid läbi imbunud teoorjuse mõistega, kooli kasvatusega, kus vitsa ülesandeks oli parandada tõrkuvaid iseloomu ja selgitada tõntse päid.

Nikolai I ajajärk läks distsipliinist arusaamise suhtes vähe lahku Peeter I ajajärgust. Oli vast ehk märgata uuendusi, kuid algpõhimõte — halastamata karmus — jäi muutmatuks. Tervele sellele pea 200-aastalisele ajajärgule on õige tabav järgmine iseloomustus: „Möödunud aegadel loeti ihunuhtlust karistuseks, mis ülema võimuga, ilma kohtuta, peale pandi. Hoopide arv oli määramata ja olenes iga üksiku ülema isiklikust heaksarvamisest. Kasarmutes seisid

terved vitsakimpude virnad; püsside õõntes peitusid kepid. Tihti juhtus, kus väärtuseta süü eest — tugeva ohke eest rivis — sõduritele jagati sadandeid vitsahoope. Kui siin veel seda silmas pidada, et isiklikku rusikaõigust ei loetud mitte ainult teotuseks, vaid koguni karistuseks, et viimane pahatihti kujunes piinatapuks, saame aru, mispärast ei võinud välja areneda kohusetunne“.

17. aprillil 1863 a. (suurte reformide ajajärgul Venemaal) muudeti ära ihunuhtlus kui distsiplinaar-karistus, kuid kohtu otsusega võis seda abinõu siiski käsitada. Seda enam aga läks moodi rusikaõigus. Neid kahte nähtust Vene sõjaväes võiks kokkuvõetult iseloomustada von der Goltz'i ütelsega: „Kui ohvitseride domineerivus sõjaväes muutub käreteks, tähendab see, et pind nende jalgade all on lõõnud kõikuma; mida nõrgem on sõjaväes distsipliin, seda despootilisema iseloomu ta omab“.

Viimasel ajal, mil kõigi teiste riikide sõjaväed juba ammu olid asunud uuenduste teele, jäi Vene sõjavägi püsima vanadele traditsioonidele. Ehk kül sealgi märgata oli puhtsüdamlikke püüdeid paremuse poole, ei leidnud need püüded soodsat pinda oma läbiviimiseks.

Milles seisis siis õieti põhjus?

Kõige pealt Vene rahva madalas kultuurilises tasapinnas ja sellest olenevas Vene sõduri vastuvõtmatuses uutele ideedele. Vene sõjavägi ei olnud valmis mitte ainult Vene-Jaapani sõjaks 1904 aastal, vaid ta ei suutnud selle sõja kurjade kogemuste põhjal end ette valmistada ka Ilmasõjale 1914 a., vaatamata tema juhtide suure tahtmise ja Vene riigi kõrgete materjaalsete ressurtside peale.

Kõige selle põhjuseks on Vene riigi ajaloolised sündmused. Alates oma ajalugu 862 aastal, oli Vene rahvas juba samal momendil Lääne-Euroopa rahvastest ligi pooltuhat aastat maha jäänud. Kui meie ajaloo sündmused kõrvuti seame, siis näeme, et maailma näitelaval olid seks ajaks valminud juba niisugused sündmused, nagu: usukiusamiste lõpp Bütsantsis (842), Verduni leping ja Karl Suure riigi jagunemine (843), „Magna charta libertatum“ (1215). Sarmaatia legendikkel aga kisklesid veel slaavlaste poolmetsikud suguharud, kogunedes ja uuesti lagunedes, kuni nad 1247 aastal langevad mongoolaste ikke alla, mis kestab vahetpidamata kuni 1480 aastani. Inglismaa on sel ajal juba parlamentaarne riik (1272), kuna Venemaal veel juttugi ei võinud olla vaimlisest arenemisest ja vabadusest.

Need ja veel teised tingimused, nagu Ivan Hirmsa vägivallavalitsus ja aastasadasid kestnud orjus, jätsid rahva hinge kustumatud ja sügavad jäljed ning paiskasid ta vaimlisse ja kõlblikusse pimedusse, millest ta pole välja jõudnud tänapäevani.

Kõik see, kokkuvõetult, annab meile täielise seletuse, miks uuendused Vene distsiplinaarmäärustikus polnud tegelikult läbiviidavad ja miks vanad distsiplinaar-abinõud tunnustati „praktilisest seisukohast täiesti rahuloldavaiks“, nagu rahuloldavaiks peab tunnustama kõiki Vene sõjaväes tarvitata vaid võitlusviise seni, kuni Vene sõdur pole vaimliselt niivõrd välja arenenud, et ta küps oleks uutele ideedele. Kolonel Reek oma „Sõja edu peatingimustes“ ütleb venelase iseloomu kohta: „Elu ja ajaloo sündmused arendasid tema vaimus stoitsismi, mille ennastsalgav vahvus on temale vaevalt

selge ja mõistetav. Selge on, et see stoitsism areneb tema vaimu nõrkusest, aga ei mitte tema uhkusest“.

Erandina Venemaa sõjaajaloos esineb ilm- võitmata Suvorov. Just siin tekib küsimus — kuidas oli võimalik ja millega seletada selle, kogu maailma imestust ärateeninud väejuhi edu? Süvenedes Suvorovi eluloosse, kohtame teda juba poisikesena sõjaväeliste teadmiste uurimisel; 15-aastaselt näeme teda astuvat väe- teenistusse lihtsõdurina. Kümme aastat lihtsõduri teenistust andsid temale võimaluse kõike seda põhjalikult läbi elada, mis osaks sai sõdurile; need aastad avasid temale sõduri sügavamad hingesaladused. Olles lihtne omas ülespidamises, tagasihoidlik ja vähenõudlik elutarvidustes, karrn enesekasvatuses ja edasipüüdmisses — oman- das Suvorov raudse tahtejõu, piiramata vahvuse ja oskuse juhtida nii üksikuid inimesi kui ter- veid masse. Ta elas sama lihtsat elu nagu sõdurgi, olles viimasele eeskujuks ja näiteks kõigis elujuhtumistes. Just sellega on seletatav see ilmotsata edu, mida ta alati ja igalpool oskas saavutada, see kõlbline ja füüsiline jõu- pingutus, mida üles näitasid tema vankumata sõjaväed Alpide harjadel. Ei ole vist ühtegi väe- juhti, kes oleks võinud niivõrd oma raudset ja kaljukindlat tahtejõudu edasi anda vägedele, nagu Suvorov.

Suvorovi eeskuju on raskelt järelaimatav, sest ta esineb täiusele jõudnud elukutselise sõjamehe prototüübina. Kuid Suvorovi tegevus on ka paremaks näiteks, millise suure tähtsuse omab sõjaväeline kasvatus, kui temale on antud õige suund.

Austria määrustik seab esiplaanile käsu- aluse kohused, eriti aga sõnakuulmise; ülemate

kohuseid puudutab ta ainult mööda minnes. Kaunis teraval kujul on väljendatud hirmudistsipliin. Austria distsipliini iseloomustavaks jooneks on nende kurikuulus rõngaste külge riputamine. See karistus sarnastub ristipoomisele ja on seotud kõigi tema tagajärgedega, nagu verejooks suust, minestus, soonte kärisemine ja isegi südame löhkemine. Milliseid tagajärgi saavutati niisuguste karistustega, näitas meile ilmasõda.

Saksa sõjaväe seadlusandlus, mis kodifikatsioonilises suhtes lahku läheb teiste riikide seadusandlustest, ei sisalda endas mõisteid, mis vastaksid Vene määrustiku §§ 1 ja 4. Kõneledes kohustest, laotab ta nad suuremalt osalt kõigi sõjaväelaste peale, ilma et ta ülemaid käsualustest eraldaks (mõistagi peale määruse, mis puudutavad sõnakuulmist ja auandmist). Moraalne element on Saksa seaduste tekstis („Die Disziplinarstrafordnung für das Heer“ — 31 oktoobrist 1872 a.) esitatud õige nõrgalt. Saksa ja Austria sõjaväe juhid ei soovinud kaua loobuda Friedrich Suure põhimõttest. Paremaks tõenduseks on kohtuprotsessid sõdurite peksmise alal, mille arv 1900—05 a. jooksul tõusis kunni 684 peale aastas. Viimane aeg näitas aga, et nad teisele teele on asunud. Valjus üleastumiste kordumisel on nende distsipliini põhialuseks. Suurem hulk sõjaväelis-kasvatustikke raamatuid on sakslaste loodud. Saksa sõdur ilma sõjas on selle kasvatuse kõige paremaks näiteks.

Itaalia määrustik annab kõige rohkem eesõigusi moraalsele elemendile, samuti kasvatus-ideele; ühes sellega lükkab ta esiplaanile ülema kohused.

Prantsuse määrustik seab kõigepealt üles vastulausumata sõnakuulmise ja katkemata allumise ülematele. Ta nõuab, et käsud oleksid täidetud täpipealselt, kõikumata ja nurisemata. Ülema peale paneb ta vastutuse oma käskude eest ja nõuab temalt teenistuse huvide nimel, et distsipliin oleks vali, kuid samal ajal ka isalikkult vastutulelik. Ta keelab ära igasuguse karmuse, milleks ei leidu tarvidust, kõik karistused, mis pole ette nähtud määrustikus, ehk kui esile astuvad teised tunded, mis lahku lähavad kohusetundest, samutiigi kõik haavavad teod, liigutused ja sõnad käsualuste suhtes. Ta nõuab ülematelt heasüdamlust, vooruslikkust ja austusetunnet käsualuste kui kaasvõitlejate vastu, kes ühes ülematega on võtnud oma peale kohusetuse kaitsta isamaa au ja rippumatust.

Prantsuse sõjakirjanik Durand, kriipsutades alla ülemate eeskuju ja distsipliini kasvatavat tähendust, astub otsustavalt vastu ülemate igasugustele „isalikkudele“ suhetele käsualuste vastu.

Inglased seavad modern distsipliini aluseks järgmised elemendid: 1) käsutäitmise, 2) usalduse, 3) loiaalsuse (truuduse), 4) patriotismi, ja 5) usu. Nad ütlevad, et inimene ei sünni käsutäitvana, vaid et teda peab õpetama seks lapsepõlvest saadik.

„Käsitäitmine on distsipliini aluskivi ja sõduri esimene kohus,“ ütleb lord Wellesley oma „Sõduri taskuraamatus“. Napier ütleb: „Sõdur peab käsku täitma igas asjas. Nad võivad naerda ja naeravadki rumalate käskude üle, kuid siiski peavad nad käsku täitma, mitte seepärast, et nemad on pimesi käsutäitjad, vaid seepärast, et nad teavad, et käsu mittetäitmine tähendab nende kutse aluskivi purustamist.“

Mis puutub usaldusse, siis ei või olla distsipliini ilma selle omaduseta, mis peab olema sõduris kolmekordne: eneseusaldus, usaldus kaaslaste vastu ja usaldus oma juhtide vastu. Eneseusalduse loovad head füüsilised tingimused ja isiklik oskus ümberkäimises relvadega. Usaldust kaaslaste vastu saavutatakse alalise üksteisega läbikäimisega ja jagades üldist rasket tööd. Kompani peab olema nagu perekond, millel ühised huvid, ja nagu perekonnas, peavad teda moodustavad osad kokku hoidma hädaohu tunnil. Seepärast ongi kompani sport ja kompanitevahelised võistlused väga väärtuslikud tegurid distsipliini loomiseks. Nad ütlevad, et iga ohvitser ja allohvitser peab alati meeles pidama, et miski ei hävita nii palju usaldust ülemate vastu, kui vaenuline nende ülemate käskude arvustamine.

Loiaalsus (truudus) ja patriotism on inglase erilisemad iseloomu omadused, sest mitte üheski rahvas pole niivõrd väljaarenenud rahvuslik ühistunne kui inglastes. Inglane ei unusta mitte kunagi, et ta on inglane; ta on uhke selle peale, et ta inglasena on sündinud.

Jaapanlaste distsipliin, nagu kord juba öeldud, on rajatud nende usule, mille tõttu ka teenistuse ja eriti sõjaväeline distsipliin ei nõua neil iseäralist kasvatust. Vaatamata selle peale, on kõik nende määrustikud läbi imbnud distsipliini tundega. Sõjaväelist distsipliini sisendatakse lahingharjutuste teel ja lahingu ülesandeid saavutatakse distsipliiniga. Sel puhul omavad iseäralise tähtsuse Jaapani rivi- ja väliäärustik:

„Eraldi rõhku tuleb panna järkjooksude täpisele täitmisele; niisugune täitmiseviis

ilmutab eneses distsipliini kõrgemat väljendust ja peab sõdurile kasvama harjumuseks“.

„Sõjaväe olemasolu põhjeneb distsipliinile ja tema saatus oleneb ilmingimata viimase seisukorrast. Kui suurt agarust ja ettevõtlikkust ka ei ilmutaks tema organid, kui hästi haritud ja osavad ei oleks ohvitserid ja sõdurid, — ei tohi kunagi tagasi astuda kõige valjemast distsipliini täitmisest. Kogu sõjavägi peab olema läbi imbunud sellest põhimõttest, ta peab üles näitama kõige täpiseimat sõnakuulmist ülematele ja nende käskudele“.

C. Väeosa kui organism.

Suure tähtsuse omab sõjaväeline distsipliini objekt — väeosa.

Mis on õieti väeosa?

Väeosa on organiseeritud salk. Viimane on kunstlikult muudetud väeosaks, kuid tal on alati kalduvusi olukorra mõjuvusel tagasi pöörduda esialgsesse seisukorda. Ideaalselt on väeosa täiusele jõudnud olemus. Tema ajudeks on ülem; selgrooajudeks ja närvideks — kaader; lihasteks, mis sõnakuulelikult täidavad tahtejõu käskude ja selgrooüdi reflekse — sõdurid.

Kasvatus ja õpetus teevad sõnakuulelikuks ja tugevaks sõduri (lihased); nad loovad kasulikud harjumused (refleksid); kaadrid — noorem komando koosseis (närvikava) — on kauemat aega õpetatud ülerna poolt (tahtejõud); nad suudavad harilikus olukorras tegutseda iseseisvalt. Kui ülem on kindel neis harjumustes, vabaneb tema mõistus ja tähelepanu teistele enam tähtsamaile tegevustele ja otsustele.

Loomulikult väljaarenenud inimese kehas kandub iga tunne, mis vastu võetud lihastest,

peaajule, kuid sisseharjunud tegevus on tihti-
peale enne täidetud, kui peaajus jõuab tekkida
kahtlus. Võrduv nähtus esineb just ideaalses
väeosas: luuraja kokkupuutumine vaenlasega
antakse teada ülemale, kuid enne, kui viimane
on otsusele jõudnud, on nooremad ülemad
juba teinud vastavad korraldused ja loonud
ülema tahtevõimu täidesaatmiseks paremad
tingimused.

Hästi organiseeritud väeosas, millel hea
komando koosseis, tunneb ülem kõiki tema
kannatusi; ta põeb kõiki tema viletsusi ja võtab
tarvitusele kõik võimalikud abinõud, et neid
viletsusi vähendada. Kuid esinedes ülemana,
tahtejõuna, sunnib ta tarviduse korral kõiki
lihaseid (sõdureid) töötama kuni lõpuni, kuni
täielise jõu raugemiseni, vaatamata missuguste
tahes kannatuste peale. Väeosas, samuti nagu
iga teise elava olevuse juures, väsib veel pea-
aju (ülem) enne ära nõudmast, kui sõdurid
(lihased) on jõudnud oma jõupingutuste lõpu-
piirideni.

Väeosa on vastavam loogilisele mõtlemis-
viisile kui salk, sest et ta on oma koosseisus
enam ühetaoline; üldised alused on tähendus-
rikkamad ja ülemale enam tuntud. Peale selle
võib ülem pöörda ainult oma vahendita käsu-
aluste poole, need omade poole jne.; iga üksik
grupp omab siin oma arusaamisele täiesti vas-
tava loogilise mõtlemiskäigu.

Salk kujutab enesest naisterahvast, kuna väe-
osa enam isaloomale võrdub, mis allub arukale
tahtejõule.

Ideaalne väeosa, omandades paremused,
mis teda eraldavad salgast, hoiab alal viimase
omadused — altruismi, mis on kõvendatud seltsi-
mehelikkusega, entusiasmi ja jõutunde. Need

jõud, mis suruvad alla hirmutunde, on siin viidud oma pinevuse kõrgemale tipule: enese-armastus hästi tuntud kaasvõitlejate keskel ja ülemate silma all, kel õigus tasuda teeneid, samutigi karistada; distsipliin, sõnakuulmise harjumus; ülemate eeskuju; vastutavus, mis tekitab teatava valveloleku, isegi kartuse seaduse ees; usaldus kaasvõitlejate vastu ja usk oma väeosa võimisesse, mis ei kohku mingisuguse hädaohu ees.

Seepärast ei tule ka imeks panna väeosa vägevust, võrreldes salgaga. Ta on tütaan, mis kohanud pigmeesid, Gulliver, kes sõtkub jallega lillipuute. Rooma leegionid võitsid kogu ilma ainult sellega, et nad kõige enam lähenesid ideaalseile sõjavägedele.

Koondrivi oli see vorm, milles kõige nähtavamalt esines sõjaväe vägevus kunni XIX aastasajani. Ta oli kohane omal ajal, mil võideldi ainult käsitsi. Praeguse kiirlaske tulirelva tule mõjuvusel on see vägevus saanud nõrkuseks. Koondrivile on aset annud puistrivi, milles üksikult tegutsevad väiksed osad, lahutatult teistest, suurtel distantsidel ja intervallidel. Selles rivi-vormis on täpipealse tähenduse ja ülesanded saanud iga üksik sõdur.

Sel puhul omavad aga uued rivi-vormid kõrge moraalse tähenduse; meie vaimusilma ette astub moraalne rivi, mis igale üksikule sõdurile ja komandole annab kindlad kohused ja kindla kõlblise aluse. Viimane moodustab teadvuse, et igaüks neist eraldi ja kõik ühtlaselt ühise eesmärgi poole püüavad, et igaühel on oma koht ja keegi ei ole jäetud saatuse hooleks. Nad tunnevad oma

jõudu, millest koosneb terve väeosa, terve sõjaväe, terve rahva, terve riigi jõud ja vägevus ja nad teostavad seda kasulikku jõudu et saavutada isamaale head käekäiku; neile ei tule mõttesegi tagasi pöörduda isikliku abituse esialgsele seisukorrale. Nad teavad, et jõud on tegur, mis elu hoiab, kuna iga tagasipöörmine tähendab kidunemist ja surma.

Selle poole peab püüdma kõigepealt kõlbline kasvatus, siis väljaõpetamine, siis lahinguline üksmeel ja vastastikune abistus, side, lahingkäskude kiire edasiandmine jne.

Missugusele täiusetipule sõjaväe osa ka ei oleks jõudnud, ometi jäävad temal kalduvused muutuda uuesti salgaks; ainult tahtejõud (ülem) hoiab teda väeosa seisukorras. Ta võib kaotada oma ülemad, võib hirmu mõjuvusel nõrgendada ehk purustada sisemise side, just analoogiliselt sellele, mis sünnib hirmust vallatud organismis. Organisatsioonilistes väljaõppe ja taktikalistes küsimustes peab alati püüdma leida tegureid, mis niisuguse nähtuse ilmumist võivad takistada: distsipliin, nooremate ülemate suurearvuline koosseis, mis hästi ette valmistatud, käsualuste lugupidamise võitnud ja kiirelt asetäitjaid leiab; normaalsete taktikaliste ühenduste alalhoidmine; valve, et väeosad ei läheks segi. Väljaõpetamisel peab olema välja töötatud ka võtted, mille abil võiks segiläinud väeosa uuesti korda seada: vaikus ravis, tuleandmise katkestamine signaali järele, koondumine ülemate juures jne.

Vastuoksa, kõik abinõud peab tarvitusele võtma selleks, et vaenlase väeosades segadust sünnitada, et neid salgaks muuta, demoraliseerida, terroriseerida: ähvardused, kurnav võitlus, ootamata kallaletungid, mis tekitavad kabuhirmu.

Seda tuju muutust peab aga kohe ära kasutama, sest et ta korralikkude vägede juures on silmapilkselt möödunevaks nähtuseks. Vaenlase vastu, mis muutunud demoraliseeritud salgaks võib kõik ette võtta. Temale ei pea maht andma hinge tagasi tömmata, et ennast uuesti korraldada ja vastupanu jätkata.

D. Ülemate ja käsualuste vahelised suhted.

Juba enam kui 160 aastat tagasi ütles Sakseni marschal Morits: „Kui väeossa pole mõistlikult sisendatud distsipliini ja kui seda ei peeta vankumata kindlusega, ei või lootusi panna sõjavägede peale; nad muutuvad alatuks salgaks, mis riigile võib saada hädaohtlikumaks kui vaenlane“, ja edasi: „Paljud ülematest arvavad, et nad kõik ära on teinud, kui nad on annud käsu ja palju käske, kuid valvakem suurema tähepanuga nende täitmise järele ja karistagem üleastumiste korral ilma vahet tegemata auastmetes ja ametites. Karistused olgu karmid ainult tähtsate süütegude eest; mida pehmemad karistused, seda rutem kaovad korratused“.

Kuid selleks, et sisendada distsipliini ja hooliga valvata käskude täitmise järele, ei jätku kaugeltki ühe inimese jõust. Aastasadade kogemused on näidanud, et üks inimene suudab valvata kõige enam 5 — 6 inimese tegevuse järele. Selle tõttu kerkib esile tööjaotuse nõue, s. t. et valitsemise võim, mis koondatud ühe isiku juhatamisele, oleks ära jaotatud järkjärgulistesse astmetesse, mis vastavalt üksteisele alluksid. Viimane loob alluvusekorra, ehk nimetatud „subordinatsiooni“.

Subordinatsioon (alluvus) — et juhi mõte võiks tungida tervesse tema väeossa, möödumata ühtegi osa ja vastuoksa, et teated ja muljed vaenlasest ja olukorrast jõuaksid vanema juhi juurde, ilma et nad mööduksid vahepealseist orgaanidest.

Alluvus ei nõua ainult sõnakuulmist, vaid ka seda, et kõigis teenistuse suhetes ükski aste teisest mööda ei kargaks — ei ülevalt alla, ega alt üles. Ainult niisuguse alluvusekorruga on tingitud igasuguse, seda enam sõjaväelise korporatsiooni alalhoid, kelle ülesandeks on lahingeesmärkide saavutamine surmaabinõudega. Mida hädaohtlikum on saavutamise protsess, seda nõuetavam on ka mõtte ja tahtvõimu ühtlustus.

Sõjaväeline organisatsioon koosneb tervest kogust üksikorganismest, alates jaost (koguni üksiksõdurist) ja lõpetades armeega. Mis juhtuks siis, kui mingisugune aste omandaks olukorrale mittevastavalt suure iseseisvuse, ehk vastuoksa, — kui kõrgem instants ära unustaks, et alamatel astmetel peab olema oma teatav algatus? Esimesel juhtumisel tekib segadus, teisel — tegevusetus atrofeerumise tagajärjel.

Et niisuguse organismi loomine on kunstlik saavutus, peab üles näitama suurt lähelepanu ja hoolt, et selle organismi funktsioone võimalikult lähendada loomuliku organismi funktsioonidele. Siin peab igal osal olema oma eriülesanded ja kõik osad peavad töötama kooskõlas üldise juhatuse all. Lubada ei tohi kõigepäält hüppeid üle komando astmete. Pahatihti patustavad väeosa ülemad ise selle vastu, kui nad käsu annavad otsekohe veltveebliile, mööda minnes pataljoni ja kompani ülematest. Sellega kisu- vad nad maha mitte üksnes nimetatud ülemate

iseseisvuse ja autoriteedi, vaid võtavad nende pealt ära ka vastutuse, ehk teiste sõnadega, desorganiseerivad ise oma väeosa. Sel eeskujul pööravad väeosa ülema poole ka nooremad väljaspool komandokorda.

Alluvusekorra mõiste võiks üles seada järgmiselt: alluvus on iga sõjaväelase kohus pöörata altpoolt ülesse esitistega, ülevaltpoolt alla käskudega, ja mitte muul viisil, kui lähema astme kaudu ja komandokorras.

Alluvusekorra tähtsust alla kriipsutades, ei loobu meie, mõistagi, teadmisest, et on olemas juhtumisi, mil olukorrahõlmaselt ei saa kinni pidada alluvusekorrast, kuid ei pea unustama, et erandid ainult kinnitavad reeglit. Igatahes peavad esimesel võimalusel teadustatud olema ka vahepealsed astmed.

Alluvus sõjas ja lahingus on üks keerulise- maist ja raskemaist asjust, ja seda raskem, mida kõrgemal astmel seisab ülem. Alamate komandoastmete järele on kergem valvata, kuid kõrgemate suhtes muutub asi palju keerulise- maks. On olemas inimesi, kes looduse poolest otsusevõimetud ja loiud, on olemas inimesi, ja õige palju, kes saadud käsu ära täidavad parema südametunnistuse järele — kuid niisuguseid inimesi on vähe, kes võtaksid asja otsustamise oma vastutusele ka siis, kui niisugune käsk puudub. Aastatega kasvab see „ettevaatus“ veel kõrgemale ja seda enam, mida kestmam reputatsioon kroonib sõjaväelase teenistust.

Kõik mängu peale panna, et kõik võita ehk kõik kaotada — selleks ei jätku julgust mitte igapähele; seda saavutatakse ainult suure enese- salgavusega, ehk kõrge arusaamisega ülesande tähtsusest.

Siinjuures peab tähelepanu pöörama veel sellele iseäraldusele, et sõda kutsub esile mitte ainult kõige kõrgemad, vaid ka kõige alatumad kired: pahameel vaenlase vastu võib pöörduda vahel ka omade vastu. On juhtumisi olnud, kus väeosa, mis teisele väeosale ristteel põigiti ette sattus, viimase poolt lahingus abistusetajäeti. Iseäranis suured piirid omab kadedus ja sellest tekkiv vihavaen. Ei ole niisugust enamvähem silmatorkavat edu, mis ei ärataks varjatud kadedustunnet, ja mitte ainult omasuguste seas, vaid pahatihti isegi ülemates. Näiteks võiks olla Napoleoni vastus marschal Davout adjutandile, kes temale teatas Preisi sõjaväe purustamisest Auerstedti all: „Ütelge oma marschalile, et temale paistavad asjad kahekordsetena“.

Subordinatsiooni ei jätkunud sõjas ja lahingus isegi niisuguste tähtsate sõjavägede vanemil juhtidel, nagu seda kujutasid Aleksander Suure ja Napoleoni sõjaväed. Harjumus alluda üksnes neile röövis nende abilistelt omaduse alluda kas või kellelegi oma kaasjuhtidest. Meie teame, et ühes Aleksander Suure surmaga lagunes täies anarhias ka tema sõjavägi. Sama nähtus oleks kordunud ka Napoleoni sõjaväega, kui tema saatus oleks täiesti välja kujunenud; igatahes tundemärgid selleks olid olemas.

Lugupidamine ülematest kohustab kõiki sõjaväelasi üles näitama vastastikust viisakust ja nimelt viisil, mis omaks võetud teatavas sõjaväes. Seda kasvatusese osa ei või aga kuidagi ära segada distsipliini ja subordinatsiooniga ja asetada neid tegureid ühele tasapinnale. Et see nii on, näeme juba sellest, et viisakuse reeglid on õige mitmekesised. Olid ajad, mil sõdurid tervituseks kübarad peast võtsid ja kõigile

ohvitseridele rindesse pöördusid; nüüd tõstub ainult käsi ja isegi kindralit kohates ei jää sõdur enam seisma. Ja seejuures ei kannata distsipliin karva väärtki. Edasi, eraisikuil on omad viisakusevõtted — eurooplastel ühed, hommikumaaalastel teised. Kui meie aga distsipliini ja subordinatsiooni poole pöördume, ei kohta meie midagi sellesarnast. Nii ühe kui teise normid jäävad igavesteks ja muutumatuiks kõigil aegul ja kõigi rahvaste juures; muutuda võivad ainult abinõud, millega neid saavutatakse, sisendatakse ja alal hoitakse.

See, omakord, ei tähenda veel sugugi, et sõjaväelise viisakuse reeglid ja ülemate austamine võivad jääda kõrvalisiks asjuks. Meie peame tunnistama, et neil ei ole tegelikult nii suurt tähtsust, et nende saavutamise pärast ei maksa nahast välja pugeda ja lohakuse eest valjult karistada. Seda teevad need inimesed, kes ülematest lugupidamise ära segavad distsipliiniga. Siin peab meeles pidama, et lugupidamist suudab võita ainult tõsise autoriteediga.

E. Abinõud distsipliini sisendamiseks ja alalhoidmiseks.

Distsipliin ei ole eesmärk, vaid abinõu; tema ülesandeks ei ole seaduste tarvitamine, vaid nende täitmine. Et rahuldada neid tingimusi, on tarvilik, et ülem oma alaliste vaatluste põhjal mitmekesistaks tähesse tardunud seaduse käsitamist, kuid siiski ei pea ta oma nõudmistes lubama nõrkusi.

Distsipliini on eestkätt vaja sõjavägede juhtimiseks, sest ilma vastava juhatuseta ei suudavad täita oma ülesannet. Ümberpöörduvalt, sõja-

väelist distsipliini saavutatakse vastava juhtimise ja kasvatusena, sõjalise vaimu ja autunde arendamisega, kiidustuse abinõudega ja vastutegevuse abinõudega.

Et sõjavägesid õieti juhtida, peab ülem võitma käsualuste lugupidamise ja usalduse. Lugupidamist, seda enam aga usaldust suudab võita, nagu kord juba tähendasime, ainult tõsise autoriteediga, s o teadmistega, oskusega, isikliku eeskujuga, samuti õiglase ümberkäimisega.

Ülema autoriteet.

Ei ole kerge saada heaks sõduriks, kes suudab täita oma ülesannet; kuid palju raskem on olla ülemaks selle sõna õiges mõttes. Mida kõrgem ülem, seda vastutavam ja raskem on tema töö. Vähe on üksnes ettevalmistusest ja teenistuse kohuste valjust täitmisest, sest teenistuse kohuste tundmine ei suuda endasse haarata kõike seda, mida peab teadma nüüdisaja ülem. Sõjaväeline teenistus nõuab rohkem kui ükski teine, vastavaid kalduvusi, võimet ja armastust oma kutse vastu, et omandada kõiki teadmisi, mis ajakohaselt nõuetavad.

Mitte aus ega võimetus, mitte heakskiitmisest ega tasust ei pea ülem leidma oma moraalsel rahuldust, vaid täidetud kohuste ülevas tundes, valitud töö muredes ja rõõmudes, armastuses oma töö vastu. Mitte kõik ei suuda saada ülemateks. Kuid kes endas vaimu tunneb, peab uskuma oma kutse sisse. Enne, kui saada ülemaks, peab igaüks tõsiselt järele mõtlema ja oma jõu kindlaks tegema.

See, kellest saab teise juhataja, õpetaja ja kasvataja; peab ise juhitud saama eriti tugevalt ja kindlalt. Ülem on alati nähtaval ja kõigile

eeskujuks, tema peale vaatavad kõikide silmad iseäranis aga tema käsualuste silmad, kes tähele panevad iga tema sõna, iga vähemat liigutust. Juhitavad tahavad juhis näha ainult ideaali, et alluda temale täie usaldusega. Tema võib olla ainult hea: vastasel korral ei ole ta ülem.

Iga ülem, enne kui selleks saada, peab läbi tegema üldise kõigile reasõduri kooli. Ainult siis, kui kõik iseenda peal läbi tehtud, suudab ta aru saada alluvate seisukorrast ja võtab seda alati arvesse. Kes on kutsutud käskima, peab oskama ise käsku täita. Juhtivalt koosseisult nõuetavad teadmised ei piirdu ainult ettevalmistusega erilistes õpeasutustes; viimane on ainult reasõduri teenistusele järgnev aste. Alatasast enesetäiendamist, õppimist ja teadmiste omandamist peab jätkama vahetpidamata kogu järgneva teenistuse kestvusel; ainult viimane kroonib ülemate ettevalmistuse ja seab nad oma kutse kõrgusele. Sõjaasjandus üldiselt on eestkätt praktiline ala. Sellepärast on ülema teenistuse- ja elu kogemused, eriti aga lahingukogemused, kõrgemal määral hinnatud. Kuid need kogemused peavad olema laialdased ja vastama praeguse aja sõjaasjanduse nõuetele, nad ei tohi esineda juhusliku tulemusena, seda enam veel möödunud aegade schablooni jäänusena.

Ülem on seaduse ja võimu esitaja sõjaväes. Tema tähtsus on suur. See asjaolu eraldab ülema teistest ja annab iseäranis kõrge ja austava tähenduse tema kutsele. Kuid ülema isik ei või endaga täita seaduse aset, sest seadusele alluvad kõik ilma erandita. Ülem on esimeseks seaduse täitjaks ja käsitab seadust kõigis oma tegevustes. Et aga ülem on käsualuste seas igas suhtes esi-

mene ja annab neile oma isikuga eeskuju, peab ta neid tingimusi kehastama kõrgemal määral. Kellele enam antud — sellelt enam ka nõutakse. Teadmiste nõrkus, seda enam aga nende puudulikkus röövib ülemalt käsualuste lugupidamise ja usalduse; ilma selleta aga ei saa aset olla distsipliinil ja ei suudeta saavutada lahingu edu.

Kohusetunde, kaljukindla tahtejõu, otsusvõime ja algatuse arendamine peab esinema iga ülema peamise püüdena. Kui temal puuduvad need paremused, siis ei suuda ta neid külge kasvatada ka oma käsualustele ja nõuda viimastelt nende avaldamist. Ta on oma väeosa hing. Tema peab ühes oma väeosaga jagama kuni viimase ni kurbtust ja röömu ja isegi surma. Lahingus peab ta oma käsualuseid vastu viima kõige raskemale hädaohule, milles temal jällegi ei tohi puududa nende täieline usaldus, samuti tema kõrge teenistusliku väärtuse — autoriteedi — tunnustamine.

Kuid ei tohi unustada, et autoriteet ei kindlustu võimu peale, ei ole saavutatav valjuse ja karistussga; ta on tingitud vaimlistest ja moraalsetest omadustest. Iga ülem peab olema ühtlane kõigi vastu, äärmiselt õiglane, kuid muutmata tungiv kõigis oma nõudmistes. Ta peab üldise töö ära jaotama kõigi peale; ta ei pea koormama ühte, ega andma eesõigust teisele.

Rahulikkus ja püsivus, enesevalitsemine ühes kindla meelega ja energilise otsuslikkusega on kõige väärilisemad omadused ülemas. Ainult niisugusel teel ja niisuguste abinõudega suudab ülem leida väärilist hindamist oma käsualuste silmis. Ajaloos pole puudus näiteist, mil muutumata rahulik nägu, lihtne vaade, kaitsetu inimese kindel seisak tegid jõuetuks ja löid

tarduma vaenlase. Metsikud ja verejäänulised gallased ei suutnud tõsta oma mõõku, et salvata suurepäraseid Rooma senaatore. „Ma ei suuda tappa Mariust“, hüüdis alatu ori, viskas oma mõõga kõrvale ja jooksis välja vangimajast, kuhu ta oli saadetud tapma elatanud kangelast. Rooma sõjapealik Kassius rahustas mässava sõjaväe ainult oma juuresolekuga, peale seda kui ta oma telgist oli välja jooksnud ööriietes. Inimese Poja rahulikud sõnad — „Mina see olen“ — mõjusid paanilise hirmuga salga peale, kes teda oli tulnud vangistama. Vangistajad jäid tardunult seisma, pöörasid esimesel silmapilgul tagasi ja paljud neist langesid maha.

Juhtimine ja kasvatus.

Sõjavägede moraalseteks alusteks on: 1) selge mõistus, 2) heatahtlikkus ülesannete täitmisel, 3) inimesearmastus, 4) ausus, õiglustunne, omakasupüüde puudus, 5) süütu ja teotatu kaitsmine, 6) truudus isamaale, 7) kohusetunne, 8) sisemine side. Eeltingitud omadusteks on: vahvus (mehisus, julgus), otsusvõime, kindlameelsus, algatusvõime (eraalgatus, iseseisvus, teguvõimsus), seltsimehelikkus ja, lõpuks, vähenõudlikkus igas olus.

Neis alustes ja omadustes peab vastu peelduma iga üksiku sõjamehe viimane kuisamm.

Äärmiselt tähtis sõjavägede juhtimise ja kasvatus juures on algolukord, tööle asumine; esimesed muljed jätavad järele tihtipeale kustumatu jäljed. Seepärast peab seda võtma isearanis tõsiselt ja tähelepanelikult, moodustades selleks kõige soodsamad tingimused. Vale asja-

ajamine alguses, vaatamata kõige paremate püüete peale, võib kauemaks ajaks, vahel koguni parandamata, kõik ära rikkuda, sest et ta inimeses alla surub usalduse ja tahtmise, sunnib teda peituma enesesse ja katma valelinikuga oma võimeid.

Samuti tähtis on oskus asuda inimese tege-likule juhtimisele — aru saada ja hinnata tema omadusi, kasutada tema võimeid ja iseäraldusi, samutigi silmas pidada tema tundlikke ja sood-said külgi. Viimane aga ühes vahekorraga sisendab temasse täieliku usalduse juhatamisse, et vastu võtta kõiki viimase nõudeid, usus nende ilmtingimata vajadusse ja kassusse, ja täita neid teadlikult ja hea meelega.

Juhtimine peab vägedele olema alati ela-vaks eeskujuks. Ta ei tohi kunagi eraldada teooriat praktikast, sõna teost.

Juhtimine ja kasvatamine peab sõjavägedes alaliselt esile kutsuma julget ja värsket vaimu, püüdes seda saavutada kõigi võimalikkude abi-nõudega. Kui rasked ka ei oleks sõjavägede elu ja teenistuse tingimused, miski ja millalgi ei tohi röövida neilt vajalist tugevust ja mee-le-rahul. Rahulikult ja julgelt peab sõdur oskama silma vaadata igaühele, igasugusele hädaohule ja isegi surmale.

Kasvatus saab oma ülesandega edukalt toime ainult siis, kui selleks on loodud soodsad tingi-mused. Sõjavägede elu ja teenistuse olu eral-dub igasugusest teisest olust ja sellepärast mõjub ta harilikult õige tugevasti harjumata inimese peale. Seda üleminekut eraelust sõjaväe teeni-tusele peab võimalikult pehmendama ja ker-gendama, võimaldades sellega järkjärgult sisse harjuda. Lihtsus ümberkäimises ja tähelepane-likkus, rahulik ja heatahtlik vahekord, kõigi

korralduste arusaadavus, nõuete piiramine aluses, samutigi formalismi puudumine — kõik see võib asjale ainult kasu tuua. Edasi, järkjärguline tutvunemine elu ja teenistuse korraga, uute inimeste tähelepanelik tundmaõppimine, huviäratamine töö vastu; nõudmiste vali väljavalik ja nende silmnähtav vajadus igaühele; püsivus ja õiglus, kannatlikkus ja omavoli puudumine — kõik see loob teenistusele soodsa aluspinna ja hõlbustab järgnevat kasvatusetööd.

Viimane seisab selles, et sõdurile kindlasti sisendada kõlblisi aluseid, omadusi ja harjumusi. Seda saavutatakse üldse: kõigi mõistete algpõhjuste omandamisega, kõigi teenistuse nõuete alalise valju täitmisega, nõuete seaduslikkusega ja nende täielise kooskõlastamisega tegeliku elu ja teenistusega, kindla sisemise side loomisega, lõpuks, ülemate ja seltsimeeste isikliku mõjuvuse ja eeskujuga. Ainult niisugusel korral harjub sõdur austama seadust ja ülemust, vaatab viimaste peale kui seaduse esitajate ja seaduse täitmise järelvalvajate peale. Sellega ühenduses seada terve teenistus ja kõik tegevused ning harjutused nii, et nad esile kutsuks neis nõuetavate omaduste ja harjumuste vajadust, et viimased leiaks omale tarvitamist elus, nende ülesnäitamine aga — vastavat hindamist ja toetust. Ühes sellega kõrvaldada kõike negatiivset ja kahjulikku, juurtega välja kiskuda kõik see, mis kitsendab ja maha rõhub vaimu, takistades kasvatusetöö ülesannete läbiviimist (ühetaolsus, igavus, tardunud schabloon).

Sõjavägi on rahva peegeldus kõigi tema omadustega; aja vaim ja elukord vajutavad tema peale oma pitseri. Sellepärast on sõjavägede edukas kasv tingitud mitte ainult tema

erilisest ettevalmistusest, sõna laiemas mõttes, vaid kõige pealt üldistest alusandmetest.

Sõjavägi ja iga üksik sõdur on sõjas niisugused, millisteks neid on teinud kogu rahu-aegne üldise ja sõjaväe elu ja olukord. Siit järgneb, et selleks, et täita oma ülesannet, peab sõjavägi rahu ajal tegema ainult seda, mis tarvis läheb sõjas; kõik puudused mõjuvad möödapääsematult lahingu edu peale; kõik üleliigne toob kahju sellele edule. Kuid sõjavägede lahingulist ettevalmistust ei tohi piirata ainult erilise haridusega. Sõduri mõistuse ja südame õige kasvatus on eestkätt tähtis ja keeruline ülesanne ja peab seisma esimesel kohal. Ilma selleta ei ole sõjaväeline organism liidetud, põhjendatud ja järjekult ei oma ta tugevust ja vastupidavust. Lahingulise ettevalmistuse ühtlus tingib selle koondamist ühe isiku juhatamisele.

Sõjaväelise kasvatus peamine raskus seisab selles, et inimesele tuleb sisendada omadusi ja jooni, mille üheaegne arendamine nõuab temalt kõrget kõlblist ja vaimlist painduvust. Sõdur peab kandma oma südames valjut kohusetunnet, peab mahutama endasse alluvuse ja sõnakuulmise ühes tahtejõu ja iseseisvusega, täpise täitmise ühes aruka mõtlemisviisiga; algatusvõime ja hoogsus peavad olema ühendatud ettevaatlikusega ja puht mehaanilise iseloomuga ning harjumustega; vali arupidamine peab liituma oskusega riskeerida.

Kõik see nõuab tähelepanelikku, läbimõeldud tööd, vastavat juhtimist ja soodsat olukorda.

Juhtimine on sama kasvatus, kuid selle sõna laiemas mõttes. Ta mahutab endasse mitte ainult kasvatus küsimusi, vaid üldse terve lahingulise ettevalmistuse. Kuna kasvatus teeb tegemist peaasjalikult üksiku inimesega, käib

juhtimine enam masside, suurte sõjaväeliste ühenduste kohta. Sõjaväelise juhtimise ja kasvatuse sisu on sarnane inimese üldisele kõlb- lisele täienemisele, kuid sõjaväes on selleks vajaliste aluste ja omaduste arendamisele antud mitmes suhtes eriline suund, vastavalt sõjaas- janduse loomusele ja nõuetele. Kasvatades head sõdurit, püüame sellega välja töötada temast ka väärilist kodanikku.

Sõja peamine tööriist on inimene. Välja minnes peajasjalikult inimese kõlblisest loomu- sest, peab kasvatus arendama tema paremaid tugevamaid külgi, suunides neid sõjaasjanduse kasuks ja maha surudes nõrgemaid ja eitava- maid külgi. Kasvatus ei tohi iialgi välja minna inimese madalaist iseloomu külgedest ja oma- dustest. Niisugune kool on täiesti ebaõige, sest tema ei kasvata mitte sisemiselt, vaid piirdub peajasjalikult välimisega, mõjub enam karistus- tega ja igasugu keeludega. Uues sõjaväelises koolis peab olema kasvatus aluspinnaks kõige- pealt inimese isiklik heatahtlikkus. See kool peab välja minema inimese hinge kõige valge- maist ja kõrgemaist külgedest. Kuid, minnes kõrgemat tasapinda mööda, ei tohi kasvatus kaugeneda sõjavägede igapäevasest elust; ta peab tihedalt ühinema ümbrusega, isegi arvesse võttes peensusi, kuid ta ei tohi iialgi lasta seda ümbrust enese üle võimust võtta.

Püüe täita kõike tarvilist ühe korraga ei ole kõlbulik sõjavägede juhtimises. Peab alati algama peajasjast, lähtepunktist, ja järk-järgult üle minema teiste asjade juurde, eraldades ees- märki abinõudest, sisemist välisest, tähtsat peen- sustest. Sellest kinni pidades ei kaldu juhtimine iialgi õigelt teelt kõrvale ja ei jäta vahele midagi olulist. Kõik muu lisatub omal ajal.

Arvestust ei tohi pidada üksikute inimeste järele, kes suudavad kõrgemale tõusta massist, vaid keskmise inimese järele, kõige tema hea- dustega, nõrkustega ja puudustega. Ainult siis tugeneb ta kindlale alusele ja on seotud sõja- vägede tegeliku eluga.

Ei ole küllalt sellest, et määrata kindlaks sõjaväelise juhtimise ja kasvatuselise õiged põhi- mõtted: peab oskama neid ellu viia. Juhtimise ja kasvatuselise üldine suund peab sisalduma järgmises:

Armastada ja osata oma asja ja elada sõp- ruses oma kaasteenijatega. Loobuda isiklikust kasupüüdest; elada üldisele kasule.

Juhtida sõduri hinge kõrge ja valgusrikka jõu poole, mis sisaldub õigluses, ausameelses kohusetäitmises ja tugevas vastastikusel ühen- duses. Kõik ühe eest, üks kõigi eest. Olla alati orienteeritud ja aru saada oma ülesandest. Hoida kokku, mitte iialgi üksteisest maha jääda; jagada muret ja lõbu, viletsuse- ja rõõmupäevi, isegi surma. Töös tugeneda ideelistele inimes- tele, kes suudavad kõrgemale tõusta üldisest tasapinnast.

Kutsuda esile usku juhtimisse, arusaamist ja huvi asja vastu. Toetada iga kasulikku tööd ja algatust; äratada inimestes loovaid jõude, mis, võib olla, viibivad uinakus. Hoiduda pal- jusest, võtta eestkätt kõige tähtsama ja alata kergemast. Juhtida asja kindlalt, süstemaatili- selt ja õieti, valides selleks hariikud igapäeva- sed teed ja pidades kinni tegeliku elu nõuetest. Tähelepanelikult reguleerida asjakäiku ja tuua temasse parandusi, vastavalt kogemuste näi- detele.

Kõrvaldada kõike seda, mis külvab vaenu, vastastikust arusaamatust, viib loidusele ja vaimu

langusele, ja võidelda kõigi eelarvamistega. Selle asemele luua erksat meeoleolu, õigeid lahingtraditsioone, sõprust ja seltsimehelikkust, vastastikust abistust ja väljapäästmist. Luua väeosas niisugust vaimu ja vahekordade laadi et eluolu ja teenistus muutuks lihtsaks ja meeldivaks kõigile.

Juhtimise ja kasvatus üldine vaim peab olema inimlik, õiglane ja rahulik; tema peab vastu tulema inimeste parematele omadustele ja tundmistele, äratades neis iseseisvust ja isetegevust; samal ajal peab ta olema energiline, nõudlik, kindel ja läbistatud valjust kohusetundest. Teisest küljest, nõudlikkus ja valjus ei pea tegutsema pimesi, vahettegematult, vaid alati mõistlikult ja vastavalt igale üksikule ja olukorrale.

Südame tee — otsekohese ja heatahtliku tähelepanu äratamine — on kõige õigem ja kiirem tee inimese kasvatus juures. Ainult seda teed kaudu võib tungida inimese hingesse ja äratada temas kõige kõlavamat vastukaja. Iseäranis suure tähtsuse omab see asjaolu karmis sõja elukorras ja eriti lahingus.

Kasvatama peab igat üksikut sõdurit ja tervet massi, minnes eesmärgile ühel ja samal teel. Sõjavägede kasvatust, nagu iga ettevalmistust üldse, peab algama peast — juhtivast koosseisust. Sellega luuakse õige kool, mis oma teadmised edasi annab massile. Siit järgneb aga juhtivate jõudude ja ligemate täitjate hea väljavaliku tähtsus.

Siin oleks õige kohane järgmine ütetus: „Valitsejad, valige omale inimesi, kellele teie soovite kinkida oma usaldust, arvesse võttes ettemääratud ülesandeid: kuid usaldage puhtsüdamlikult neid, keda teie olete välja valinud

peale kindlat järelekaalumist: näidake neile üles austust ja tasuge vääriliselt nende teeneid, laitke ja karistage neid inimlikult ja sõbralikult — südamliselt, ettevaatlikult, tähelepanelikult. Olgu teie esimeseks teaduseks inimeste tundmine, samuti teie peamiseks püüdeks — inimese väärliline hindamine“ (Ertshertsog Karli „Aforismid“).

Kasvatus ei suuda luua sõduris kõiki nõuetavaid omadusi, näiteks vahvust; mõnda neist aga, näiteks ühendust, seltsimehelikkust suudab ta arendada tarvilisel määral; teiste väljakujunemiseks peab ette valmistama soodsa pinna.

Truudus isamaale on üldise kasvatuses ülesandeks. Isamaa mõiste peab lahutamatu ühendatud olema rahvaga. Rahva huvid ja kodanik-sõduri kohus isamaa vastu on ligidalt üksteisega seotud mõisted. Tagasi eraellu astudes peab sõdur jääma veendunuks, et sõjavägi on suure enesesalgamise, loobumise ja truuduse kool ja et sõjaväe peale tugeneb riigi julgeolek ja jõud.

Kohusetunnet saavutatakse teadvuse arendamisega, osalt usaldusega seadusesse ja ülema-tesse, viimaste autoriteediga ja tugeva sisemise ühendusega. Neid omadusi hoitakse alal mitte valjusega ega karistusega, vaid terve teenistuse ja elu soodsa olukorraga, ülemate raugemata järelvalvega, viimaste oskusega end käsualuste keskel üles pidada, mõistlikkude ja õiglaste nõuetega ja viimaste järjekindlusega ja üheta-sasusega.

Tugeva sisemise ühenduse loomiseks ja arendamiseks on vaja: tunda oma väeosa, olla tema lähedal, ja mitte ainult üldises mõttes, vaid igas üksikus elu ja teenistuse avalduses — lahing, õppus, lõbustus, pühad j. n. e. — osata mõjuda käsualuste mõistuse ja südame peale,

kasutades kõiki soodsaid juhuseid, nagu — isiklik eeskuju, igasugune tähelepanu, abi ja ergutus, vastav kõne, käsk j. n. e. — ja lõpuks, teha väsimata tööd selles suunas.

Sõjas saavutavad lõpulikku edu ainult pealetungi tegevused. Seepärast omab sõjavägede juhtimine aktiivse vahvuse, edasitungi ja otsuslikkuse vaimus hiigla tähtsuse. Kuid, nagu kord juba öeldud, need omadused ei moodune otsekohe kasvatusel: ühenduses elu ja teenistuse üldise oluga võib kasvatus valmistada soodsa pinna nende istutamiseks ja arendamiseks. Peab hoolega kultiveerima elulist nõudmist igasuguse julguse, tahtejõu arendamise ja otsuslikkuse peale, reguleerides ja ergutades nende avaldusi. Füüsilise julguse arenemisele aitavad kaasa vastavad harjutused.

Algatusvõime, iseseisvus on lähedased eelmistele omadustele; järelikult saavutatakse nende arenemist samade abinõudega. Algatusvõime on tundlik omadus; tema arendamisega peab olema iseäranis ettevaatlik. Oskuseta jäme ümberkäimine temaga võib sootuks ära hävitada tema õrnad kasvud. Ellukutsutud algatusvõimet võib ja peab täiendama, juhtides teda õiged teed mööda; ümberpöörduvalt, võimalikkude esimeste vigade äkiline hukkamõistmine viib pahatihti nii kaugele, et ta enam ei ilmu.

Teistest teenistuses tarvilistest omadustest on iseäranis tähtsad: kannatlikkus, rahulikkus, kiiirus, täpipealsus, arukus, tähelepanelikkus ja oskus hinnata olukorda, lõpuks, vähenõudlikkus ja vastupidavus. Kõik need omadused on kõrgelt tähtsad sõjaasjandusele, mis asub elu ja surma piiril, on ümbritsetud juhustega ja kus igaühele usaldatakse nii palju.

Kui olukorra õige hindamine ja osav kasutamine ülema poolt viib edule, siis annavad iga üksiku sõduri kiired ja arukad tegevused temale suure abistuse, arendavad teda; vastuoksa, mehaaniliste harjumuste puudus ehk nende nõrkus üksiku sõduri juures hävitab lõpulikult asja, mille nurjaminek oli põhjendatud vale otsustega ülevalt poolt, samuti aeglustustega ja kahtlemistega.

Kannatlikkus, vähenõudlikkus ja vastupidavus on sõjamehele ilmtingimata tarvilikud; temal tuleb palju kannatada — külma, nälga ja viletsusi; tema peab oskama enese üle valitseda.

Harjumust on kõigeks vaja; ilma selleta ei saa läbi üheski tegevuses, seda enam sõjasjanduses.

Kiirus, täpimeelsus, arukus ja igasuguse olukorra hindamine on eestkätt nõuetavad lahingutegevuses. Sõjaväed, kel kõrgemal määral välja arenenud need omadused, eriti aga kiirus, mis endas eeldab ka julgust ja mehisust, — on tihti peale võitmatud, vaatamata vaenlase ülekaaluva jõu peale.

Sellepärast peab rahuaja elu ja teenistus inimesi selleks ette valmistama, mis neid ootab sõjas.

Rahulikkus on hariliku inimese loomulik omadus. Kuid nüüdisaja elu muutuvad olud, kiired üleelamised ja sellest olenev närvlikkus röövib paljudeltki selle tähtsa omaduse. Siin peab appi tõttama kasvatus, mis ühes vastava elu- ja teenistuse tingimustega inimest peab õpetama tarvilisel määral enese üle valitsema. Rahulikkusel on siis väärtus, kui ta ei ole tingitud nõrkusest ehk ükskõiksusest asja vastu, vaid tugeneb jõule ja avaldub tagasihoidlikkuses,

samuti omaduses mitte kunagi pead kaotada, mis tarvilisel momendil muutub energiaks ja otsuslikkuseks.

Kasvatust peab toimetama püsivalt ja süstemaatiliselt, leides temale toetust mitte ainult sõjaväelises elus, vaid ka üldise elu avaldustes ja kõigi sõjaväelaste isetegevuses.

Vastavad lõbustused on väga kasulikud toed kasvatustöös, kui nad kooskõlastuvad kasvatuse üldise suunaga, toovad ühendust ja vaimu värskendust (teater, tantsud j. n. e.).

Vale traditsioonid on kahjulikud, nagu kõik eelarvamised. Sõjaväeline traditsioon on kasulik ainult siis, kui ta on kooskõlas aja ja teenistuse vaimuga, toob sõprust ja seltsimehelikkust, mõjub kohusetunde, lahingulise vaimu, väeosa väärtuse kindlustamiseks ja kutsub üldisele abistamisele.

Kiidustuse abinõud.

Kiidustus, kui distsiplinaar-abinõu, omab palju suurema mõjuvuse kui karistus, sest et ta tõstab inimeses enesetunnet, autunnet, kuna karistus mõjub rõhuvalt inimese meeleolu peale. Õiglane teenistuse heakskiitmine aitab kindlustada usku juhatamisse, oma jõusse, ta ergutab vaimu ja äratab igaühes rahuldustunnet. Teisest küljest võib heakskiitmine esile tuua rahulolematust, laimdusi ja kadedust, mis rikub häid vahekordi. Sellepärast peab teda võtma tõsiselt. Paremaks abinõuks, et hoiduda halbade tagajärgede eest, on ülemate tähelepanelikkus, õiglus ja oma käsualuste tundmine; üldise arvamise mõistlik kasutamine on selles asjas paremaks mõõdupuuks.

Iseäranis suure tähtsuse omavad kiidustuse abinõud sõja ajal. Kuid siin peab tarvitama kõige suuremat ettevaatust, siin ei tohi talitada heldel käel, vaid õiglase südametunnistuse järele, s. t. jagada kiitust ja autasu ainult neile, kes seda tõesti on ära teeninud. Mida kauem kestab sõda, seda suuremaks tõuseb tema tähtsus. Kannatused ja hädad puhastavad väeosa esiteks alaväärtuslikust elemendist, mis esimesel võimalusel püüab loobuda teenistusest, siis keskmistest ja nõrkadest sõduritest. Rindesse jääb ainult valitud, lahingmõllus karastunud element, mida juhib autunne, mitte aga tasuootus ja karistusehirm.

Kiidustuste avaldamise kord peaks olema järgmine: oma autundmuse avaldamine; hiilgav otsus rivi ees; väljavalik ülesannete täitmisel, mis võimaluse annavad silma paista; tänu teenistuse nimel väeosa päevakäsus. Iseäralist vahvust ilmutanud sõdurid esitatakse kõigile kindralitele; auaste; aumärk.

Vastutegevuse abinõud.

Üheks distsipliini alalhoidmise abinõuks on laitus. Selle asemel, et karistada, on tihtipeale küllalt laitusest, seda enam, kui ta avaldatakse seltsimeeste kuuldes ehk rivi ees. Kuid täielist karistamatust üldse lubada ei tohi — see lagundab sõjaväe. Teisest küljest aga ei pea unustama, et karistamine on möödapääsematu pahe; ta on äärmine abinõu, mida tarvitama peab ainult siis, kui on lõppenud kõik teised abinõud ehk kui olukord ei luba teisiti talitada. Mida vähem karistusi, seda suuremat kasu toob see asjale.

Kui aga teised abinõud on kaotanud oma mõjuvuse, peab tarvitama karistust, ja seda valjemat, mida tähtsamad on üleastumiste tagajärjed. Iseäranis valjud peavad olema karistused sõja ajal, sest et rahuajalises olukorras võib karistustes pidada teatud järjekindlust — jätta karistatu puhkuseeta, paigutada kartserisse, vangimajja, distsiplinaar-kompanisse. Eeljoonel puuduvad need võimalused, kuna karistus isenesest ilmub peasjalikult hoiatava eeskujuna teistele. Selle tõttu peab ta ka kiirelt järgnema üleastumisele.

Kõige kasulikum karistuste järjekord oleks: noomitus nelja silma all, siis kaasteenijate juuresolekul, siis rivi ees; sellele järgneks määramine erakorraliselt toimkonda, siis arest ja, lõpuks, kohtu alla andmine.

Kuid võim, eriti aga distsiplinaar-võim, esitab eneses mitte vähe ahvatlusi; ta võib inimesi rikkuda ja õigelt teelt kõrvale viia. Igasuguse võimu kuritarvitamine on kuritegu; see muudab distsipliini omavoliks ja röövib käsualustelt kõik teed iseseisvusele ja isetegevusele. Omavoli kõigutab usku seadusesse, võimu enese autoriteedisse üldse ja ülema autoriteedisse eraldi. Sellepärast peab viimane hoolikalt valvama enese järele, alati enesele aru andma igast oma tegevusest ja sammust.

Ülem peab kõigist paremini mõistma igasuguste käskude mõju ja väärtust, andes neid ainult siis, kui vaja, mõistlikult ja arusaadavalt, andes enesega eeskuju ja nõudes alati nende täpise täitmist kuni lõpuni. Käskima peab üldse vähem, püüdes ära hoida selle vajadust teadlikkuse, iseseisvuse ja isetegevuse arendamisega oma käsualustes.

Karistus peab välja minema isiku õiglasest hindamisest, mitte milgi tingimusel aga ei pea ta olema juhitud väiklusest ja juhusest. Distsiplinaarseaduste käsitamisel peab arvesse võtma: esiteks, rahva üldist iseloomu, eriti aga selle maakonna iseäraldusi, mille elanikkudega on komplekteeritud väeosa; peale selle — käsualuste individuaalseid omadusi ja, lõpuks, neid häid ehk halbu olusid, eestkätt viletsusi, mille keskel tuleb tegutseda sõjaväel. Ülemailt on nõuetav kõige kõrgem tähelepanu.

Karistada ühte isikut niisama kui teist, ehk küll ühesarnaste üleastumiste eest, oleks ülemate poolt otse rumaluseks ehk kogunigi laiskuseks. Pealegi ei saavuta sarnane teguviis loodetavaid ja kasulikke tagajärgi.

Paljudel juhtumistel peaks küll sõjaseaduste käsitsemine kuuluma eestkätt vannutatud meeste haritud südametunnistuse otsustamisele, kui et kohtumõistja karmile valjusele.

Igasugune distsipliin nõuab, et ülem oma käsualuseid teaks ja neid tundma õpiks. Iga ohvitser, seda enam aga allohvitser, on kohustatud oma kompanit, rühma peast üles lugema; samuti peab ta tundma iga oma sõduri sõjaväelist elulugu.

Mis puutub karistuste määramisse, siis on nõuetav — iseäranis aga sõja ajal, — et üleastumine paljastuks juba tema toimepanemisel, et karistus võiks temale järgneda silmapilkselt. Ainult siis mõjub eeskuju rõhuvalt teiste peale ja jäävad ära asjatud harutused ja jutud — need kõige harilikumad tõrkumisele eelduvad tundemärgid.

Karistama peab eestkätt sihikindla vastutegevuse eest teenistuse nõuetele. Niipea, kui see ilmsiks saanud, peab ta kildudeks lööma nagu

klaasi. Kui väike ka ei oleks teile alluv osa, alati leidub seal eeskujulikke sõdureid, samutigi tahtmatuid. Õppige tundma neid ja teisi, katsuge selgusele jõuda nende mõjuvuse üle ja esimesel heal juhtumisel andke tasu esimestele nende hea eeskuju eest; kuid seda valjemini käige ümber teistega, kui korratuse ja lagunemise idudega. Niisuguse teguviisiga raiute nende mõjuvusel jalad alt ja kui nad siiski ei pööra meelt, siis on teil tegemist ainult nendega, aga mitte terve massiga. Kordame siin veel, et üheks paremaks ja vägevamaks abinõuks ülema käes on see, et tunda ja teada igat oma käsualust ja anda temale avalikkuse ees mõista, et teda tuntakse ja tema järele valvatakse.

Missuguses auastmes teie ka ei oleks, ärge lubage omale kunagi ära muuta karistust, mis peale pandud teile alluvate ülemate võimuga. Kui teie leiate, et karistus pole määratud õiglaselt ehk ta on liig vali, käskige kutsuda oma juurde karistaja ja ütlege temale nelja silma all, et ta karistuse ise ära muudaks.

Sõduril pole tarvis niivõrd vabadust, kui seda kõigile ühesugust õiglust, mis lubab tasa-kaalu rikkuda ainult tõelise teene kasuks. Sõdur ei kaeba kunagi, kui ta on sunnitud kannatama ühtlaselt oma seltsilistega; niipea aga, kui ta tunneb enese olevat vähegi õnnetumana kui ta kaasvõitlejad, hakkab ta ilmtingimata kaebama ülekohtu üle. Nimelt seda sõduri kalduvust peab võtma arvesse temaga ümberkäimisel.

Kui distsipliin ei või lubada üheõigusluse põhimõtet, siis peab silmas pidama vähemalt seda, et ülema eesõigused ei läheks üle sea-
duse piiride.

Sõjas peab valitsema niisugune üheõiguslus hädades ja kannatustes, millel on koht surma silma ees.

Kas tormab peale vaenlane ehk teise väeosa ohvitser käib pahasti ümber teie käsualustega ehk nad ei saa kätte, mis neile määratud — kõigil juhtumistel on nende ülem kohustatud neile appi tõttama.

Hoolitsegem haigete ja haavatute eest, austagem nende mälestust, kes oma elu on jätnud isamaa eest.

Jagagem kõike oma käsualustega, siis saab ka tema teiega kõike jagama. Sel silmapilgul, mil teil pole enam midagi järele jäänud, annab sõdur teile oma viimase leivapalukese ja oma elu.

Kuid ärgem arvakem, et selleks, et oma käsualuste austamist ära teenida, peab nende vastu üles näitama nõrkust. Ülem peab olema kõigepealt õiglane ja kindel oma nõudmistes; sõbralikel jutuajamistel oma käsualustega peab ta lipitsejate suhtes jääma täiesti külmaks; ta peab olema eeskujuks oma käsualustele: lahingus — vahvuses; valveteenistuses — valvsuses, peab olema vali enese ja teiste nõrkuste vastu, kaastundlik ja vastutulelik ligimese hädade vastu.

F. Sõjaväelise distsipliini erikujud.

Peale üldise distsipliini nõuab iga teenistuse liik sõjavägedelt eriliste määruste, võtete ja harjumuste omandamist. Rõivis, näiteks, avaldub sõjavägede materjaalne jõurikkus; siin on kõik koos, kõik ühesuguses seisukorras, kõik ilmutavat kõrgemat tähelepanu ja sõnakuulmist ülemate käskudele; igaüks tunneb ennast olevat

seltsimeeste keskel, omal kohal, igaüks tunneb väeosa jõudu. Rahulik ja kindel tabav tuli saavutab peale materiaalse veel suure moraalse jõu; tulitegevus on paremaks abinõuks, mis annab õige pildi väeosa sisemisest seisukorrast. Hästi läbiviidud rännak on abinõuks, mis kõvendab distsipliini ja sisemist sidet, selle vastu, halvasti läbiviidud rännak lagundab sõjaväe ja muudab ta kõlbmatuks lahingule.

Siit tekib terve rida üskikuid distsipliin: rivi, rännaku, luure, valveteenistuste, tule ja lahingu distsipliin.

Rivi-distsipliin.

Rivi distsiplineeriv mõju ühes kasulikkude harjumustega, osade segimineku puudumine ja alaline kohanemine olukorraga on kõige paremateks abinõudeks korra alalhoidmisel ja uuesti jaluleseadmisel.

Rivi-distsipliiniks nimetatakse väeosa oskust täita kõiki määrustikus nõuetavaid evolutsioone igasugusel maastikul ja igasuguses olukorras, samutigi väeossa kuuluvate sõjaväelaste omadust tegutseda kas üksikult ehk vähemais gruppides, eemal ülema valve alt, seejuures parema südametunnistuse järele, tõsiselt, täpisealt ja osavalt kõiges selles, mis neile ülesandeks tehtud.

Kuid selleks, et saavutada nimetatud eesmärke, peab eeldama kindlat süstemaatilist väljaõpetamist, harjutusi, ehk nõndanimetatud „drilli“.

Jalgväe määrustik ütleb: „Rividrill on distsipliini ja täpisealse koostöötamise algkool. Ta õpetab kätte vormid, mille järele sõjaväed paigal ja liikumisel võivad ülevaatlikus ja võitlus-

valmis korras paiguneda ja tegutseda. Ta annab võimaluse korratusse sattunud väeosasid kiiresti korraldada“. Ja edasi. „Keha ja vaimu distsiplineerimine on riviharjutuste pea-eesmärgiks“. Samuti toonitab määrustik järgmist nõuet: „Distsiplineerimise mõttes on tarvilik, et riviharjutusi lühikeseks ajaks ette võetaks ka keset lahingdrilli ja isegi lahingülesannete täitmisel, niipea kui on märgata lõtvust täitmisel ja korralagunemist, et üksikuid sõdureid ehk tervet osa jällegi kindlasti ohjesse võtta ja sundida distsiplineeritud töötamisele“.

Rännaku-distsipliin.

Väejuhi peaomaduseks on ettenägevus, mis kingib temale sõjaväe lugupidamise ja heatahtliku sõnakuulmise. Ettenägevus on tähtis kõigis asjus, kuid eriti kõrge tähtsuse omab ta rännaku ettevalmistuses ja läbiviimises. Siin seisab tema ülesanne eeskätt selles, et hoida inimesi — ratsa- ja kahurväe rännakul ka hobuseid — ülearuse väsitamise eest. Rumalalt ettemääratud ja pahasti läbiviidud rännak võib avaldada sõjavägede peale samasugust rõhuvat muljet, nagu seda avaldab kaotatud lahing.

Kujutagem omale ette väeosa, mis praegu on ilmunud puhkusele, hakkab omale toitu valmistama — ja korraga saab käsu silmapilkselt asuda rännakule. Supp kateldest paisatakse maha ja tühja kõhuga asuvad sõdurid rivisse.

Kiirkäsk, mis küll sõjaväelasele kunagi ei pea olema uudiseks, jätab ometi paha mulje, sest tühi kõht loob selleks kõige soodsama pinna. Väeosa liigub edasi ja pörkab esimesel

ristteel kokku teiste möödaminevate väeosadega. Ta peatub. Sõdurid, täies rakmes ja relvastult, seisavad tolmusel maanteel ja ootavad.

Päike kõrvetab armuheitmatult; palavus matab hinge; kolonni keskpaigas seisvad sõdurid tunnevad end olevat kui raudahjus, kuid kusagilt pole loota karastust.

Kõik on ootusel, et liikumine kohe algab, kuid asjata. . . Nooremad ülemad ei suuda ära seletada sündmuse põhjusi — ühed neist püüavad passiivselt rahule jääda oma saatusega, leidub aga teisi, kes võtavad juhtumise naeru alla. Isegi kõrgem ülemus, olles jõuetu vabastama teed, kulutab asjata aega järelpärimiste ja järelkuulamiste peale, enne kui selgub möödalastavate sõjavägede tõeline arv.

Juba hakkab lõppema sõdurite kannatus. Rännaku kiirus loob arvamise, et vaenlane on lähedale jõudnud, ja usaldus oma juhtidesse, mis juba kahel korral kõigutatud — ootamata edasiliikumisega puhkusest ja asjata seisakuga, — kaob lõpulikult. Sellele lisatub veel nälg. Sõdurid kahetsevad taga oma mahapaisatud sööki, ja ülemuse korraldus on nende meelest naeruvääriline.

Lõppude-lõpuks on tee vaba ja liikumist võib jätkata. Kuid kestev seisak on sõdurid rohkem ära väsitanud, kui seda oleks võinud teha pikk rännak. Väsimus, nälg ja palavus röövivad neilt mehisuse ja korralgedus hakkab ikka enam ja enam maad võtma; kompanid lähevad segi ja mahajääjad katavad teeääri ja välju.

Ülemus käsib sammu kiirendada, kuid kiirendatud liikumine suurendab veel enam korratust, ja mahajääjate arv kasvab iga minutiga.

Sõdurid liiguvad edasi salkades ja üksikult. Nad veavad vaevalt jalgu järele, ei pane tähele teed ega hooli suunast. Nad kujutavad enesest automaate — nende silmad on kustunud, nägudelt paistab vastu ükskõiksus. Palavus on nõrgestav. Seljapaun, mis täis topitud igasuguse rämpsuga, muutub ikka rängemaks ja rängemaks; sellele lisatub veel raske ülikuub. Üks sõdureist loeb paremaks neist asjust siinsamas lahti saada; ta virutab nad otsemat teed kraavi. Ta hingab kergemini. Kuid kuritegu on alanud: üksteise järele lendavad kõrvale seljapaunad, ülikuued, ja nende järele ka relvad. Nälg närib sisikonda, saapad hõõruvad jalgu; liikumisel kannatavad inimesed rohkem kui lahingus. Väeosa on juba enne lahingusse astumist purustatud, ja rännaku lõpuks on kaotused inimestes, varustuses ja relvades mitte vähemad, kui peale kaotatud lahingut.

Niisugune väeosa enam lahinguks ei kõlba. Sõjaväelased, kel õnnetus osaks saanud niisugust rännakut kaasa teha, teavad, et lahing oli ainult lüüasaamise teiseks aktiks, kuna esimeseks aktiks oli marss-manööver.

Ajaloolise näitusena võiks tuua föderaalide esimese rännaku Ameerika vabadussõjas, kes läksid Washingtonist teele enne Bull Run'i lahingut. See föderaalsete riikide sõjavägi oli kodanikkude sõjavägi, kes ainult mõni kuu oli õpetust saanud, ilma tõsise distsipliinita. Nende väljasaatmine pealinnast oli hiilgav ja nad asusid rännakule heade relvadega, hästi varustatud, lehivate lippudega ja suurte rahvahulkade tervituste saatel.

Päev oli palav ja rusuv. Teed olid kaetud sügava tolmuga. Peale mõne esimese penikoorma hakkas kolonn lagunema — distsip-

liini puudumise kõige kindlam tundemärk. Mehed valgusid laiali ja hulkusid gruppides teeäärsete pöösaste ümber, noppides marju. Nende ohvitserid ei suutnud neid enam koos hoida. Hiljem olid teed täis seljapaunu, ülikuubesid ja isegi püsse. Öhtul asusid nad puhkusele, käies ära päeva jooksul ainult kuus penikoormat. Need olid tublid ja julged mehed, täis vaimustust ja isamaa-armastust, kuid siiski mõjus nende peale rännak nii lagundavalt, sest nad olid õpetamata ja neil puudus distsipliin.

Iseäranis raske on arriergardi rännak (klassikaliseks arriergardi rännaku eeskujuks võib olla Israeli rahva väljarändamine Egiptusest). Arriergard ei või avangardi taoliselt alatasa loota peajõudude abistuse peale. Kui vaenlane peale surub, peab arriergard astuma lahingusse. Arriergard on sunnitud järk-järgult kaitsma mitut positsiooni. Kui seda nõuab peajõudude seisukord, peab arriergard üles näitama kõige kindlamat vastupanu. Kõik see muudab tema tegevuse iseäranis vastutavaks, seda enam, et vaenlase pealesurumise tõttu ta ainult passiivsel tegevusviisil asub, kuna vaenlane temale oma tahet peale surub. Sellepärast nõuab ka tema tegevus suurt enesalgavust, kõrgemat üksmeelt, silmapaistvat mehisust ja kaljukindlat distsipliini.

Rännaku edu peatingimustena esinevad sõjavägede vastavad harjutused, marsi õige ettevalmistamine ja distsipliin. Ei pea enneaegu külge panema rakmeid ega relvastuma, kuni pole kätte jõudnud kindel väljaastumise silmapilk; ei pea enneaegu ilmuma ka kogumispai-gale ehk lähtekohale. Peab hoiduma kõige väiksemaistki enneaegseist korraldusist. Distsipliini peab hoidma igaüks kõigi huvides. See

üldiste huvide tunne, mis õige väljapaistev tähtsatel oludel, annab ülemale õiguse ja paneb tema peale kohustuse olla vali kuni karmuseni. Ülemad peavad olema eeskujuks käsualusele; kui väeosa vaim hakkab raugema, on ohvitseri kohuseks maha astuda hobuselt, et jagada oma käsualustega väsimust ja elustada neid oma sõnadega.

Alaline valve rakmete järele, soodsad tingimused puhkuseks, korralik toidustamine ja teravhoiu abinõude tähelepanelik käsitlemine ühes valju vastutavusega nende täitmise eest on paremateks tagatisteks, et ära hoida kaotusi inimeste ja hobuste seas ja rikkeid materjalosas.

Marsi-distsipliin nõuab kolonnide korralikku kokkuseadmist, ühetaolist liikumisekiirust ja korda

Marsil ei pea muutma rivi vormi ja kolonnide sügavust. Rikutud distantse võib parandada aegamööda ja järk-järgult. Ülemad, alates rühma ülemast, võivad liikuda seal, kust neil hõlpsam on valvata korra järele. Sõdurid võivad lahkuda rivist ainult rühmaülema laoga.

Vooriga ühes liikuvaile sõdureile on keelatud istuda veoriistadele ja panna neile oma relvi. Seljapaunad võib panna veoriistadele ainult vooriülema laoga.

Kompani (eskadroni, patarei, komando) ülemad on vastutavad selle eest, et sõdurid oleks korralikult riides, rakmetes, et voor oleks õieti pakitud, hobused korralikult ette rakendatud ja saduldatud.

Puhketel peab üle vaatama rakmed, jalatõud, kabjad, samutigi relvad ja lahingmoona, peale selle veel sadulduse.

Marsi-distipliini rikkumised kuuluvad valju karistuse alla.

Nagu kõigis teistes sõjaväelistes oludes, nii omab ka siin suure tähtsuse ülemate isiklik eeskuju. Ülemad on alati kohustatud, iseäranis aga kiirrännakul, tõstma oma isikliku eeskujuga sõdurite energiat ja vaimu, kasutades selleks kõiki võimalikke abinõusid.

Kõige piltlikumaks distsipliini ja ülema hoolsuste väljendajaks on vähem arv ärahõõrdu- nud jalgu ja hobuste katkiseid selgi.

Luure-distsipliin

Igasuguse sõjalise ettevõtte aluseks on maastiku tundmaõppimine nii aktiivses kui passiivses suhtes ja, teiseks, õiged teated vastase seisukorra, jõu ja kui võimalik, isegi kavatsuste üle“, ütleb De Braque. Napoleon ütleb: „Kindral, kes ei viibi kõrbes, vaid tegutseb elanikkude keskel, kui temal puuduvad tarvilised teated vaenlasest, ei tunne oma asja“.

Itaalia sõjakäigu kirjeldusest leiame järgmise pildi: „Kindral Steinheil, sündimise poolest elslane, oli silmapaistev husari ohvitser Osav, andekas, virk, ühendades oma isikus vanaduse aastate eesõigusi nooruse aastate paremustega, — esines ta paremana luureteenistuse ohvitserina. Mõni päev enne oma surma marssis ta esimesena Letsenjasse. Prantsuse kindral jälgis temale mõne tunni pärast, ja kõik, mis ta iganes soovida võis, oli juba täidetud: läbipääsud ja koolmed olid järel vaadatud, teejuhid leitud, kohalikud võimud üle kuulatud; elanikkudega oli ühendus loodud; salakuulajad olid mitmes suunas laiali saadetud; kirjad posti pealt ära võetud, läbi loetud ja tähtsamad neist tõlgitud;

sõjavägede varustamiseks ja värskendamiseks olid kõik abinõud tarvitusele võetud“.

Mida võiks veel juurde lisada sellele suurepärasele avangard-ohvitseri pildistusele? Neis paaris reas on kirjeldatud terve asja olemus.

Heal avangard-ohvitseril peab jätkuma oskust juhatada neid väestikke, millele ta rajab teed. Ainult niisuguse andekuse puhul suudab ta õieti täita oma ülesannet. Tal peab alati silma ees seisma järeltulevate kolonnide hargnemine, positsioonid nende tarbeks, nende tarvitused. Tema käsutada olev väestik on ainult selleks, et ühendusse astuda vaenlasega, teda sundida lahingusse ja ära määrata tema rinde suuna. Avangardi ülem töötab ainult peavägede kasudes ja peab nõuetaval korral vastu panema kuni viimse sõdurini.

Valveteenistuse distsipliin.

Sõjavägede hädaohutus on ärarippuv kõigepealt sellest, kuidas on korraldatud ja täidetakse valveteenistus. Valveohvitser peab olema läbisõidetud mõistega, nagu oleneks üksnes temast terve sõjaväe hädaohutus; samasuguse vastutavuse vaimuga peab ta elustama ka igat üksikut oma eelposti.

Tule-distsipliin.

Taktika mõistab tule-distsipliini alal kõigi lahingus antavate käskude ja signaalide teadlikku täitmist, täpiseid valvet relva puudutavate ettekirjutuste täitmise ja sõdurite ülespidamise järele.

Tule-distsipliin nõuab sõdurilt:

1) et ta välja kannataks vastase tule mõju isegi siis, mil on keelatud tema peale vastata;

2) et kõik tema tähelepanu oleks koondatud ülemuse ja vastase peale;

3) et ta ainult siis tule avaks, kui võimalus ilmub tabamiseks, et mitte asjata kulutada padruneid.

Tule-distsipliini all peab mõistma niisugust tuleomaduste ühtlustust, mis ülemale annab võimaluse kõige lühema aja jooksul astuda tegevusse ja suunida mõjuva tule niisugustele märkidele, mis nõuavad tulistamist vastavalt nende taktikalisele seisukorrale.

„Laskeasjandus“ seab üles järgmised tingimused:

Igasugustes tingimustes ja igasugusel kaugusel vaenlasest peab laskur olema harjunud:

1) valima omale maastiku kohaselt head laskmist võimaldava ja vaenlase tule ning vaatluse eest võimalikult varjatud koha — kohanema;

2) kiiresti parandama ja täiendama oma laskekohta labidaga ja muude abinõudega, püssile tuge ja omale varju luues;

3) teravalt tähele panema märkide ilmumist ja liikumist ja kiiresti üles leidma juhi poolt kättejuhatatud alasid ning punkte maastikul, ning täitma kõiki juhi käske ja korraldusi täie arusaamisega, teadlikult ja täpisealt;

4) igal ajal valmis olema kättenäidatud märgi pihta tuld avama; enese üle nii valitsema ja olema nii tähelepanelik, et juhil oleks võimalik ka kõige kiirema laskmise ajal tuld silmapilkselt lõpetada ja teiste märkide peale üle viia; iseseisva tuleandmise juures tuld viibimata lõpetama, kui märk kadunud ehk hävitatud;

5) vaenlase tule all kiiresti edasi liikuma, seejuures õiget suuna hoides, kui vaja, omale varjuks ja püssile toeks muldkotti ehk muud abinõu kaasas kandes, ehk oma ees edasi

nihutades; valima liikumisel omale eelseisval peatuskohal paraja koha ja paigalejäämise järele silmapilkselt tabava tuleandmise jaoks kohanema. Seejuures peab ta sedavõrd harjunud olema kiire jooksupaiga ja raskuste kandmisega jooksupaiga peal, et võiks jooksupaiga järele igakord otsekohe tabavat tuld avada, täites kõiki nõudmisi tabava tule andmiseks;

6) valvama oma tule tagajärgede järele;

7) tarvitama otstarbekohaselt ja kokkuhoidlikult padruneid ja pidama nende üle arvet.

Lahingu-distsipliin.

Juba vanal ajal saadi aru sellest tähtsast tegurist, mida nimetatakse üheasjalsuseks, taktiks, mis ühendab inimesed ühiseks tegevuseks ja mis on üheks lahingu-distsipliini elemendiks. Klassikalise näitusena esineb Jeriko linna valdamine, kus kõik kaksteistkümmend Israeli suguharu pasunate märguandel ühekorraga linna peale langesid ja ta ära võitsid („Ja see sündis, kui rahvas kuulis pasuna häält, ja rahvas suure häälega karjus, et müür sinna paika maha langes, ja rahvas läks üles linna, igamees enese kohal, ja said linna kätte“. Josua, VI, 20).

Ei ole mingit põhjust eitada, et keskmine inimene tunneb hirmu, kui ta esimest korda satub tule alla. Keskmise sõjuri juures on olemas loomulik ja instinktiivne kartus, millest peab üle saama. Selleks peab midagi tegema, et ta edasi läheks ja vastu astuks surmale.

Kuidas teostab seda distsipliin? Distsipliin teeb keskmise inimese automaatselt julgeks, õpetab teda üle saama surma kartmisest, sunnib teda instinktiivselt tegema seda, mida ta harilikult ei julenud uneski näha. Komando

sõnade täitmine on juurdunud sügavale tema olevusse, tema lihaksed alluvad tema tahtmisele ja tema tahtmine — komando sõnadele; ta täidab instinktiivselt ja mehaaniliselt käske iga-suguses hädaohtlikus olukorras; isegi siis kuulab tema käskluse sõnu ja tema lihaksed täidavad neid mehaaniliselt, kui tema mõistuses ja tundmustes valitseb metsik kaaos, kui parvedena vinguvad tema ümber kuulid ja õhk on paks huluvaist mürskudest.

See on esimene ja tähtsam põhjus, mis pärast sõdur peab olema distsiplineeritud.

Distsipliin on sõjavägede elunärviks. Distsipliin sunnib terveid sõjaväe masse, mis asuvad kümnete kilomeetrite peale laialipaisatult lahingjoonel ja täidavad mitmesuguseid ülesandeid mitmekesistes olukorra tingimustes, edasi liikuma ühel ajal ja ühesuguses suunas — ta ühendab mitmekümne tuhande inimese tahtejõu. Ta loob side, mis ühtlustab kõiki, alates ülemjuhatajast kuni reameheni. Peab tunnustama, et sellest ehk teistsugusest distsipliini seisukorrast oleneb kas võit või lüüasaamine, mis otsustab sõjaväe saatuse.

Ülem peab lahingus olema sõduritele eeskujuks mehisuses ja vastupidavuses; ta ei pea ilmutama otsusvõimetust, vaid peab kindlalt ja julgelt käsualuseid edasi viima.

Lahingu edu on saavutatav kõigi väeliikide ühistegevusega ja tingimustel, et nad täiel ulatusel ilmutaksid oma omadusi. Siiski jääb peaväeliigiks jalgvägi, mis kannab oma peal lahingu raskuspunkti ja tihtipeale lahingu otsustab. Seepärast on ühise tegevuse juures üldiseks reegliks, et teised väeliigid kõigepealt abistaksid jalgväge tema ülesannete läbiviimisel.

Kindel pealetungivaim, kehaline jõud ja hea ettevalmistus on tingimused, millele peab vastama jalgvägi. Jalgväelahing nõuab kõrgemat jõupingutust, seepärast on jalgväe paremus- teks: kindlameelsus, vastupidavus, meelerahu ja vahvus. Iseäranis suure tähtsuse omavad need paremused lahingu kõrgema pinevuse ajal, mil on kaalul võidu ehk lüüasaamise küsimus. Niisugustel silmapilkudel viibib vaenlane sama- suguses seisukorras, kui mitte raskemas, mille tõttu tarvilik on ainult viimane jõupingutus, et murda tema vastupanu. Pealetungivaim on kõrgem sõjaväeline vaimuaval- dus, mis põhjeneb armastusele isa- maa vastu ja ennastsalgavale üles- pidamisele. Ta elustab sõjakunsti, viib hiilguse tipule väljaõpetamise ja annab tütaanilise jõu võitlusele.

Võit ja kaotus ei olene suuremal jaol juh- tumistel kaugeltki sõjavägede arvust. Sõjaajalugu näitab meile, et hea väljaõpetus ja kindel vaim on need tegurid, mis toovad võidu arvu poolest nõrgemaile sõjavägedele.

Sõjavägede vaim peab olema hiilgav, iseä- ranis siis, kui nad on raskes seisukorras. Väe- osa ülem on tema hingeks ja peab seepärast jagama oma ohvitseride ja sõduritega kurbtust ja rõõmu ja olema neile eeskujuks, et välja kutsuda nende usaldust ja lugupidamist. Ülema rahulik ja külmavereline ülespidamine hädaohu silmapilgul on paremaks pandiks, et esile kut- suda käsualuste lugupidamist.

Ühtlane ja üksmeelne tegevus on lahing- eesmärkide saavutamise peatingimuseks. Iga- üks peab ise hoolt kandma oma naabrite abis- tamise eest, ilma et ta ootama jääks eraldi käsku. Vaatamata väeliigi ja teenistuseastme

peale, peab iga sõdur oma kohuste täitmisel püüdma üldise eesmärgi poole ja valima iseisvalt kasulikumaid tegevusi, vastavalt lahingus tekkivaile muutustele. Kuid seda ei pea silmast laskma, et see isetegevus saaks rajatud kohusetundele ja oleks läbi imbunud sõjalisest vaimust.

Isetegevus ei pea oma loomu poolest seisma vastolus ülemuse juhtnööridega, vaid, ümberpöörduvalt, ta peab akkordeerima kõrgema ülemuse tegevuseplaaniga. Kui lahingkäigu ehk ootamatu muudatuste tõttu ilmub tarvidus kõrvale kalduda saadud juhtnööridest, pea püüdma oma tegevust ühte viia kõrgema ülemuse kavatsustega, aga mitte kalduma omavolisse.

Jalgväe määrustik seab eriti üles järgmised sõduri kohused lahingus:

„Iga sõdur lahingus peab tundma oma jao, rühma ja kompani lahingülesannet. Ta peab alati valmis olema ülesannet ise lõpule viima, ehk juhatust oma peale võtma.

„Kõik lahingus antavad ülesanded ja käsud on kategoorilised ja neid peab lõpuni täitma, maksku mis maksab.

„Igal tingimusel võidab ainult see, kes on otsustanud ennem surra, kui oma tahtest loobuda: iga osa ja sõdur peab lahingus, maksku mis maksab, vaenlasele kallale tungima ja ta välja kihutama seisupaigalt, ehk lõpuni vastu panema, lastes ennast oma kohal surmata.

„Ei ole seisukorda, millest ei võiks välja tulla auga. Kohates ootamata raskusi, peab mõtlema selle peale, et neid ära võita, aga mitte selle peale, et olukord on muutunud pahaks.

„Täieline ümberpiiramine ei ole ettekäändeks, et maha panna relvad ja alla anda.

Oma äranägemise järele võivad taganeda ainult lahingu eelpostid, kui nad väljapanemise juures on saanud sellekohase käsu.

„Sõdur, kelle jaos kõik kaaslased võitluses on rivist välja langenud, ühineb lähema jaoga. Täielise võimatuse puhul lähema jao juurde pääseda, jätkab ta võitlust üksinda.

„Vaenlase hävitamine on kõige suuremaks abiks seltsimehele.

„Ülemad on sõduritele eeskujuks meelekindluses ja käsutäitmises. Kuid neile jääb õigus võtta tarvitusele kõik abinõud, et sundida oma käsualuseid sõnakuulmisele ja korrale.“

Drill.

Et rahuldada kõiki neid tingimusi, peavad sõjaväed olema seks järjekindlalt välja õpetatud. Sõjaväed peavad rahuajal õppima ainult seda, mida neil tuleb täita sõjaajal.

Väljaõpetamise eesmärk seisab selles, et õpetada ohvitsere ja sõdureid aru saama määrustikkude vormidest ja lahingu reeglitest ja sisendada neisse distsipliini, et luua kindlameelset ja kõigile lahingtingimustele vastavat sõjaväge. Lahingudrill harjutab üksiku sõduri ja väeosa täitma väledalt, osavalt ja reflektorselt teatavaid elementaarseid liikumisi ja tegevusi, mis võivad korduda igasuguses olukorras ja igasugusel maastikul lahingus.

Üksikõppuse eesmärgiks on üksiku sõduri väljaarendamine. Ta peab olema väljaõpetatud kõigis määrustiku vormides, olema kasvatatud sõjalises vaimus ja distsipliinis, et võimsalt tegutseda jao formatsioonides. Sellega luuakse kindel alus väeosade väljaõpetamisele.

Kõigepealt on nõuetav siin õpetaja eeskuju. Ta peab olema korralikult riides ja end vastavalt üles pidama; ta peab mõistma kõike seda ette näidata, mida nõutakse õpilaselt. Ta peab hoolega selle järele valvama, et sõdurid õppuse vastu üles näitaksid täit tahtmist

Õpetamisel peab silmas pidama seda, et õpilased kõige pealt aru saaksid eesmärgist ja seda silmas peaksid tervel õppuse kestvusel. Vastasel korral omab õpetamine ainult vormilise külje ja ei vasta lahingtegevuse nõuetele.

Vigu, mis tehtud üksiku sõduri väljaõpetamisel, on pärastpoole raske parandada; samuti on raske täiendada üksikõppusel tekkinud puudusi terve väeosa väljaõpetamisel. Seepärast peab üksikõppusele pöörama erakorralist tähelepanu, seda läbi viima suure hoole ja täpipoolega; iga üksik võtte ja tegevus peab olema võimalikult arusaadavamalt ära seletatud ja võimalikult kindlamalt kätte õpitud. Ainult siis on lubatav üle minna järgmistele ainetele.

Mõistagi, et iga üksiku sõduri väljaõpetamine peab vastama tema vaimlistele ja kehalistele omadustele, kuid siinjuures ei ole niivõrd tähtis välispidine täitmise viis, kui aine arukas omandamine. Viimast saavutatakse hoolsa kasvatusga ja läbivõetud osa järkjärgulise kordamisega, kuid niiviisi, et see õpilastele ei oleks väsitav. Üksikõppust tuleb pidada süstemaatiliselt ja katkematult.

Sõdurid peavad oskama tegutseda mitte ainult öösi täies vaikuses, mil kõrgemal määral on pingutud kuulmine ja nägemine, vaid täpipealt täitma ka igasuguseid ümberpaigutusi ja edasiliikumisi, alludes iga kord eraldi seks määratud signaalidele.

Sõda nõuab raudset distsipliini ja kõigi jõudude pingutust. Lahing, eraldi, nõuab mõtlejaid ja iseseisvuses kasvatatud ülemaid ja teadlikult tegutsevaid sõdureid, kes, kaasakistult armastusest isamaa vastu ja vaimustatult oma kohuse-tundest, ilmutavad kindlat tahet võita ka siis, kui ülemad on langenud.

Jalgvägi peab arendama temale omast tungi pealeminemiseks; tema tegevust peab elustama ainuke mõte: edasi vastase peale, tulgu mis tuleb.

Jaoulem on oma käsualustele eeskujuks; tema eeskuju kisub neid oma järele. Ta hoiab oma väeosas valju distsipliini ja viib ta võidule isegi peale ränki jõupingutusi ja suuri kaotusi.

Ta on käsualustele ustavamaks seltsimeheks, kes jagab nendega rõõmu, kurbtust ja viletsust ja omandab seega nende piiramatu usalduse.

Kui jaoulem aru saab oma kõrgest tähtsusest, püüab ta ennast ja oma käsualuseid juba rahuajal selleks ette valmistada ja karastada, et täiel mõõdul täita oma ülesannet lahingus.

Et vaenlast lõpulikult purustada, peab lahingule vahetult järgnema tagaajamine. Selleks on tarvis kõigi ülemate täit energiat, sest nõrked võib ka väeosa, kes võidu saavutanud: loodus nõuab igalpool oma õigust. Ainult kindel tah-tejõud suudab siin jagu saada väsimusest ja käsualuseid edasi viia.

Neil silmapilkudel peab ülem nõudma pea-aegu võimatut ja ei tohi seisma jääda kõige karmimate abinõude ees, et sundida täitma oma käske.

Sõdur astub lahingusse harilikult peale ränka jõupingutust ja rännakut, millega sõja ajal selt-sivad tihtipeale igasugused viletsused. Kuid ka niisugustel asjaoludel on ta kohustatud alal

hoidma oma jõudu, vahvust, rahulikku mõtlemisviisi ja kiiret otsustamisvõimet. Neid oma dusi vajab ta kõige suurema hädaohu silmapilgul, ja nad peavad sisse juurduma vastava kasvatusesega.

Sõdur, kelles kasvatusesega on välja arendatud kindel tahtejõud, iseseisvus ja eneseohverdus, kes on harjunud välja kannatama ränki kehalisi jõupingutusi ja õpetatud lihtsatele lahingvõtetele, suudab kõikumata läbi tulla raskeist lahingu üleelamistest ja jääb alati tõsiseks sõjameheks, kel usk ei puudu enese jõusse.

Juhtide ülimaliks mureks peab olema sõdurite jõu alalhoidmine. Nõuetaval silmapilgul peavad sõjaväed kõrgemat jõupingutust ilmutama, seda ei suuda sõdurid, kes üleliia väsinud.

VII.

WAATED DISTSIPLIINI PEALE, MIS ESILE KUTSUTUD VIIMASE SÕJA TINGIMUSTEST.

„Sõjaväed esinevad niisugustena, missugusteks neid on kasvatatud ülem. Kui sõjavägedel puuduvad kõrged omadused, on ainukeseks vastutajaks selle eest nende ülem. Ülema käsitada on küllaldane arv abinõusid, et sundida sõjavägesid täitma oma käsk; kui ülem seda ei tee, tähendab, et ta seda ei taha. Kõrgema ülemuse kohuseks on teda selleks sundida.

„Ülema kohuseks on oma vägesid distsiplineerida ja välja õpetada.

„Distsipliini saavutatakse järeljätmata nõuetega kõigi ülemate poolt. Distsipliini peab

sisendama ja arendama igal ajal ja igasuguses seisukorras: kas esijoonel ehk puhkusel.

„Puhtus riietes, täielik kord puhkusel ja kaevikutes, sõjaväelise viisakuse reeglite täpialne täitmine — kõik see ilmub teatud määral hea distsipliini tundemärgina.

„Mida raskem saavutada niisugust tagajärge, seda rohkem peab siin üles näitama kindla-meelsust. Sõjaväed, kes läbi imbnud distsipliinist, lähevad ilma kõhklemata rünnakule.

„Lohakusel nii riietes kui ülespidamises ei tohi milgi tingimusel aset olla“. („Jalgvägi võitluses kindlustatud ribal“. Ceneralissimus Joffre).

„Liikumine edasi ühes joondumisega on rünnaku algtingimuseks. Peab ise üle elama viimase tähtsust lahingu traagilistel silmapilkudel, et aru saada, kui võrd imettegevalt võib mõjuda joondumine. Kuid joondumine on sama mis sõda. Ta hoiab igaühte omal kohal, kisub edasi kõhklejaid, hoiab tagasi tundelisi ja annab igaühele sooja ja äravõitmata tundmuse vastastikusest abistusest.

Sõja viimased evolutsioonid on muutnud nüüdisaja lahingu terveks reaks tormijooksudeks. Et tormijooks esineb lahingu rängema ja hävitavama momendina, mille ees harilikult seisma jääb pealetung, läheb tema läbiviimiseks tarvis iseäralisi löökosasid. Kaugeltki mitte kõik väeosad ei või esineda niisugustena — siin on nõuetav suur liituvus ja eriväljaõpetus.

Vaenlase mahamurdmiseks on tarvis, et iga üksik sõdur kannaks oma südames sügavat, kõikumata usku, et naabrid temast maha ei jää ja ei jäta teda saatuse hooleks. See on võimalik ainult täielise vastastikuse liituvuse juures. Niisugust liituvust on raske saavutada siis, kui

väeosa koosseis alatasa vaheldub. Kindlaks liituvuseks on tarvis, et sõdurid kauemat aega koos elaksid ja kõiki lahingelu viletsusi ühtlaselt kannataksid; ainult siis tekib vastastikuse usalduse ja poolehoidmise tunne, kõvenevad need nägemata niidid, mis kindlamini kui kõige karmim distsipliin, väeosa liidavad ja ainuüksi suudavad vastu astuda võitlusvälja südamega egoismile.

Samuti on tarvilik, et väeosa oleks läbi käinud karmidest katsumistest, et igaüks võiks teadlikult hinnata oma ülemaid ja kaasvõitlejaid seltsimehi niisuguses olukorras, mil hävinevad igasugused eeltingimused.

Kokkuvõttes — harjumus, sõprus ja usaldus loovad väeosa, mis oma välimuse poolest suurt lahku ei lähe teistest väeosadest; kuid ainult lahingumõll toob esile tema tõelise jõu ja vastupidavuse.

Siinjuures oleks tähendada, et kuigi kaeviku elu on heaks liituvuse abinõuks, siiski tekib kahtlus, kas niisugune väeosa, kui ta vahetult on välja toodud kaevikutest, on valmis rünnakule minema. Arvatavasti surmab kaeviku elu sõdurites tunde oma orgaanilisest kuuluvusest teatava suurema väeüksuse külge. Ja selle tõttu peab kaeviku elu kogemusi täiendama õppuse ajajärguga.

Õppuse ajajärgul saavutatakse liituvust valju distsipliini jaluleseadmise, mille teostamine on võimata kaevikutes, samutigi viisakuse reeglite täitmisega. Kõigel sellel on suur moraalne tähtsus; miski asi ei mõju nii demoraliseerivalt sõduri peale, kui kaassõdurite lohakas ja laisk ülespidamine; võib olla, et see nähtus teda vahel isegi ligi tõmbab, kuid südame põhjas kannab ta tundmust, et niisugune korratu salk

lookseb esimese hädaohu puhul laiali; ümberpöördukt, korralikult riietes ja hästi distsiplineeritud väeosa tekitab temas usaldustunnet ja kindlameelsust". (Kapten Lafarque. „Jalgväe rünnak sõja nüüdses ajajärgus“).

Saksa peakorter kandis iseäralist hoolt selle eest, et hoida vastaval kõrgusel sõjavägede vaimu, nagu see nõuetav nüüdisaja lahingu tingimustes. Kõige paremaks näiteks on feldmarschal Hindenburgi käsk, mis kõlab järgmiselt: „Erakorraliselt kõrge arv Saksa sõjavange, mis end alla annud, nähtavasti ilma tõsise vastupanuta ja ränkade kaotusteta, tõendab, et mõnes väeosas valitseb nõrk vaim. Niisuguse moraalse languse põhjused peab hoolikalt järele uurima. Treenerimise ja kõige valjema drilli abil peab püüdma saavutada seda, et jälle valitsema hakkaks Saksa jalgväe endine vaim. Meie sõjaväe suhtes on erakorraliselt tähtis, et sellel eesmärgil käsitamisele võetaks tõsised abinõud.

„Tarvilik on ka, et kõrvuti sellega ilmutataks suuremat hoolt varustamises riietega, toidustamises, korteritesse paigutamises, õiges teenistuse ja puhkuse vaheldamises, õiglasest teenistuspuhkuse andmises. Kõik ülemad peavad üles näitama eeskujut. Nüüdisaja lahingute erakorraliselt ränkade tingimuste juures omavad nimetatud küsimused mitte vähemä tähtsuse kui abinõud taktikaliste ülesannete läbiviimisel. Selle peale panen eraldi rõhku“.

Kui nüüd Saksa ülemjuhataja kõneleb erakorraliselt kõrgest arvust Saksa sõjavangidest, siis ei tahaks meie seda võtta sõna otsekohesest mõttes. Teame ju, et kõigi ilmasõjast osavõtnud riikide sõjavägedest sakslased, võrreldes teistega, kõige väiksemal arvul vangi sattusid ja seda

ainult äärmistel, väljapääsmata juhtumistel. Hindenburg näeb aga ka selles võrdlemisi väikeses arvus vangilangenuis juba vaimu langust.

Lahingute kogemused Verdun'i ja Somme'i juures andsid tõenduse nooremate ülemate suu- rest tähtsusest transcheelahingus, algades kompaniülemast ja alamale. See asjaolu sundis erakorralist tähelepanu juhtima nende ülemate lahingulise ettevalmistuse peale.

Peale Somme'i lahingut ilmus feldmarschal Hindenburg'i vastav käsk: „Võitlus Verdun'i ja Somme'i all on alla kriipsutanud nooremate ülemate suurt tähtsust, algades kompaniüle- mast ja alamale.

„Ilmsiks on saanud, et just ränkade lahin- gute ajal meie sõdurid tarvitavad juhatust. Suur puudus kogunud, energilistest ja hästiõpetatud noorematest ülematest, mille põhjuseks on ras- ked kaotused, annab end praegu kõige kibe- damalt tunda.

„Niisuguse seisukorra ränki tagajärgi võib ära hoida ainult igasuguste kursuste edaspidise arendamisega ja kõigi astmete alalise õpetami- sega. Seks kasutada võimalikult laiemas ula- tuses igat soodsat juhust positsioonil, iseäranis aga siis, kui väeosad viibivad puhkusel.

„Teenistuse tingimused tegevas väes on näi- danud, et õige tähtis on, et pataljoni ülemad jätkaksid oma ohvitseride õpetamist. Seks on nad asetatud erakorraliselt kasulikkudesse tingi- mustesse, mis avab neile laialdase ja viljaka tegevuspõllu.

„Samal määral peavad edaspidist õppust jätkama kompani, eskadroni ja patarei ülemad oma rühma-,jao ja suurtükiülematega. Kunagi ei pea lootma, et õppuse suhtes on küllalt

tehtud, kuigi terve aeg, mis selleks määratud, ära kasutati.

„Ma nõuan kõigilt vastutavalt üleमतelt, et nad üles näitaksid võimalikult kõrgemat tähelepanu selle nii tähtsa ja otsustava küsimuse vastu ja käsitaksid kõiki nende tarvitada olevaid abinõusid selleks, et hoida nüüdisaja nooremaid ülemaid nende raskete kohuste täitmise kõrgusel.

„Ma nõuan, et sõdurite peale alati vastavalt mõjutaks ja et kõik jõupingutused oleksid rakendatud selleks, et neis äratada huvi õppuste vastu“.

Nii Saksa ülemjuhataja tähtsam käsk. Sellest näeme, kui suurt rõhku pandi seal sõjavägede kasvatuse ja väljaõpetamise peale. Sellega on siis ka arusaadav see hirmus jõupingutus ja vastupanu, mis Saksa sõduri muutis sõjameheks-käsitööliseks, kel polnud muud midagi peas ega südames, kui isamaa kuulus tulevik.

VIII.

DISTSIPLIINI TÄHTSUS TERVE SÕJAKÄIGU KOHTA.

Gustav Adolf'i sõjakäigud.

Enne, kui poliitilisele võitlusväljale ilmus Gustav Adolf, ei olnud sõjavägede vägivallal ja röövimistel mingisuguseid piire. Inimlik Hugo Grotsius leidis selle olevat juriidiliselt õigustatud, ja kuigi ta niisuguse teguviisi hukka mõistis, ei teinud ta seda rahvusvahelise õiguse vaatepunktist, vaid kõlbluse ja mõistuse seisukohast. Hukka mõistsid niisuguse korra ka väejuhid, kuid juba vaatepunktist, mis niisuguses

tegevuses nägi kahju sõjaväelistele ettevõtetele Elanikkude õigusepriiks tunnustamine lõi olu korra, mis sõduritele andis võimaluse neid maha tappa, vägistada, nende varandust ära võtta. Sõdurite salgad hulkusid laagri ehk kindlus ümbruskonnas, nagu saakiotsivad metsloomad.

Nad tarvitasid halastamata vägivalda elanikkude vastu, nad sundisid piinamise abil üles tunnistama ärapeidetud raha ja varandust. Nii sugune vägivald kutsus ellu kättemaksmise elanikud, kogunedes relvastud salkadesse, tungisid kallale üksikutele sõduritele ja tapsid neid kui nurjatuid koeri, ehk piinasid seni, kuni nad surid. Tihtipeale tungisid linna- ja küla elanikud ka niisuguste sõdurite kallale, kes olid alles lahkunud öömajalt, ja võtsid neilt ära kokkuriisitud varanduse.

Sel kombel tekkis sõjaväljal — vägede selja tagusel, ehk piiratava kindluse ümbruskonnas — sõdurite ja elanikkude vahel väike sõda, mille juures mõlemad pooled avaldasid äärmist karmust, ja võitjateks ei jäänud mitte alat sõdurid. Tuli ette juhtumisi, kus isegi kompani ülemad, kes ei teadnud, millega toita oma sõdureid, lahkusid oma kompaniga positsioonilt, jättes maha tähtsad postid ümberpiiratud linna juures ja minnes ümberkaudsetesse kont-ributsiooni otsimisele.

Relvastud sõjameeste salgad hävitasid nagu rohutirtsude parved moona, põllu- ja aiavilja, riisusid inimeste eluasemeid, vägistasid naisi ja tüdrukuid, võtsid elanikkudelt kõik eluülespidamise, sundisid neid kustutama oma nälga puupungade ja rohuga, õgima isegi oma lapsi ja raipeid. Kalduvused riisumiseks jõudsid oma kõrgemale tipule XVII aastasajal; iseäranis

hirmuäratava kuju omasid nad kolmekümne-aastasest sõjas.

Sellest kirjeldusest on näha, et vaenlase maakondade elanikkude rahuviibiv jõud oli vägivalla teel üleskihutatud aktiivsele vastupanule. Sõjaliste operatsioonide läbiviimine viis jõudude nõrgenemisele, mitte aga nende kasvamisele. Ja kuigi tolleaegne sõjaõigus võttis elanikkudelt igasugused õigused, nõudis dünaamiline õigus, et neile kindlustataks mõnesugused õigused.

Esimene, kes kõige hiilgavamal kombel aluse lõi dünaamilisele sõjaõigusele, oli Gustav Adolf. Tema ülespidamine ilmus niisuguse kontrastina Saksa kindralite ülespidamisele, et ajalugu ümbritseb tema nime inimlikkuse ja inimesearmastuse paistusega. Professor Martens seob tema ülespidamise Hugo Grotsiuse traktaadiga. Tema sõnade järele olevat Gustav Adolf seda traktaati oma sõjakäikudel alati kaasas kannud, samuti nagu ta kaasas kandis evangeeliumi, mis temale oli käsiraamatuks.

Kõigepealt tuli pöörata tähelepanu sellele, et Gustav Adolphi sõjakäigud olid ette võetud maadevõitmise eesmärgiga ja ei piirdunud ainult püüdega lisada Rootsi kuningriigile osa Saksa territooriumist, vaid anda Rootsi kuningale ka Saksa keisri krooni. Järelikult, Gustav Adolfil seisis ees ülesanne; ühest küljest pidi ta hoiduma selle eest, et mitte ärritada Saksa vürste neile kuuluvate maakondade laastamisega, teisest küljest — et mitte laastada maakondi, mida ta soovis võtta oma valitsuse alla. Hoiatades oma väeülemaid, et nad ei riisuks elanikke, andis Gustav Adolf neile järgmised juhtnöörid: „Meie ei pea sõda talupoegadega; meie soovime neid oma alla võita rikastena,

mitte aga paljaks laastatuina. Vallatud maa kuulub kuningale ja selle elanikkude peale tuleb vaadata kui tema alamate peale ja vastavalt nendega ümber käia“.

Kuid vaatamata selle peale oli Rootsi kuningas kaugel mõttest, et lahti ütelda vaenlase territooriumi saadustest. Ta nõudis ainult, et „elanikkude peale ei pandaks rängemat koormat, kui tarvidus nõuab“. Seejuures ei pea arvama, et sõna „tarvidus“ all oleks mõeldud sõna „äärmus“, s. t. et kohustusi pandi peale ainult siis, kui nad olid möödapääsmatud. Just vastuoksa, tema sõnades peitus see mõte, et kohustused, mis peale pannakse elanikkudele, peavad vastama sõjaväe nõuetavatele tarvidustele, kuid nad ei tohi kasvada sõjaväe koosseisu kuuluvate isikute erikasude rahuldamiseni. Et niisugune mõiste on õige, tõendab Gustav Adolphi enese ülespidamine.

Tema sõdurid maksid kõige eest ja ei puutunud oma sõjateekonnal võõrasse varandusse; kuid kuningas ise võttis ärakurnatud Pommerilt sadatuhat kuldnat. Brandenburgi kuurvüst kohustus maksma temale iga kuu kolmkümmendtuhat taaldrat ja muretsema sõjavägedele moona. Sakseni kuurvürst maksis temale kuu-palga terve sõjaväe peale. Vürtsburgi piiskopkonnas andis ta sõdurite tarvitada prälaadi veinikeldri. Vallates Maintsi linna, nõudis ta linnaelanikkudelt kaheksakümmendtuhat kuldnat. Juudid ja vaimulikud olid kohustatud esinema veel eraldi summaga. Kuurvürsti raamatukoguga talitas ta kui oma isikliku omandusega.

Need Gustav Adolphi teguviisid on tõenduseks, et mitte evangeelium ega Hudo Grotsiuse traktaat ei olnud mõõduandvad tema ettevõtteis, vaid puht sõjalised eesmärgid.

Samuti tähelepanuväärt on tema vahekord nende vürstide ja maakondadega, mida ta kavatses oma alla võtta, ja nendega, mida ta soovis kasutada ainult kui sõjaliste ettevõtete objekte. Sakseni kuurvürstilt võttis ta sõjaväele määratud kolmekuulise palga asemel ainult ühekuulise. Ümberpöörduvalt, eestkätt kasutades ärapõgenenud vürstide sissetulekuid kui oma isiklikke, võttis ta vaenlaselt kõik abinõud püsivaks vastupanuks ja ühes sellega võimaldas iseendale jätkata kalliks minevat sõjakäiku väheste abinõudega. Seda tõendas ka Rootsi sõjaväe eelarve vähenemine, mis oli: 1630 a. — $9\frac{1}{2}$ miljoni, 1631 a. — $5\frac{1}{4}$ miljoni ja 1632 a. — $2\frac{1}{5}$ miljoni taaldrit; seejuures kasvas sõjavägi neljakordseks. Igasuguste kaebtuste peale andis ta lakoonilise vastuse: „sõda on sõda ja sõdur pole munk“.

Gustav Adolf tõstis sõjaõiguse tema õigele astmele. Ta kasvas oma jõudu kõrvuti operatsioonide läbiviimisega ja samal ajal hoidus kasvatamast vaenlase jõudu vaenuliste maakondade rahulikkude elanikkude üleminekuga aktiivsele vastupanule. Upsala nõupidamisel 1629 a ütles ta otsekoheselt, et Saksa sõda peab tasutama sakslaste raha ja verega. Peaaegu kakssada aastat pärast seda seadis sama põhimõtte üles Napoleon. Ta ütles: „sõda peab toitma sõda“.

Kuid seda põhimõtet tohib teostada ainult sedavõrd, kuivõrd ta välja ei kutsu vaenlase maa-ala laastamist.

Gustav Adolphi hiilgav eeskuju kinnitas selle juba kauemat aega valminud veendumuse, mis ütleb, et sõduritele peab muretsema kõike nende ülespidamiseks tarvilikku, ilma et nad

ise sellest otsekohe osa võtaksid. Ainult sel tingimusel on võimalik sõjavägedes alal hoida nõuetavat distsipliini.

Distsipliini langemine Napoleoni sõjaväes.

Napoleon, kes lahingu juhatamise alati ohjes hoidis ja Clausevitz'i sõnade järele paremaks pidas kasutada teatud metodismi kui tugeneda eriülemate paremale arusaamisele ja iseseisvusele, nõudis ilmtingimata ja valjut sõnakuulmist. Kuivõrd hädaohtlik oli ta oma käsualuste vastu ühest küljest ja, teisest küljest, pillavalt ja heldelt jagas rahalisi ja ainelisi kingitusi, samutigi otsustavalt hävitas ta vähema kui lahkarmamise, mis oli tekkinud iseseisva mõtlemise tagajärjel, ka sel juhtumisel, kui see tema kõrvu puutus kolmanda isiku kaudu.

Ainult sel põhjusel tagandas ta kohtadelt Asperni ja Vagrami päevil kaks vanemat ülemat, ilma mingisuguse juurdlemiseta, ühe sõna pärast: Lobeau saarel — ühe diviisiülema ja Vagrami lahingväljal — marschal Bernadott'i. Nad olid süüdi selles, et lubasid enestele sõprade keskel avaldada niisuguseid arvamisi, mis lahku läksid kõrgema väejuhatuse korraldustest, ehk küll aeg niisugune oli, mis nõudis arvustajat healt.

Kujutagem ette, kuhu viiks ja missuguseks kujuneks sarnane, isegi nuuskurite kasutamist mitte keelduv omavoli meie päevil, mil nii kõrgelt hinnatakse igat tõsiselt ja iseseisvalt mõtlejat ülemat. Niisugune hommikumaa despotism areneks varstigi orjuseks, mis väriseb väiksema kui algatuse ees.

Sakslaste iseseisvus, mis viimastes sõdades nii kõrgele tõusnud ja suurtele vägitegudele

viinud, ei ole samutigi vaba äärmustest; viimane asjaolu on vahel esile kutsunud isegi vastupidise tegevuse ehk eitanud selle ehk teise kõrgema korralduse tähtsust. Siiski elavast mõttevahetusest lahingtegevuse ajal ehk vaidluskõnedest puhkeil on kõrgem väejuhatatus seni ainult kasu saanud; kui aga taktika las- kub elutu masina tasapinnani, nagu see esines Jena all, siis kaob sõjaväest sõjalise vaimu tõstmise mõjuvam kaudne abinõu.

Ülemale usaldatud võimu mitte türanniaks muuta, iseseisvale mõtlemisviisile mitte teed sulguda — on eriti raskelt saavutatav ja väärtuslik kunst, mis teisest küljest rajatud ilmtin- gimata sõnakuulmise voorusele.

See omadus viskab sügavat varju Napoleoni kui inimese, kui väejuhi ja kui inimestetundja peale, sest ühes sellega kaevas ta ka hauda enesele. Tema ja Bernadott'i vahelisi suhteid võib mitmeti võtta — igatahes olid Vagrami katastroofi põhjused palju sügavamad, kuid alus keiserlikuks laituseks oli valitud eriti õnnetult, leides marschali omal õigel kohal, oma korpuse juhatamisel, kus ta ettevaatlikkude korraldustega ja uute lahinguliste abinõudega püüdis maha suruda seda kriisi, mille eest ta pärast kannata- tada sai. Ühes sellega viskas Napoleon katsu- mistest läbikäinud väeülema peale kahtluse varju otsusvõime puuduses, mida viimane oma tegevusega kuidagi polnud ära teeninud. See- juures tarvitatud laused on eriti iseloomustavad, näidates meile piiramata võimukandjat, kes enese kohta ei tunnusta mingisugust vahekoh- tuniku mõjuavaldust. Ta ütles: „Selle „kunst- liku“ manöövriga soovite teie vististe sundida ertshertsog Karli relvi maha panema“.

Halb taktikaline olukord oli Napoleoni kahtlusväärilise operatsiooni tagajärjeks. Kuuldes kolmandalt isikult Bernadott'i kriitilisi märkusi, annab ta vastuhoobi just sellele inimesele, kes suure hoole ja asjast arusaamisega püüab võimalikult parandada väejuhi väärsamme.

Üldiselt näib Napoleoni võte, millega ta oma väeülemaid vastastikuse võitluse teel õhutab suuremaile vägitegudele, õige kahtlasena, kuna see tema poolt sihitud kivi lõppude-lõpuks tema enese pihta langeb. Niiviisi talitas ta varemalt Murat'i ja Lannes'iga, et tõsta nende auahnust kõrgema piirini, kuna siia oli kistud ka kindral Bessieres, kes Murat'ile poolehoidu avaldas. Asperni juures, mil Bessieres juba marschaliks oli tõstetud, viis vihavaen tema ja Lannes'i vahel kõige kriitilisemal silmapilgul niisugustele äärmustele, et need ülemad kätte haarasid mõõgad. Vanem neist, Lannes, andis vahendita temale alluvale Bessieres'ile järgmise suusõnalise käsutuse: „Andke edasi marschal Bessieres'ile, et mina käsin teda minna otsustavale rünnakule“. Need sõnad, mis üldise arusaamise järele kohased on isegi kuningliku koja liikmele, kui ta esineb teise ülema käsualusena, loeti noorema marschali poolt mitte vastuvõetavateks marschalite vahekorras tarvitusel olevate kommete järele ja sellega siis ka haavavateks.

Niisugune distsipliini väljendus leidis aset juba 1809 aastal ja nimetatud juhtumisel isegi kõige vägevama keisri lähedonnas; tal polnud küll hävitavaid tagajärgi, ainult Massena vahe-tegevus hoidis ära kahevõitluse marschalite vahel sõdurite silma all.

Sarnased faktid annavad meile seletust, miks järgnevatel aastatel Hispaanias harilikuks nähtuseks sai nooremate ülemate keeldumine sõna-

kuulmisest vanematele ja miks Massena oli pea-aegu abitu Ney ja Junot suhtes. Et vananev Massena neil õnnetuil sõjakäikudel kaasa vedas oma vananevat kallikest ja sellega oma käsu-
aluste silmis lugupidamise kaotas, loeb Ney paremaks temale hoopiski mitte alluda. Viimane kannatab kaotusi, mis diametraalselt vastupidi-
sed saadud ülesannetele. Ometi lõppude-lõpuks-
ehk küll juba liig hilja, otsustab ülemjuhataja käsitada Napoleoni abinõu ja saadab mässu-
valminud marschalid sõjaväest ära.

Sarnased suhted annavad tõendust sõjaväe juhatamise sisemisest lagunemisest, mis vähe hiljem külge hakkas ka noorematele ülema-
tele. Venemaal esines see Oudinot'i ja Saint-Hilaire'i vahekorras ja mõjus igalpool saatusli-
kult sõjaväe taktikalise tegevuse peale. See-
pärast ei ole ka noored marschalid vanemate väärilised. Kuid vanemad marschalid, nagu Massena ja Augerot, ei olnud mitte Napoleoni õpilased; kui viimane ilmus maailma näitela-
vale, olid nad juba katsumistest läbi käinud iseseisvad sõjamehed. Nii siis, Napoleon ei loonud mingisugust kooli, vaid arendas ainult iseennast, mille tagajärjel ka tema kätetööd suuremalt jaolt hukka said seal, kus teda ennast juures ei olnud. See fakt esitab jällegi tema taktika iseloomujoont, mis täiesti kõlbmatu meie aja nõuetele. Viimane nõuab iseseisvaid, mõt-
lejaid ja õiges sõjaväe komandokoolis valmi-
nud juhte.

Aeg on saabunud, kus enam-vähem mõtte-
võimetu metodism, tagaaetuna ja juhitud
Caesari ainuvõimust, ei suuda enam rahuldada
sõjakunsti nõudeid. Juba Clausevitz nägi ette
seda aega, ja meie peame tunnustama temas
põhjust, miks Prantsuse sõjaväes puudus noo-

remate ülemate iseseisvus, mis teda 1870 a. viis lüüasaamisele. Ta võttis eeskuju minevikust, mille peameister oli ammugi kadunud näitelavalt.

Heidame möödaminnes pilku ka nõndanimetatud „Suure armee“ rännak-distsipliini peale.

Suurte sündmuste lähenemisel oli keisri viisiks kontroleerida väeosade koosseisu, et tagada võimalikult suuremat sõjavägede arvu lahingvälja tarbeks. Ühel niisugusel juhtumisel otsustas üks adjutantidest, et välja aidata oma seltsimeest, häbemata, kuigi hädaohtlikult, keisrit petta. Faktiliselt puudus selles väeosas ülevaatuse silmapilguks ilma mingisuguse põhjusega üle poole koosseisust, mis oli maha jäänud. Seejuures ei olnud tegemist ulatava päevateekonnaga ja väeosa oli ratsaväe rügement. Juhtumine kuulub nõndanimetatud klassikalisse, s. t. paremasse Napoleoni sõjakunsti ajajärku (enne Austerlitzi). Ta avab meile sõjaväe rännak-distsipliini sügavused kuni alamaste astmeteni ja võimaldab tutvuneda võtetega, mis lubavad petta isikuid, kes armastavad tegutseda kui ainuvalitsejad Sõjaväe tõsine moraalne jõud laguneb sel puhul õige kiirelt.

Vene sõjaväe lagunemine revolutsiooni tagajärjel.

Enamlaste sõjaväelises ajakirjas „Военное Дело“ 1919 a. Nr. 23—24 leiame W. K. sulest järgmised väited endise sõjaväe lagunemise kohta:

„Lahingkäskude mittetäitmine, vennastamine ja väejooks — need olid kolm mädapaiset, mis endise meie sõjaväe 1917 aastal viisid lõpuli-

kule hukkumisele. Vaatame lähemalt, milles avaldusid need nähtused, mis oli nende tekkimise põhjuseks ja missugused abinõud peab tarvitusele võtma tulevikus, et ära hoida nende kordumist.

I. Lahingkäskude mittetäitmine.

Päev enne 5. armee rünnakut Düüna raioonis, 1917 a. juulikuul, tehti 12. armee kahurväele Riia raioonis ülesandeks tuld avada, et enesc peale tõmmata vaenlase tähelepanu ja sellega hõlbustada 5. armee ülesande läbiviimist. Kuid 12. armee juhatajalt saadi teada, et kahurväe tuleandmine välja kutsub jalgväe protesti ja võib isegi niikaugemale viia, et kahurväelaste kallal hakatakse tarvitama vägivalda. Jalgväe nõuded, et kahurvägi ei tohi tuld avada vaenlase pihta, kordusid alatasal kõigil väerinnetel.

Kaheteistkümnest diviisist, mis 10. juulil olid määratud rünnakule, loobusid pealetungimisest otsustavalt kuus diviisi; ülejäänud kuus avaldasid selleks oma nõusolekut, kuid ilma vähemagi sõjalise tuhinguta.

182. jalgväe diviis paigunes rünnaku platsidarmile ainult ähvarduse sunnil, et käsu mittetäitmise korral tema vastu tarvitusele võetakse relvad. Rünnakupäeval pidid 121. diviisi kaks rügementi reservist ründajatele abiks minema; läks ainult üks, millest kaks pataljoni poole tee peal seisma jäid ja keeldusid edasi minemast.

Seda halvemad olid olud Lääne- ja Lõuna-Lääne rindeil, kus vaenlase esimese pauguga, vahel koguni ilma pauguta, terved rügemendid lahingjoonelt lahkusid ja sügavale seljatagusesse läksid. Niisuguseid näiteid võib leida sadandeid.

5-s armees pandi kõigi käsku mittetäitnud väeosade kohta uurimine toime, mida teostasid erakorralised komisjonid. Seejuures jaotati

kõik süüdlased kolme järku: a) teadlikult käsku mittetäitnud, b) juhtumisi teiste hulka sattunud ja teadmatult käsku mittetäitnud, c) kõhklejad, mitte kindlad kohuste täitmises. Esimesed langesid kohtu alla, teised pöörasid tagasi oma väeossa ja kolmandad viidi üle väeosadesse, mis asusid vähem vastutavail piirkondadel, ehk vägede reservi. Üheainsa kuu jooksul langes kohtu alla 13 ohvitseri, 2 ametnikku ja 344 sõdurit, keda loeti esimesse kategooriasse.

Lõuna-Lääne rindel langesid kõik väejooksikud surmanuhtluse alla.

Kuid kõik need abinõud ei annud soovitavaid tagajärgi; täna lämmatatakse korratud ühes diviisis — homme puhkevad nad lahti veel suurema hooga teises. Sest nagu osakaupa operatsioonidega ei saa abi anda inimesele, kellel terve organism on vallatud halvatuses, samutigi ei suuda uuesti jalule seada sõjaväge, mis lõpulikult hävitanud oma sõjalise vaimu. Kuidas hoiduda tulevikus selle eest, et mingisugustel asjaoludel enam ei korduks niisugune põhjalik distsipliini rikkumine, mille tagajärjeks on sõjaväe lagunemine ja lõpulik hävinemine?

Meile näib, et järgmised kolm abinõu on põhipanevad:

1) rahva kultuurilise tasapinna tõstmine: teadlikkuse arendamine temas mitte ainult oma õiguste, vaid seda enam oma kohuste vastu isamaa ja kaaskodanikkude ees;

2) ülemate ja käsualuste lähenemine rahu ajal: ülem peab olema mitte ainult juhatajaks ja eeskujuks teenistusküsimustes, vaid ka nõuandjaks eraasjus ja koduse elu suhtes. Olles varustatud suuremate teadmistega, rikkalikumate elukogemustega, peab ta ennast sõduri vastu

üles pidama, nagu isa ehk vanem vend. Mõista sõduri hinge, Vene rahva hinge — see peab olema ülema esimeseks püüdeks; ja kui ta selle on saavutanud, on temale tagatud sõduri armastus ja lugupidamine, ja mitte mingisugused ässitamised ja propaganda ei suuda lõhkuda kindlat liituvust nende vahel;

3) äärmiselt tarvilik on, et sõdur, lahkudes tegevast teenistusest, jääks seotuks oma väeosaga. Selleks peab olema läbi viidud täieline territoriaalne süsteem sõjavägede komplekteerimises, samutigi tarvitusele võetud terve rida vastavaid, arukalt läbimõeldud abinõusid.

II. Vennastamine.

Vennastamine vaenlasega ei ilmu uudisena. See nähtus on omane kõigi rahvaste sõjavägedele. Ilma et tagasi pöörduda aastasadade sügavusse, tuletame meelde Sevastopoli kangelaste vennastamist prantslastega Krimmi sõjas ja jaapanlastega 1904-05 a. Mukdeni all. Ilmasõjas avaldus vennastamine inglaste ja sakslaste vahel Lääne rindel. Ainult prantslased ei suutnud maha suruda oma vihavaenu „bochide“ vastu ja vahetasid nendega ainult kuule ja mürske. Juba enne revolutsiooni, lihavõttepühade ajal 1916 a., läksid 8. armeest 2 ohvitseri ja 40 alamväelast sakslaste juurde pühade õnnesoovidega. Heasüdamlikud ja usaldust ülesnäidanud vennastajad võeti sakslaste poolt vangid; põgeneda said ainult mõned, teiste seas ka üks ohvitser, kes ennast oma ülemuse ees sellega vabandas, et ta olevat soovinud sel teel toime panna luuramist. Teist ohvitseri hoidsid sakslased oma juures 4 päeva ja lasksid ta siis tuléma, võttes allkirja, et ta selle sõja kestel nende vastu enam ei sõdiks.

Vennastamine on omane kauakestvaile ja positsioonsõdadele; seejuures avaldub ta tugevamal määral siis, kui sõda on tekkinud mitte rahva vaenulikkuse tõttu, vaid poliitilistel eesmärkidel ehk valitsuse äranägemisel. Kiirelt mööduvate sõdade ajal ei jõua vennastamine tekkida, sest iga sõjakäigu algul on vihavaen ehk vähemalt vaenulikkus vaenlase vastu veel liig suur. Samutigi ei võimalda vennastamist manöövrilised välioperatsioonid, millega seotud sõjavägede ühest kohast teise liikumine.

Harilikult tekib vennastamine vaheajal. Vaenlased puutuvad üksteisega kokku, vahetavad toiduaineid, tubakat jne.; nad heidavad nalja, kostitavad üksteist. Mõistagi et ekspansioonil prantslasel, heasüdamlikul slaavlasel, jutukal itaallased on rohkem kalduvusi vennastamiseks kui tussas sakslasel või kõrgil inglasel.

Kahjuks omas vennastamine meie sõjaväes kuritahtliku iseloomu. Sakslased jootsid meie sõdurid purju — ja viimased lobisesid välja kõik, mis nendelt küsiti: andmed vägede asenduse, arvulise koosseisu, sõjalise meelevõtte, toidu-, lahingmoona ja kõige muu üle.

Meie valve laskis 1917 a. juulikuus Riia all mõlemile poole mitte ainult eraisikuid, vaid ka sõjaväelasi. Kasutades niisugust olukorda, panid sakslased omalt poolt toime piduõhtuid, millele kutsusid naisteenijaid Riias ja meie sõdureid.

Kord juhtus ka niisugune fakt, et meie sõdur, viibides üle ööpäeva sakslaste juures, andis oma sõjaväe vormriided Vene keelt oskavale Saksa sõdurile, kes nad enesele selga pani ja siis Riias ja meie kaevikutes salakuulamise käis.

Selge on, et sakslased siin ära kasutasid häid salakuulamise võimalusi, kuna venelased

neile selles ise vastu tulid, muutudes isamaa äraandjateks.

Tagajärjed olid käega katsutavad: „Homme lähete reservi“, karjuvad sakslased nende vastas-seisvale rügemendile, keda diviisiülema käsul pidi ära vahetama teine rügement. Surmasaanud Saksa allohvitseride juurest leiti täpipealsed plaanid meie positsioonide, kaevikute ja vaatluspunktide kohta. Üks meie raskest patareidest Riia väerindel, mis oli hästi ära peidetud ja maskeeritud ja mille pihta vaenlane polnud läkitanud ühtegi mürsku, satub ootamatult tema marulise tule alla, kannatab suuri kaotusi ja on sunnitud vahetama oma positsiooni.

Mõistagi oli vennastajate ja isamaa äraandjate seas isikuid, kes oma vaimlise tasapinna tõttu ei suutnud aru saada sellest, mis nad tegid. Oli ka neid, kes oma lapselik-naiivses mõtlemisviisis arvasid, et sakslased juba autunde ja korrektsuse tõttu ei saa kurjasti tarvitama venelaste vennalikkust avalikkust. Kuid suurem hulk sai täiesti aru oma teguviisidest ja pani neid toime sel põhjusel, et kiirendada sõja lõppu, olgugi Venemaa lüüasaamise hinnaga. „Mina olen Sümbiiri (Saraatovi, Samaara) kubermangust, meie juurde sakslane ei tule“, vastasid sõdurid, kui neile kirjeldada püüti neid viletsusi, mis tabada võivad isamaad, kui temasse sisse tungib vaenlane. Vaimulõtvus, egoism, surmakartus ja oma naha hoidmise instink olid tegurid, mis Vene sõduri viisid äraandmisele.

Hoiatavate abinõudena kuritahtliku vennastamise vastu esinevad samad võtted, millele kord juba tähelepanu juhtisime; karistavaks abinõuks toimepandud kuriteo eest on surmanuhtlus. Mõnekümne inimese elu hinnaga peab päästma tuhandete inimeste elu, oma isamaa

au ja heakäekäigu. Kui vennastamine omandab lausa kuritahtliku iseloomu — tähendab see sõjaväe lagunemise tundemärki. Ärgem tundkem kahju käest, mille halvanud kuritõbi, kui soovime päästa tervet keha.

Väerindel määrasid uuesti moodustatud seltsimeeste kohtud äraandliku vennastamise eest surmanuhtluse; kuid pahatihti ei leidnud need otsused komando koosseisu ja kommissaride poolt kinnitamist — inimlikkusetunde tõttu, s. o. niisugustel põhjustel, mis riigi ja sõjaväe kasude vaatekohast iseenesest juba esinesid kuriteona.

III. Väejooks.

Väejooks, s. t. omavoliline lahkumine väeosast algab harilikult ühes vaenlase esimeste paukudega. Vaimulõdvad sõdurid ei suuda silma vaadata hädaohule — ja põgenevad. Üksikud juhtumised on harilikuks nähtuseks ja ei tohi olla ärevuse põhjuseks: kui lahinguline element, kui võitlejad, ei kõlba väejooksikud sõjaväkke; kui üksik-ardud ei suuda nad oma eeskujuga mõjuda teiste peale. Mida pikemale venib sõda, seda suuremaks kasvab väejooksikute arv. Füüsiline väsimus alaliste raskuste ja kannatuste tagajärjel, närviline pinevus katkematu riisiko tagajärjel saada surma ehk vigastada, igatsus kodu ja omaste järele — kõik need põhjused tõukavad sõduri väejooksule. Paljud neist aga puhates füüsiliselt ja kõlbliselt, jõudes oma süüteo äratundmisele, pööravad tagasi rivisse ja teevad mehise ülespidamisega heaks oma kuriteo.

Hoopis teistsugusena esineb väejooks meil: lahkumine väeosadest sündis täiesti avalikult, kümnete, sadade, tervete hulkade kaupa; väejooksikud jooksid tormi raudteerongide peale, kihutasid neist välja eraisikuid, asusid nende

asemele, ronid vagunikatustele jne.; toidu otsimistel löödi puruks ja riisuti paljaks raudtee einelauad.

Põhja ja Lääne väerinnete suhtes saame järgmised väejooksikute arvud: 1 — 15. juulini — 2000; 16 — 31. juulini tõuseb see arv 3.300 peale. Lõuna-Lääne väerindel olid sel ajal käimas lahingud, ja sõjaväed taganesid, mille tõttu väejooksikute arvu ei saa kindlaks teha.

Peale harilikkude põhjuste tekkisid meie sõjaväes veel järgmised väejooksu põhjused:

- 1) võõriti arusaadud mõiste vabadusest;
- 2) kangekaelne tahtmatus jätkata võitlust vaenlasega;
- 3) kuulujutud sisemaalt, et alanud on maa-dejagamine, mille juures need, kes hiljaks jäänud, midagi ei saa.

Väejooksikuid ähvardati karmide karistustega, kui nad määratud tähtajaks heatahtlikult tagasi ei pöördu; tagasiilmumise korral lubati neile täielikult andeks anda; ilmumise tähtaega pikendati. Kuid tagajärjed ei rahuldanud lootusi, kuna ähvardused jäid täide viimata.

Nii siis, ülesseatud küsimuses satume jällegi rahva harimattuse peale, kohtame seda hirmsat vaimupimedust ja madalat arenemist, milles ta uinus aastasadasid. Pole imeks panna, et järsk hüpe pool-orjalikust seisukorrast täielisele vabadusele esile kutsus terve rea haiglasi nähtusi, mis mõjus eriti rängalt sõjaväe peale.

Massiline väejooks oli täiesti ootamata nähtuseks suuremale osale ülematest. Ei ole mingit kahtlust, et kui rahuajal oleks käsitatud neid sõduri mõistuse ja hinge peale mõjuvaid abinõusid, mille peale juba kord tähelepanu juhti-

sime, — väejooks poleks omandanud neid määratud piire ja poleks kujunenud neisse loomuvastastesse vormidesse, nagu see sündis tegelikult.

Vene sõjaväe täieline lagunemine, mille põhjuseks oli sõjalise vaimu määratu langus, lahingkäskude mittetäitmine, vennastamine vaenlasega ja massiline äraandlik väejooks — see kõik tõendab, et endine Vene sõjavägi on ära elanud oma ea; raske, parandamata tõbi valdas endise sõjaväe; tema tervendamine oli võimata, jäi järele ainult üks võimalus — lasta laiali vana sõjavägi ja luua uus uutel alustel“.

Nii enamlaste kirjeldus. Meie teame aga, et Vene sõjaväe lõhkusid need poliitilised kurtategijad, kes arvasid võivat elu ümber luua suurte sõnadega ja kes kurbade kogemuste tagajärjel jõudsid otsusele, et vaja on uuesti otsast peale alata.

XI.

KASVATAJAD-ÕPETAJAD.

Ohvitserid.

„Sõjaväed esinevad niisugustena, missugusteks neid on kasvatanud ülem“, ütleb generallissimus Joffre. Määrustik ütleb: „Ülem on oma väeosa vastutav kasvataja ja juhataja“. „Preisi sõjaväe vaim leegitseb tema ohvitseride peal“, ütleb Röchel. Järelikult, millistena esinevad ohvitserid, niisugustena esinevad ka allohvitserid ja sõdurid. Vaim, mis avaldub ohvitserides, läheb üle ka sõdurite peale.

Kuid see, kes ennast ette valmistab kasvatajaks, peab eestkätt iseennast kasvatama, sest et kasvatusabinõudena esinevad: eeskuju, õpetamine, kiidustus, hoiatus ja, lõpuks, karistus. Et õieti käsitada neid abinõusid, peab olema ise kasvatatud

Kasvatusabinõud, mida käsitati endistel aegul, on ammugi iganud: äraiganud on, näiteks, Friedrich Suure ütelus: „Et ohvitserid on kohustatud oma sõdureid vastu viima kõige suuremale hädaohule, peavad viimased oma ohvitseri kartma rohkem kui hädaohtu“. Niisugused hirmu ja õudsust äratavad abinõud võisid aset leida ainult vägivalla ja sunduse valitsemisel; rahvusriikides ei ole aset vägivallal, vaid ainult õigusel ja kodaniku kohusel. Rahvusriigi ohvitser võib olla ainult õigusekandja ja esimene seadusetäitja. Ta peab esinema oma käsualuste seas sellena, mida roomlased nimetasid „primus inter pares“ — esimene omasuguste keskel, kes kõige pealt peab olema inimene, siis õpetaja ja lõpuks võimukandja.

Ohvitseri ülesanne rahu ajal on kasvanud määratu suureks. Tema peab mitte ainult nekrutte tegema headeks sõduriteks, vaid veel enam peab ta neid ette valmistama headeks kodanikkudeks, kes on alati valmis isamaa kutse peale. Ohvitseri ülesanne, olles oluliselt seotud moraali küsimustega, on ühel ja samal ajal sõjaline ja sotsiaalne.

Sõjavägi on osa rahvast. Seepärast on ohvitseri esimeseks ülesandeks huviga jälgida rahva vaimlist arenemist, samutigi iga üksiku oma käsualuse elutingimusi; ta peab jälgima kirjandust ja lugema ajalehti.

Vaimline jõud, samutigi nagu kehaline või mõistuse jõud, areneb välja õige mitmekesiselt

ja vastavalt on igal üksikul inimesel oma individuaalsed iseäraldused. Järgnevalt peab ohvitser mõistma õiglaselt hinnata ka oma käsualuste omadusi, ja tihtipeale tuleb temal kahe isesuguse sõduri suhtes käsitada kahte täiesti lahku minevat abinõu, et saavutada ühte ja sama tagajärge. Teiste sõnadega, ohvitser peab ennast harjutama kõige raskemas kunstis — inimeste tundmises.

Selleks, et tungida kõlblise kasvatuse olemusse, peab ohvitser õppima ajalugu üldse, eriti hoolsalt peab ta aga õppima sõjaajalugu. Sellel teadusepõllul jälgime kuulsaid väejuhte ja sõjavägede kasvatajaid nende töös, õpime tundma neid võtteid, mida nemad käsitasid, saame teada nende paremusi, samuti nende eksitusi; siin saame eeskuju suurtelt ja otsusvõimelistelt iseloomudelt, siin esinevad meile ka nõrgad iseloomud. Kuid ühes sellega avanevad meile need jõud, mis vaimustavad terveid rahvaid ja annavad tõuke massile.

Ohvitseride kogus peab kõige pealt välja arenema aumõiste. Sõjamees peab olema aumees. See, kes oma ainukese varanduse — oma elu — ohverdab isamaa eest, ei või olla teistsugune. Ohvitserid peavad olema laitmatud; oma tegevusega ja ülespidamisega peavad nad välja kutsuma lugupidamist, ja mitte ainult sõjaväe ridades, vaid ka kõige kaugemates seltskonna kihtides. Mida suuremat laitust on esile kutsunud ohvitserid, seda suuremat kahju toovad nad sõjaväele.

Seepärast on õige tähtis, et ohvitserid oleksid kasvatatud rahvuslikus vaimus ja lahingulistest traditsioonides, ja et eestkätt kompani, eskadroni ja patarei ülemad hoolitseksid oma

nooremate ametivendade hariduse ja kasvatuse eest. Selleks peavad nad ise väärilist eeskujut andma.

Ainult tõeline aumõiste on tähiseks, mis näitab ohvitserile teed nii teenistuse täitmisel kui eraelus.

Kuid tõeline aumõiste on võimata seal, kus puudub truudus kuni surmani, kõikumata mehisus, kindel otsusvõime, vastulausumata sõnakuulmine, õiglane meel, vaikimise omadus ja vähemate kui teenistusnõuete ennastsalgav täitmine. Ta nõuab, et ka ohvitseri eraelu oleks läbi imbunud selle teadvusega, mida tekitab kuulumine sõjaväelisse ühingusse, kes kutsutud kaitsema isamaad. Ohvitser, ilmudes seltskonda, ei tohi kunagi unustada, et ta on mitte ainult haritud kodanik, vaid ka aumees ja sõjaväelise ühingu kõrgete kohuste kandja. Ohvitser peab hoiduma vähemast kui sammust, mis võiks heita varju tema üksikute seltsimeeste ehk terve ohvitserkonna peale; ta peab hoiduma kõigest ülearusest; ta ei pea võtma oma peale kohustusi, millel kõlbluseta iseloom. Oma aumõistena peab ta andma suurema ettevaatusega.

Ohvitseri iseteadvus peab olema vaba kõrgusest teiste seltskonna klasside vastu. Mida suurem tema armastus oma kutse vastu ja mida kõrgemalt hindab ta selle eesmärke, seda arusaadavam peab temale olema see usaldus, mis on nõuetav ohvitseride vastu kõigi seltskonna klasside poolt ja mis on esimeseks tingimuseks, et edukalt saavutada sõjaväele etteseatavat ülesannet.

Need nõuded on ohvitseri ülespidamisele ideaalseks eeskujuks, mida ta peab alati silmas pidama. Iga ohvitser peaks omale iga päev ette seadma küsimuse: „kas rahuldan mina

kõigis oma tegevustes minule etteseatavaid nõudeid“? Ta peaks selle küsimuse ära jaotama vastavalt tema peale pandud kohustele. Kui ta ausameelselt ja ennast petmata on otsustanud vastata kõigile küsimustele, saab ta teada, mis ta peab tegema. Tõsise tahtmisega ja suure agarusega peab ta asuma tööle, et lähemale jõuda ideaalsele eeskujule.

Kurb pilt avaneb aga siis, kui ohvitser hoolimatult mööda läheb temale eriseadustega ettekirjutatud kohustest. Selle asemel, et kõrgemale tõusta oma ajast, muutub ta tema orjaks. Rahvusliku kõlbluse langemise momentidel peab ohvitser kindlaks jääma oma ülesandele ja rahvast kasvatama sõjaväe läbi.

Seltskond peab ohvitseridele üles näitama suurt lugupidamist, vastasel korral ei suudavad täita oma pühalikku ülesannet. Keegi ei suuda ennast tagada ebaõigete süüdistuste eest, eriti praegusel närvilisel ajajärgul, ja ehk niisugused süüdistused küll kiirelt kokku varisevad, peame siiski püüdma igaüks eraldi ja kõik koos hoiduda andmast selleks põhjusi.

Aumõiste ja kohusetunne peavad seisma esiplaanil; nad peavad avalduma teenistuses ja väljaspool teenistust. Ohvitser peab ära võitma kõik puudused, nagu: viha, äkiline meel, jonn, omavoli, halastamatus ja teised sarnased omadused. Oma käsualuste suhtes peab ta üles näitama ainult õiglust, mis on vaba vähemast kui isiklikkusest, ja valjuse puhul — heatahtlikkust ja armastust. Kasvatus on kunst, ja kunstnikuks võib olla ainult see, kel on vaimustust ja armastust kunsti vastu.

Nagu ohvitser end teenistuses vääriliselt peab üles pidama ja parema südametunnistuse järele oma kohuseid täitma, et olla alati ja igalpool

esimeseks, kellele teised võivad järele aimata — samuti vääriliselt ja eeskujulikult peab ta esinema ka väljaspool teenistust, et võita rahva lugupidamist ohvitseride korpuse vastu.

Sel ajal, mil karm ümberkäimine tõukab eemale käsualuseid, jonnakas iseloom sisendab kartlikkust, vägivald sünnitab vaenlasi; mil iga-sugune südametuse, õiglusetuse ja väiksem kui hooletuse teenistuses viib lugupidamise kaotusele käsualuste poolt ja kisub maha alused, millele põhjeneb sõjavägede jõud — samutigi heidavad sügavat varju ebaõiged teguviisid ja komistused väljaspool teenistust.

Allohvitserid.

Sõjavägede komplekteerimine allohvitseridega on olnud alati kõige valusamaks küsimuseks. Oma nõrga ettevalmistuse tõttu ei kõlba allohvitserid kaugelki kasvatajateks. Kuid ometi langeb see ülesanne eestkätt nende kui ohvitseride lähemate abiliste peale. Allohvitserid peavad sammuma ohvitseride jälgedes. Sellepärast ongi enesekasvatuse ja enesekontrolli nõuded nende kohta eriti valjud, sest nad on selleks eeskujuks, mis sõduril alati seisab silma ees. See asjaolu sunnib kompaniülemaid eriti ettevaatlikult valima oma abilisi, teisest küljest aga sunnib ta neid alaliselt täiendama. Mida kõrgem allohvitseride korporatsioonis tõeline aumõiste, seda kõrgemad terve sõjaväe püüded, seda parem kasvatus juurdevõrsuval allohvitseride põlvel.

Selles suhtes võiksime võtta eeskujuga jaapanlastelt, kus allohvitserid nii koolis kui sõjaväes saavad samasuguse kasvatuse kui ohvitserid. Jaapani allohvitseride kõlblisest kasvatusest

annab täielise mõiste kapral Jamasaki Unosuke kiri oma naisele, mis kõlab järgmiselt: „Kallim, ma palun sind pöörata eriti tähelepanu järgmiste reeglite peale: ära võta kunagi kellegilt vastu rahalisi ehk ainelisi kingitusi. Kui sa seda teed, teotad sa sellega oma meest. Hoia alal kõik minu kirjad sõjaväljalt ja ära anna neid kõigile lugeda. Ära unusta, et meie lahkumine Schimbashis oli viimane jumalagajätmine, nagu oleksid sa minu keha saatnud templisse, kuna sa nüüd said teate, kui hiilgavalt ma võitlesin ja surin. Kui sinu juurde jõuab teade minu surma üle, kata kinni oma kurbtus. Peale minu surma ela abirahast, mida annab sinule valitsus, ja kanna alati omas südames esivanemate austamise kohust. Ära unusta, et oled sõduri naine, ja ela vastavalt sellele. Ära teota kunagi ausat nime, mille ma olen sinule annud ja mida ma olen lunastanud oma eluga.“

Selle kirja autor saadeti 1904 aastal Koreasse, kuna ta pärastpoole eeskujulikult võitles paljuis lahinguis. Feinschunlini lahingus täitis ta hiilgavalt oma ülesande; haavatuna päästis ta oma kaaslase elu ja sidus kinni tema haavad, rõhku panemata enese haavade peale. Lahingus Maerschani all sai ta peast raskesti haavata ja suri teel sidumispunkti.

Allohvitseride kasvatus peab eestkätt olema suunitud selle poole, et neis arendada hea ja kurja tundmise omadust, et nad selgesti aru saaksid mõisteist „voorus“ ja „alatus“. Jõudes niisugusele äratundmisele, vabanevad nad isenesest kõigist pahedest.

Kui allohvitseridele on selgeks tehtud, et nad karmuse, käratsemise ja vägivallaga ainult teenistusele otsekohest kahju toovad, püüavad nad tingimata neist pahedest loobuda. Vägi-

vallal pole kohta sõjaväes, seepärast ei pea ka kõrgemad ülemad selleks põhjust andma, kui nad allohvitseridelt nõuavad seda, mida viimastel omakord võimata nõuda ettevalmistamata sõduritelt. Kõige suurem vastutavus siin lasub kompaniülemate peal. Just nende vahendita ülesandeks on allohvitseride kasvatamine. Allohvitser peab teadma, et vägivalla tarvitamine kaitsetu käsualuse vastu on argtuse tundemärgiks. Vägivalla abinõud ei tee inimest targemaks, puhtamaks ega sirgemaks; vastuoksa, nad muudavad ta ükskõikseks, tundetuks, kangekaelseks.

Käsualused on kohustatud ülemale lugupidamist üles näitama. Allohvitseride sühtes tundub see õige raskena nende poolt, kes temast üle on mõistuse ja hariduse poolest. Kui aga allohvitser kogu oma ülespidamisega suudab tõendada, et temal on õigus iseäralise lugupidamise peale, siis ei leidu küll ainustki käsualust, kes heatahtlikult ei sooviks temale üles näidata oma austust.

Meie ei pea silmist laskma, et allohvitserid on sõduritega alalises kokkupuutumises, mille tõttu nende vahekorras sümpaatiad ja antipaatid tekivad, ja loomulikult tekib siin niisugune olukord, kus kõik põhjeneb armualuste, meeldivuste ja omavoli peale. Veel kurvemaks muutub pilt siis, kui vahekord üksikute sõduritega nii lähedaks muutub, et allohvitser hakkab vastu võtma kingitusi, ehk neid koguni nõuab, ehk unustab ennast niikaugele, et hakkab oma käsualustelt raha laenama.

Kompaniülema kohuseks on seda oma allohvitseridele selgeks teha. Viimased peavad aru saama, et iga kingitus käsualuse poolt on otsekohese häbemattuse tundemärgiks; sellega

tahab käsualune teda lihtsalt ära osta, sundida silmi kinni pigistama oma laiskuse ja kerge-meelsuse peale. Kui allohvitser selle peale siiski välja läheb, kaotab ta käsualuste silmis oma lugupidamise ja oma teenistusliku mõjuvuse. Ta langeb ikka madalamale ja madalamale. Veel pahemaks läheb olukord siis, kui ta oma käsualuselt hakkab raha laenama ja sellega tema võimusesse satub; käsualune muutub tema ülemaks.

Kordame veel, et allohvitserid peavad samuma ohvitseride jälgedes, ja mitte ainult ülespidamise suhtes. Neid allohvitseri, kes ei paindu kasvatusale, peab kõrvaldatama, sest nad võivad oma edaspidises teenistuses sõjaväele ainult kahju tuua.

X.

DISTSIPLIIN AJALOOSEL VALGUSTUSEL.

Distsipliin üldiselt ja sõjaväeline distsipliin eriti põhjenevad ilmtingimatult rahvuslikule ühistundele. Tuletagem meelde, et sõjavägi on rahva peegeldus kõigi tema omadustega ja et rahva huvid ja kodanik-sõduri kohus isamaa vastu on ligidalt üksteisega seotud mõisted. Järelikult, seal, kus on võimsamalt välja arenenud ja püsivamalt alal hoidub rahvuslik ühistunne, omab kõrgema väljenduse ka distsipliin; vastuoksa, seal, kus rahvuslik ühistunne on suikumas, ei saa aset olla õigel distsipliinil. Rahvas, kes enese lahti ütleb oma rahvuslikust väärtusest, ei suuda end leida hädaohu tunnil.

Kuivõrd vägeva tegurina esineb üksikute rahvaste elus rahvuslik ühistunne, näitab meile inimkonna kultuuri ajalugu. Paremad näitused esinevad meile vanast ajaloost — rahvaste olemasolu eest heitluste koidikult.

Professor Martens ütleb, et see oli aeg, mil rahvad ei olnud veel jõudnud oma vastastikuste õiguste ja kohustuste äratundmisele, mil füüsiline jõud oli inimese saatuse ja õigusliku seisukorra kõrgemaks määrajaks, mil ainult koda-
nikku loeti õigusevõimeliseks, igat võramaalast aga — vaenlaseks, kes seisis väljaspool seaduse kaitset.

See oli aeg, mil möllasid metsikud kired, mil isiklik võimuahnitsemine pühkis teelt kõik takistused. See oli aeg, mil valitsuse ohje suudeti hoida ainult hoolsa valve ja veriste represioonide abil, mil iga uue valitsejaga esile kerkisid uued usaldusmehed ja halastamatult kõrvale paisati vanad.

„Ole karm kõigi oma alamate vastu“, ütleb vaarao Amenemhet I oma pojale: „Inimesed on ettevaatlikud selle vastu, kes neid hoiab hirmu all. Ära ligine neile üksi. Ära täida oma südant kaastundmusega oma vendade vastu. Ära korja omale sõpru ja ärgu olgu sul usaldusmehi. Kui sa magad, võta isiklikult tarvitusele kõik ettevaatuse abinõud, sest ei leidu abilisi halbadel päivil. Ma andsin vaesele, ma toitsin vaestlast, ma olin kättesaadav lihtsale inimesele ja kõrgemale võimukandjale... Kuid need, kes minu laualt sõid, tõstsid minu vastu mässu, need kelle kätt ma surusin, tõusid minu vastu üles“.

Jälgides Egüptuse kui vanema kultuurilma ajalugu, kohtame kõigepealt seda määratut arvu hiiglatempleid, hauakambreid, püramiide,

mis annab tunnistust selle rahva kõrgest mõistusest ja tütaanilisest energiast, mis jätnud maailmale niisuguse päranduse, missugust pole jätnud ükski teine rahvas.

Meile võidakse öelda, et see nähtav energia ei olnud muud midagi kui võimukandjate poolt pealesurutud riiklik teoorjus, mis rahvast väljaimes tema viimse jõu. Kuid ajaloo-uuri ja ütleb: „Egüptuse põllud andsid 200 seemet; lapse kasvatamine kuni 15 aastani läks maksma meie raha järele ainult 30 marka. Tugevas keskvalitsuses peitus rahva hea käekäik“.

Isegi Hebreala rahvas tuletas meelde Egüptuse lihapotte.

Missugust raugemata vastupidavust pidi üles näitama see rahvas, et üles ehitada niisuguseid ajaloolisi mälestusmärke, nagu seda on vaarao Huffu püramiid, mis koosneb 2.300.000 kahe ja poole tonnilisest eeskujulikult siledakstahatud kivimürakast. Egüptlased ei olnud küll loomupoolest sõjakas rahvas, kuid selles võrdlemata energias olid tagatud juba need vägevad võimalused, mida nad edaspidi avaldasid oma iseseisvuse kaitsel ja maadevõitmisel.

Ainult siis, kui maale sisse tungisid hüksosid, ainult nende valitsuse all ja võitluses nendega laguneb egüptlaste aastatuhandeline konservatism. Nad tutvunevad pealetungisõjaga ja loovad omale hästi organiseeritud sõjalise jõu, mis Egüptuse vaaraodele võimaluse annab tervet vanaaja ilma oma võimu all pidada. Sõjaväeline distsipliin muudab rahuliku Egüptuse sõjaliseks riigiks. Kauaaegne heitlus orjastajatega kasvatab egüptlasest sõduri. Kingid ja kõrgendused, mis ootavad elukutselist sõdurit, loovad selle õhkkonna, mis kihutab kodaniku sõjaväelisele karjäärile; võimalus omandada Aasia

rahvastelt suuri rikkusi viib terve maa sõjalisse tuhinasse, loob rahvas sõjalise vaimu. Kõrgema klassi esitajad loevad sõjaväelist karjääri oma elukutseks ja jutustavad oma hauakirjades suure rahuldustundega neist sõjakäikudest, millest nad on ise osa võtnud, ja autasust, mille osaliseks nad saanud. Alates vaarao Jahmosest, poolteise aastasaja kestvusel, ei kujuta Egüptuse ajalugu muud, kui tema sõjaväe vägitegude ajalugu.

Mis puutub sõjaväkke endasse, siis ei ole ta enam endiseaegne organiseerimatu röövsalk. Meie kuuleme sõjaväe jaotusest diviisidesse, kohtame tiibade ja tsentrumi nimetusi, jälgime isegi tiibliikumisi ja võime ära määrata sõjavägede asenduse joone, — kõike seda pajatavad meile hauakirjad. Egüptuse osavad vibulaskjad panevad värisema terve klassikalise ilma; nende sõjavankrid tegutsevad sama ootamatult ja hävitavalt nagu meieaegsed soomusautod.

Jälgides esimese ajaloolise strateegi, vaarao Tutmos III sõjakäike, peame imestama seda vastupidavust, mida avaldasid tema sõjaväed. Oma esimesel sõjakäigul Aasiasse rändavad nad ära 9 päevaga 160 penikoormat ehk 280 versta, ehk keskmiselt ühe päeva jooksul 31 versta. Meieaegsele jalgväele on see tubliks teekonnaks. Kuivõrd tõuseb aga see raskus, kui arvesse võtta, et rännak sündis läbi päikesest ärapõlenud kõrbe, kus polnud ühtegi oja ega tarvilist arvu kaevusid joogiveega, et joogivett tuli enesega kaasas kanda.

Vaatamata selle peale oli sõjavägedes distsipliinitunne nii kõrge, et nad peale viiepäevast manööverdamist vaenlasega lahingusse astusid ja tema põgenema löid. Ainult vaenlase linna ei suutnud nad samal päeval ära võtta, sest

sõjavägi ei suutnud hoiduda riisumisest. Hommikumaa sõjavägede distsipliin ei suuda kuni meie päevadeni vastu panna kiusatusele riisuda; seda vähem võisid vastu panna sellele kiusatusele Egüptuse väehulgad XV aastasajal e. K. s.

Kuid see tähtis tegur, mis vabastas Egüptuse orjastajate ikest ja andis tema võimu alla kogu Väike-Aasia, — sõjaline vaim, — mis pärastpoole muutus maadevõitmise kireks, viis Egüptuse ka hävinemisele. Põhjuseks oli peaaesjalikult suur kaotus inimeste seas ja kurnavad rahalised kulud. Üksikud maakonnad ei suutnud enam anda tarvilikku arvu nekrutte. Selle tõttu olid vaaraod sunnitud naaberrahvaste abitsima, mida viimased ka ei keelanud, kuid Egüptsusele õige rasketel tingimustel. Maa pärisrahvas ilmutas tihtipeale tõrkumist, öeldes end lahti teenistusest, samutigi maksude maksimisest. Võõramaalaste segamine riigi sisesse asjadesse võis mõjuda ainult hävitavalt. Nad nõudsid endile kõrgemaid kohti, mille tagajärjed käega katsutavad. Delta tagant ilmunud lüübialased asusid Egüptusesse palgaliste sõjameestena. Nad saatsid vaaraod kõigil tema sõjakäikudel, samutigi tarvitati neid usaldusväärilise elemendina korra jaluleseadmiseks siseriigis, kus feodaal-vürstid sagedasti rahutust ilmutasid. Nad kandsid koguni iseäralisi peakatteid, et silma paista teiste sõjavägede seas. Ülemaks tõmbejõuks neile oli sõjamehe juhtumisrikas elu ja kõrge palk. Nende omad väejuhid muutusid peaaegu rippumatuiks oma vürstidest, keda nad sõdurite abil sagedasti troonilt kõrvaldasid ja ise nende kohale asusid. Sellest küljest võrdusid nad täielikult Rooma prätoriaanlastele.

Niisuguste asjaolude sunnil hakkas Egüptuse riiklik kord ikka enam ja enam lagunema, kuni ta lõppude-lõpuks sattus võõramaalaste võimu alla ja kaotas jäädavalt oma tähenduse.

Ei ole ühtegi rahvast kogu maailmas, kes oleks ajaloo kestvusel saanud nii suure tähelepanu osaliseks, kui vanad hebrealased; kuid pole ka ühtegi rahvast tabanud imelikum saatus.

Läbi elades 430-aastase orjapõlve Egüptuses (Moosese 2., XII, 40), tõusid üles kaksteisikümmeend Israeli suguharu, et maha raputada oma õlgadelt vägivalla ikke. „Ligi 600.000 meest jalgväge ühes naiste ja lastega“ sammus julgelt läbi Punase mere, et rännata uuele kodumaale, kauaigatsetud Kaananisse. Ei suutnud neid pidada vaarao sõjavägi, ei nälg, ei väsimus, ei teadmata tulevik. Nad uskusid ainult oma jumalike prohveteid; nad ei tunnustanud peale oma ilmtingimata õiguse midagi muud. Nad kandsid omas südames tõotust, et Kaanani rahvas ja ka kõik teised suguharud, kes elavad Jordani kallastel, peavad neile kui äravalitud rahvale aset andma — Jehoova nimel („Aga sellesinatse rahva linnade sisse, mis Jehoova, sinu Jumal, sulle pärisosaks annab, ei pea sa ühtainust hinge elusse jätma“. — Moos. 5. r., XX, 16). Ligi 800 aastat elas Israeli rahvas maa-alal, mis oli kättevõidetud suurte raskuste ja viletsustega. Ta koondus, kasvas, sirgus poliitiliseks rahvaks, kellel ei puudunud vägevad andmed vaimliseks loomistööks, et lõppude-lõpuks uuesti muutuda laialipillatud rändavaks massiks („Baabiloni jõgede ääres istusime meie ja nutsime, tuletades meelde Siionit“).

Kuid nad ei kaotanud meelt. Lahtikistud kodumaast, kuid siiski ühendatud rahvustunde, usu, kommete ja tuleviku lootuste poolest, jõud-

sid nad kannatuste teel esimest korda sellele oma prohvetite sügavmõttelise idee äramõistmisele, et rahva peamine jõud ei peitu mitte ainult relvade jõus, riikluses ja maa-alas, vaid eestkätt vaimlises ühenduses.

Baabiloni ja Assüüria vangistuses elasid nad ühise perekonnana, hoidudes veresegamise eest pärisrahvaga ja kaitstes hoolsalt neile omast kultuuri. Nende usulistes koosviibimistes peitus tulevase sünagoogi alus, väliste kommete valjus täitmises — tulevane usuline distsipliin, mis astus riikliku distsipliini asemele.

Ühes Persia võimulepääsemisega pääsesid vangistusest ka hebrealased. Nad asusid silmapilk ülesehitamistöele, et luua kindlat ühiskondlikku ja usulist distsipliini, mis neid hoiaks kadu eest naaberrahvaste peres. Raskeid kannatusi ja hirmsaid tagakiusamisi tuli üle elada sellel rahval oma iseseisvuse võitlusel. Mingisugused ohvrid ei suutnud teda tagasi hoida oma rahvuslike eesmärkide saavutamisel. Ükski teine kultuur ei suutnud maha suruda Hebreala rahvuslikku kultuuri. Israel kaotas küll oma poliitilise iseseisvuse, kuid oma rahvusliku vaimu on ta alal hoidnud tänapäevani.

Kuid hebrealased ei esinenud mitte ainult vaimukangelastena. Ajalugu jälgib samm sammutult nende sõdasid, mis eraldi silma paistavad oma võrdlemata vahvuse ja vastupanu poolest. Vaatamata ränkade ohvrite peale, tõusis Israel ikka uuesti ja uuesti üles. Poliitiline tuhing ühes usulise vaimustusega lõi selle aluspinna, millele koosnesid kõik seltskonna kihid „Olgugi, et Rooma riik on tugevam kui Israel — Rooma riigist tugevam on Israeli Jumal. Kui maailmas veelgi valitseb õigus, mida ette kuulutanud prohvetid, võib ta ennast ilmutada nimelt nüüd.

Võõra ikke alt pääsmise tõotus peab täide minema, sest see ikke on muutunud väljakannatamatuks, vabaduse nõue on saanud möödapääsmatuks". Niisuguse troostiga südames astus Israel võitlusesse, et pääseda või surra.

Jerusalemma tugevad müürid kõikusid roomlaste sõjamasinate vägevate hoopide all, kuid kõikumatuks jäi tema kaitsjate meeleskindlus. Asjata oli roomlaste vaev. Hebrealased olid järelandmatud oma kangelaselikus vastupanus. Ei aidanud vahetpidamata tormijooksud ega rahulikud läbirääkimised. Linnakaitsjad jäid truiks orna kohusele.

Hebrealaste hullumeelne mehisus pani imestama lahinguis karastunud Rooma sõjamehi. Roomlased jõudsid otsusele, et tormitamisega Jerusalemma võtta ei saa, et tuleb tarvitada teisi abinõusid ja nimelt — linn sisse piirata ja teda näljaga sundida allaandmisele. Imekspanemisväärt kiirusega ehitati linna ümber kinnine kivist müür ja piirajad asusid valveteenistusele.

Vaikselt ja pikkamööda suikusid surmale mehed, naised ja lapsed. Keegi ei nutnud, keegi ei kaebanud. Surm vahtis kõigile silma — teda ei kardetud. Hauavaikus valitses linnas. Müüridel seisis lahinguis karastatud sõjamehed, tusased ja kurvad, valmis surema, kuid mitte alla andma.

Viis kuud kestis hirmus piiramine. Suure vaevaga said roomlased viimaks linna sisse tungida. Kõik, kes ette juhtus, tapeti maha, isegi naised ja lapsed. Üks osa elanikke viidi vangi ja müüdi orjadeks. Samuti langesid ka kõik teised kindlused. Ühest neist leidsid roomlased ainult kaks naisterahvast viie lapsega, kõik teised kindluse kaitsjad olid ise oma elule otsa teinud.

Niiviisi langesid Juudamaa viimased kaitsjad. Lõppenud oli põrutava kurbmängu viimne akt, millele ajaloos, rahvuslsvabadussõdade hulgas ei leidu sarnaseid. Mitte kunagi pole vähemate rahvaste võitlusel maailma vägivalla-valitsejate vastu üles näidatud nii kõrget kangelasemeelt, vaimustust ja enesesalgavust, nagu see esines siin. Mitte niivõrd relvade jõud, kui piiramata vaimline jõud andis end tunda selles üleemeelikus võitluses rahvusliku vabaduse eest, mis surma paremaks pidas orjusest, uhkes teadmises, et parem on kaotada elu, kui elu mõtet. Juuda riik pidi langema, kuid kunagi pole riigi langemine olnud nii hiilgav.

Baabilon oli enam kaubanduslik kui sõjaline riik. Ta ehtas suurepäraseid templeid ja losse, lõi eeskujuliku kanalisatsiooni, veevärgi ja tammid. Auahnuse tagajärjel sattus ta sõdade keerdu, kuid üleliigsed sõjalised jõupingutused ei suutnud riiki kindlustada, vaid nõrgendasid tema jõudu. Baabilon oli arvamisel, et ta sõja abil laiendab oma piire, tõeliselt valas ta aga oma verd teise rahva eest — perslaste kasuks.

Assüürlastes oli enam vastupidavust ja energiat. Nende juures olid kõrgemal määral esitatud kõik sõjalised paremused: füüsiline jõud, liikuvus, osavus, külmaverelsus ja kõikumata vahvus. Prohvet Jesaja imestas Assüüria sõjameeste väljaõpetust ja distsipliini: „Ja vaata, nemad tulid usinasti, kärmesti. Ükski ei ole väsinud ja ükski nende seast ei komista, ei tuku ega maga, ega päästa vööd vöölt ära, ühegi kinga pael ei katke. Nende nooled on teravad ja kõik nende ammud on üles tõmmatud; nende hooste kabjad näivad kui raudkivi ja nende rattad kui tuulispea olevat“ (V, 36—28). Kuid määratumad pahed löid neile vaimumehisustele

vale aluse. Assüürlased olid metsik rahvas, kel ei puudunud kalduvused vägivallale ja valele. Selle rahva iseloomujoonteks olid: kirglikus, kõrkus, alatus ja äraandlik põlgatus oma vaenlaste vastu. Harva on nähtud mõnda teist rahvast, kes oleks nii kõrgel määral kurjasti tarvitanud ülekaaluvat jõudu, kui seda tegid assüürlased. Omal teel laastasid nad ja põletasid ära kõik inimeste eluasemed; nad torkasid mässujuhid teivaste otsa ehk käristasid neil elusalt naha. Vaatamata nende hiilgava ja peene välispidise hariduse peale, jäid nad alaliselt barbaarideks. Oma kuriteod saatsid nad korda oma jumala Assuri nimel.

Loomulikult ei saanud see rahvas, kelle iseloomu omadusteks olid ainult kuritahtlikud instinktid, püsima jääda ajaloosse. Ta pidi aset andma tugevamale rahvale — perslastele.

Persia despootidele, suuremalt osalt abituile ja meeletuile, näidati üles orjalikku jumaldamist; ja kõige selle juures seisid nad alatasa mürgi, põueoda ja silmuse ähvarduse all.

Aasia ja Afrika määratud lagendikud, samuti sisemised maa-alad löid selleks kõige parema pinna, et arendada valitsejate piiramata despotismi. Meresadamate ja isegi suurte jõgede puudus kõrvaldas võimaluse astuda elustavasse ühendusse kaugemal asuvate rahvastega ja takistas ideede ja teadmiste vastastikust ülevandmist. Lagendikud ja kõrbed harjutavad alalisele rändamisele; ettejuhtuvad takistused nõuavad nende äravõitmist; tugevam ja kartmatum asub juhi osasse ja saab varstigi võimaluse oma võimu piiramatult laiendada. Sellele lisatub veel absoluutne poligaamia, millega katkematult on seotud perekondlik despotism. Sellest

näeme, et valitsejate despotism areneb välja altpoolt ülesse, põhjenedes ühiskondlikule korrale.

Selle maadevõitja rahva sõjaväe peamine jõud seisis ratsaväes. Iga noormees, kes 20 aastat vanaks saanud, arvati mingisuguse väestiku koosseisu. Teenistuse aeg kestis 30 aastat. Sõja lahtipuhkemisel, mil teenistusse kutsuti maakaitse, kogus kokku määratu hulk inimesi, sest perslaste võimule alluvad rändavad rahvad läksid sõjakäigule ühes oma naiste ja lastega. Kõigis maakondades, kus sõjavägi pidi läbi minema, olid juba varakult asutatud toitlusalad, kuid vaatamata selle peale, sarnastusid need maakonnad niisugustele maa-aladele, mis laastatud rohutirtsude parvedest ja tulekahjust. Kuid kuivõrd suur oli see sõjavägi ise sedavõrd madalal seisis tema sõjaväeline tähtsus. Ainult perslased ise olid enamvähem vabad inimesed. Terve ülejäänud mass, millesse kuulusid 55 rahvusharu (Herodootese järele), kujutas endast sõjaväge ilma sisemise side, korrapärasuse ja distsipliinita. See oli inimeste kari, kes välja aetud ehk ära kistud oma kodukollete juurest, pealegi niisugusteks ettevõtteks, mis neile täiesti võõrad ega suutnud pehmenendada nende oma hädasid. Ehk küll tundeliste maitsmiste perspektiiv ja röövsaak paljudki esialgu kaasa kiskus, kuid niipea, kui elu ülespidamise abiuõudes tekkis puudus — möödapääsmatu järeldus sõjakäigust niisuguste määratute väehulkadega, — ehk kui nende salkade vastu astus välja korralik sõjavägi, keda liitis üksmeel (näiteks sküüdid), ehk kes oli vaimustatud isamaa-armastusest ehk kuulsuse himust (näiteks greeklased ja makedoonlased), — võis ainult hirm halastamatu karistuse eest neid salku sun-

dida lahingusse minema. Iga väiksem lüüasaamine, isegi iga teepuhke määras kümneid ja sadandeid inimesi möödapääsmatule, hävinemisele: kõik maakonnad, millest nad läbi tulnud, olid ära kurnatud juba sõjavägede massi esimesel läbiminekul. Nälja ja viletsuste tagajärjel hävines rohkem inimesi, kui vaenlase mõõga läbi.

Perslaste suur maadevõitmise ahnus ja piiramatu uhkus viis nad lõppude-lõpuks enesehellitamisele; teisest küljest, despotism armastab alati tugeneda väljastpoolt sissekutsutud palgalisele jõule. Need kaks asjaolu aitasid neile ette valmistada oma langust. Aasia, Afrika ja Euroopa piiramata ma-aalades kuulutas nende tegevust veri, tuli ja lõpmata viletsused, kuid kusagil ei olnud näha ainustki jälge sellest inimlikkusest, mis ise enese eest oleks kõnelnud minevikkuse pimedusest.

Perslaste kokkupõrkamisel Greekamaaga oli palju suurem tähtsus, kui harilikul sõjal kahe tülli sattunud rahva vahel. See oli määratu heitlus kahe jõuallika vahel — rahvusliku enesemääramise ja piiramata ainuvalitseja despotismi vahel, vaba riigi ja hommikumaa türannia vahel. Inimsoo kultuuriline arenemine, terve tema saatus oli mängu peale pandud. Materjaalsed jõud olid kõrgemal määral lahkuminevad. Kuid vaim võitis toore füüsilise jõu (Aleksander Suure 32¹/₂-tuhandeline sõjavägi löi puruks 600-tuhandelise perslaste väehulga 331 aastat e. K. s.).

Föniiklased ei pidanud suurt lugu sõjakunstist. Võidusaavutusi rahulisel teel peeti paremaks võidusaavutustest vägivalda teel. Kuid nemadki olid sunnitud vahetevahel tarvitama sõjalist jõudu. Küpruse saar ja suurem hulk

asumaid Hispaanias ja Afrikas võideti relvade abil. Föniiklaste tegevusel ei olnud midagi ühist maadevõitmise poliitikaga; ta kujutas endast hoopis teistsugust tegevusvalda — rikast õitsevat riiki, millel kõrge kultuur ja hea käekäik.

Föniiklaste sotsiaalsed asutused andsid neile võimaluse mitte ainult luua rahvale head käekäiku, vaid saavutada ka kõrget materjaalset jõudu. Sest kuidas oleks nad suutnud oma väikese maa-ala juures üles näidata nii püsivat vastupanu maadevõitjatele, näiteks Tiiruse linna piiramise puhul Baabiloni kuninga Nabukadnassari sõjavägedele, milline piiramine olevat kestnud kolmkümmend aastat. Kui see teade ehk on liialdud, võime tuua teise näite — sama linna piiramise Aleksander Suure sõjavägede poolt, mis kestis seitse kuud ja oleks jäänud ilma tagajärgedeta, kui mitte föniiklaste omad sisemised tülid poleks siin kaasa aidanud.

Föniiklased olid üks neist vähestest rahvastest, kelle hävinemine ei olenenud sisemistest organiseerimattusest, vaid ainuüksi väliste asjaolude jõust. Selleks, et täielise eduga vastu panna perslastele ehk makedoonlastele, olid tarvilikud suuremad materjaalsed ressursid, kui need, mis olid väikese rahva tarvitada, ka se puhul, kui föniiklaste keskel oleks valitsenud suurem üksmeel, seda enam, et asumaad kas ei tahtnud ehk ei suutnud tegelikku abi anda oma metropooliale. Föniiklased oskasid kõrvale juhtida äikese, mis lähenes Persia poolt. Kui aga lahti puhkes torm, mis laastas terve Hommikumaa, siis oli ka föniiklaste kui iseiseisva rahva langemine möödapääsemata.

Teiste vanaaja riikide seas esines harukordselt suurepärasena ja õitsevana vägev Karthaago.

Vaatamata selle peale, et tema esimeseks vägevuse allikaks oli kaubandus, ilmutas Karthaago maadevõitmise püüdeid ja muutus sõjaliseks riigiks. Rikkus võimaldas alati pidada tarvilist arvu sõdureid; seepärast ei olnud ka kaotused sõjaväes tuntavad ja lüüasaamised ununesid ruttu. Karthaago pidas sõdasid palgatud võõramaalaste abil, ohverdas võõrast verd: Põhja-Afrika rändavad rahvasalgad, kes olid ahned röövimiste ja vägivallategude peale, pakusid selleks rikkalikku materjaali. Sellele lisaks tarvitati allaheidetud suguharusid ja isegi orje. Karthaagolased ise esitasid sõjaväes alati kõige väiksemat osa (ühel juhtumisel, näiteks, oli 70 000 sõduri seas ainult 2.500 karthaagolast). Isegi suurearvulise sõjalaevastiku meeskond koosnes peaasjalikult võõramaalastest.

Need olid suured puudused, mis peitusid Karthaago riigi põhiolemuses. Kuid olid olemas ka veel teised puudused. Nende puuduste tagajärjeks olid kergemeelsed sõjad, millega ühendusid veel hädaohtlikud palgaliste mässud.

Ilmutades tihti peale suurejoonelist mõttelendu, teravmeelsust ja julgust vaadetes, mehisust ja vastupidavust, andusid karthaagolased pahatihti oma kitsarinnalistele kaubanduslikele huvidele; andes neile huvidele liig kõrge tähenduse, pöörasid nad vähe tähelepanu oma rahva sõjalise vaimu arendamisele. Tagajärjeks oli ärahellitatud iseloom ja see poolpime silmakirjalik ettevaatlikus, mis kriitilistel silmapilkudel kandis rohkem selle eest hoolt, et eemale hoida vahe-
tut hädaohtu kui et kõrvaldada hädaohu
algallikaid.

Asjata nõudis geniaalne Hannibal, peale lahingut Cannae juures, uut energia ilmutust, mis temale võimaluse oleks annud otsustavalt

lüüa kademeelset Rooma. Asjata palus ta abistust: sõda oli juba niigi ränki ohvreid nõudnud. Tugev partei nõudis rahu, unustades, et see võimaldab vaenlasele tungida Afrikasse ja et selle tagajärjeks pole rahu, vaid riigi kadu.

Kui roomlased peale Saami lahingut dikteerisid karthaagolastele oma tingimusi, näitasid viimased üles niisugust vaimulõtvust, et nad kõige suurema südamerahuga ära andsid oma elevandid ja pealt vaatasid sõjalaevade põletamist. Nüüd arvasid nad kätte jõudnud olevat kauaigatsetud rahu. Kui aga Room nõudis sõjakahjude tasumist ja esile ilmusid uued maksud, tõstsid kapitalistid hädakisa ja kaotasid lõpuliikult pea. Nüüd oli aga hilja. Verd nõrguva südamega, ütleb legend, seisis nende ees isamaa parem poeg Hannibal ja naeris, nagu naerda võib ainult sõjamees, kel muud midagi pole ohverdada, kui ainult oma elu. Ta ütles: „Kui teie sel ajal, mil ma võitlesin Itaalias kodumaa hea käekäigu eest, oleksite mind abistanud ühe osagagi sellest, mis teie nüüd olete sunnitud ohvriks tooma, — vaenlane ei oleks ilmunud Afrikasse, ja nutma oleksite pidanud siis, kui põletati teie sõjalaevastikku, mis teilt võttis viimase võimaluse sõda jätkata“.

Just enne seda tegi Hannibal oma julge sõjakäigu üle Püreeneide ja Alpide ja vaatamata selle peale, et sõjakäigu raskused ja lahingud tema väed kokku sulatasid väikseks salgaks, kuna isamaa, mis oli sattunud parteivaheliste tülide keerdu, keeldus temale abi saatmast — suutis ta siiski tervelt 15 aastat vastu panna Itaalias, mil ta Rooma riigi nii mitugi korda saatis kuristikku äärele.

Kuid roomlaste vastupidavus oli murdmata. Saami lahing otsustas Karthaago saatuse, samu-

tigi nagu oleks Rooma saatuse otsustanud Cannae lahing, kui Hannibal oleks leidnud energilist abistust kodumaalaste poolt. Karthaago kaotas mitte ainult kõik oma maa-alad, vaid ka poliitilise rippumatuse. Nüüd ei aidanud enam mingisugune mehisus ega meelegeitmine. Geniaalne Hannibal oli sunnitud lahkuma oma kodulinnast. Kuid ta seisis kõrgemal oma õnnestusest ja lõpetas ausalt oma elu vabasurmaga.

Vanad greeklased olid ehk küll kaunis karm, kuid siiski tugev, rikkaandeline ja energiline rahvas. Nende iseloomujoonteks oli metsik üle-meelsus ja kõrvuti sellega võrdlemata vastuvõtlikus kõrgemate ideede vastu.

Vanad greeklased olid alati relvastud; neid valdas alaline rändamise vaim; kõige kõrgemalt hindasid nad oma vabadust. Suure tähelepanuga kuulati laulikuid, kes ülistasid kangelaste vägitegusid. Meie ei pea unustama, et mitte ühelgi rahval polnud niisugust kõrgeluulelist kangelaste ajalugu, nagu egiinlastel. Sõjakäik Trooja vastu ja kümneaastane sõda selle linna müüride all on ajalooliselt põhjendatud.

Kuivõrd kiirelt arenes egiinlaste rahvus, näitab see kiirus, millega välja suruti egiinlaste territooriumilt võõramaalased, iseäranis föniiklased, kes olid seni valitsenud Greeka meredel. See nähtus on seda suurema tähelepanu väärt, et föniiklaste ülekaal peitus mitte ainult nende ainelises jõus, vaid ka nende kõrgemas hariduses. Föniiklastelt said greeklased tähestiku, samutigi mõõdud, kaalud ja metallraha. Vaatamata selle peale kadusid föniiklased täielikult Greeka pinnalt ja peale seda kuuleme juba õitsevatest Greeka asundustest lähemates ehk kaugemates maakondades.

Kuid vana Greeka suguharudel puudus üksmeel ja kõrge isamaaline vaimustus. Nende seas valitsesid alameelsus ja tülid. Sisemised pöörded suguharudes olid seotud sisemiste võitlustega. Seal, kus võimule pääsis demokratism, ei suutnud mitte kõik elanikud omandada kodanikuvabadust. Kõigil aegul püsis terves Greekas orjus.

Üksikuis Greeka riikides oli iga kodanik kohustatud oma isamaad kaitsma. Kuulsad Marathoni, Salamiini ja Platea lahingud võideti rahvaväe jõuga. Ateenas kestis sunduslik väeteenistus 18 kunni 58 aasta vanaduseni, Spartas 20—60 aastani. Kuid teenistusse võis kutsuda ka vanemaid aastaid, mis moodustasid maakaitseväge.

Võitlus ülevõimu eest sundis spartaklasi ja nende vastaseid atheenlasi olema alaliselt sõjavalmis. Kõik nende eluasemed sarnastusid sõjalaagritele. Seepärast oli ka kasvatus ja terve eluolu suunitud selle poole, et kodanikust teha head sõjameest. Näiteks, spartaklaste ühiskondlikud söömaajad väljaspool elumaja tekkisid ilmtingimata harjumusest lõunat süüa oma telgisõpradega. Vastuoksa loomulikule asjadekorrale, tundsid spartaklased end vähem kitsendatud karmidest reeglitest sõjas ja võõral maal, kui rahuajal kodus.

Sellega on täielikult seletatav, miks Greeka väiksed ühiskonnad võisid nii suuri sõdu pidada. Sellele oleks juurde lisada, et kodanikud mitte ainult kohustatud polnud teenima sõjaväes, vaid pidid end seejuures pealegi omal kulul üles pidama. See oli täiesti võimalik selle tõttu, et põldu harisid ja käsitööd tegid ainult orjad, keda Greekas oli kuus korda rohkem kui vabu kodanikke. Kasvav rikkus ja alatasane võitlus

ülevõimu pärast viisid ka greeklased palgaliste sõjavägede süsteemi tarvitamisele. See tekitas ülejooksikuid. Kõige parema tahtmisega läksid võõraste teenistusse spartaklased. Teisel juhtumisel aga, kui perslased andsid spartaklastele võimaluse oma meremeeste palka suurendada, läks suur hulk atheenlaste madruseid spartaklaste poole üle.

Mis puutub sõjaõigusesse, siis jäid Greekas ka hilisemal ajal jõusse karmid barbaarlaste mõisted. Võitja luges end täielikuks valitsejaks võidetu elu ja varanduse üle. Sundides vaenlase linnade elanikke allaandmisele, tapsid võitjad suuremalt osalt ära kõik mehed, kuna naised ja lapsed orjusesse viidi.

Siiski pole ükski rahvas kultuuri arendamise kasuks nii palju ära teinud. Ainult võitluses ülejõu eest ja sisemiste tülide tagajärjel tekki- sid need viletsused, mis Greekamaa vabaduse viis Makedoonia valitsuse alla. Kuid ka Filippuse ja tema poja Aleksander Suure valitsus, vaa- tamata selle peale, et ta puruks lõi perslaste üleilmliku despotismi, tõi tsivilisatsioonile ennem kahju kui kasu, halvates tema arenemiskäiku. Makedoonia võimuaeg oli lihtsaks ülemineku etaapiks vägevamale Rooma kultuurile.

Vanade roomlaste iseloomujoonteks oli: vahvus, sõjakus, maadevõitmise tung ja vere- jänu. Alguses valitsesid nende üle kuningad, kelle võim oli piiratud rahvavanemate võimuga ja kõigi vabade kodanikkude tahtega.

Roomlaste vahvus ja vastupidavus tõi neile suuremalt osalt võitused, kuid mitte alati, nagu seda tõendavad nende ajaloo kirjanikud (nii terve rahva kui ku üksiku inimese mehised ettevõtted ei või alatasa ainult eduga lõppeda). Lõpmata sõjad saatsid Rooma pahatihti võõra

ikke alla. Võõra võimu mahapaiskamine ja rahvusliku rippumatuse jaluleseadmine lõi Roomas vabariiklise korra, mis kestis ligi pooltuhat aastat. Vabariiklise korra vahetuks järeltuleks oli kõrgema ja alama klassi kodanikkude õiguste ühtlustamine. Sellega oli alus pandud riigi õitsengule ja suurusele; see andis riiklise organismile enneolemata jõu ja kindluse.

Nagu greeklastes nende rahvustunne esimest kord elule tärkas sõdades perslastega, samuti sündis see Itaalia rahvastega gallaste sissetungil. Gallaste sissetung sundis itaallasi mitte ainult end kitsamalt kokku tõmbama, vaid lõi Rooma ülevõimu tema naabrite üle. Sõjalised käsud anti Roomast. Liitlased olid sunnitud saatma ainult sõjavägesid. Maadevõitmist juhatasid roomlased, kuid sõjasaagi jagamisel ei soovinud nad oma liitlasi tunnustada. Selle tagajärjeks olid sisesõjad. Ka siin jäid võitjateks roomlased, kasutades ära oma vastaste alameelsust ja ettenägematust. See oli alguseks Rooma tulevasele maailmavalitsusele. Siit peale hakkab tõusma rahva vägevus, mis ilmutab ennast kõrges sõjalises vaimus ja kasvatab ennastalgavaid Rooma patrioote.

Roomlased hoidsid rahu sellega, et püüdsid alati valmis olla sõjaks. Samal ajal andsid nad mõista kõigile, et nad sama vähe valmis on kannatama teotust, nagu nad seda endile ei luba teiste vastu.

Teenistust sõjaväes loeti üheks tähtsamaks ja ausamaks tegevusharuks. Vanad roomlased, samuti vanad spartaklased, olid nagu sündinud sõjameesteks. Vahvust ja mehisust tähendasid nad ühe ja sama sõnaga — „virtus“. Mehise jõu imekspanuväärt arenemine ühendas endasse

kõik voorused; isiku vabatahtlik eneseohverdamine seltskonna kasudele kandis endas kõrgemat eneserahuldustunnet ja võimaldas kõrgemat kuulsust.

Seejuures seisis roomlane palju kõrgemal kui spartaklane. Sõda ei olnud tema ainsaks elukutseks, nagu spartaklasel; seepärast polnud ka tema kasvatusesviis täiesti sõjaväeline. Varemil aegul haris roomlane oma põldu ise, ilma et ta seda oleks jätnud orjade hooleks. Lahinguis näitas roomlane üles võrdlemata vahvust, oma kodumajas oli ta rahulik kodanik. Spartaklane, selle vastu, elas omas kodumajas kui barbaar, kes uue sõja ootusel aega surnuks lööb tegevusetuses, kasutades suurearvuliste orjade teenistust. Osalt salgas ta maha koguni loomulikud instinktid, mis omased isegi loomale, — jättes oma laste kasvatamise riigi hooldamisele.

Roomlane sai täiesti aru sõjaväelisest distsipliinist, mis nõuab suurt isikuvabaduse piiramist. Rooma vabariigi seadus kaitses kodanikku ihunuhtluse eest. Kuid pühalikud vabaduse õigused kaotasid oma tähenduse, niipea kui kodanik astus sõjaväe teenistusse. Väejuht oma laagris omas piiramata võimu sõjameeste elu ja surma üle; tema õigus kohut mõista ei piirdunud mingisuguste vormiliste eeluurimistega, ei kuulunud mingisuguste kohtukorra reeglite alla; tema otsus saadeti täide viibimata, ilma iga-suguse appellatsiooniga õigusetu.

Ainult niisugustel tingimustel võis ellu viia seaduse, mis omas vanemal ajal ilmtingimata jõu, mille järele ükski kodanik ei võinud määratud saada seltskondlikule ametile, kui ta enne seda polnud kaasa teinud vähemalt kümme sõjakäiku: 17 kuni 46 aastani pidi iga room-

lane sõjaväes teenima, kui selleks tarvidus ilmus. Vangistuse kartusel pidi ta kohale ilmuma, et teenistusse astuda. Kestev kasarmu teenistus puudus; selle asemel tarvitati enam kasulikku süsteemi — noorsoo sõjaväelist kasvatust.

Sedavõrd aga, kuivõrd ühiskondliku vabaduse ära neelasid laialdased maadevõitmised, tõusis sõjaasjandus järk-järgult kuni kunsti astmeni ja samuti laskus ta järk-järgult kuni käsitöö astmeni*). Isegi sel ajal, mil leegione täiendati nekrutitega kõige kaugematest provintsi-dest, eeldati alati seda, et nad koos seisaksid Rooma kodanikest. Seda auväärt nimetust (civis Romanum) loeti sõjamehe legaalseks omandustundemärgiks ehk tema kõige kohasemaks autasuks.

Mis puutub sõjavägede koosseisu, — isegi siis, mil eraomanduse õigust enam ei loetud tarvilikuks tingimuseks, et sõjaväelist ametit edustada, — jäi Rooma sõjavägede juhatamine peaaegu ainult niisuguste ohvitseride kätte, kes kuulusid heasse perekonda ja olid hästi haritud. Sõdurid võeti kõigist seltskonna kihtidest, kuid peaaesjalikult põllumeeste seast. Just niisugune kontingent oli kõige rohkem läbi imbunud patriotismist.

Algallikaks sellele ühiskondlikule voorusele, mida vanad rahvad nimetasid patriotismiks, on see sügav veendumus, et meie omad huvid on ligidalt seotud selle vaba valitsemiskorra alal-

*) Isegi kõige kehvemal sõduril oli kugatud summa, mis võrdus umbes 40 naelsterlingile. Tol ajal oli see suur raha, mil hõbe oli nii haruldane, et üks unts (1/12 n.) seda metalli võrdus hinnaliselt 70 naelale vasele.

Sõjakäikudel kaugematesse maakondadesse kandis sõdurid enesega kaasas Rooma raha ja spekuleerisid sellega lahingute vaheaegadel.

hoidmise ja õitsenguga, millest meie ise osa võtame. Niisugune asjast arusaamine muutis Rooma leegionid peaaegu äravõitmatuiks; kuid sel ei võinud olla suurt mõjuvust despootiliste valitsejate palgaliste teendrite peale. Siin tõusis tarvidus teistsuguste motiivide järele, millel hoopis teistsugune iseloom, kuid mis olid mitte vähem mõjuvad, — autunne ja religioon.

Põllumees ehk käsitööline, astudes väetennisusse, võttis omaks teadvuse, et ta on valinud enesele kõrge elukutse, milles tema kõrgendus ja reputatsioon olenevad tema isiklikust vaimumehisusest, ja kuigi lihtsõduri vägiteod jäävad laiemale hulgale tihtigi teadmatuks, siiski võib tema ülespidamine katta kas auga ehk häbiga terve kohorti, leegioni ja koguni terve sõjaväe, millega on seotud tema saatus. Teenistusse astudes andis ta pühaliku töötuse. Ta vandus, et ta kunagi ei jäta maha oma lippu, et ta oma tahte alandab oma ülemate käskudele ja et ta oma elu saab ohverdama riigi ja võimude kaitseks.

Rooma sõjavägede truudus oma lippudele põhjenes usulisele moraalile ja autundele. Läätkiv kuldkotkas leegioni ridade ees oli kõige puhtasüdamlikuma austamise eesmärgiks. Kuid hädaohu silmapilgul maha jätta seda pühalikku sümboli oli mitte ainult autu, vaid seda enam häbitegu. Kuid neile motiividele pidid möödapäasematult seltsima ka kartusetunne ja lootused, mis põhjenesid enam kindlale alusele. Korralikult väljamaksetav palk, aegajalt autasud ja kindel abiraha väljateenitud aja eest — need olid tegurid, mis kergendasid sõjaväeteenistuse raskusi. Teisest küljest aga kuulusid argtus ja sõnakuulmatus kõige karmima karistuse alla. Centurionid omasid õiguse määrata süüdlastele

ihunuhtlust, kindralid võisid neid nuhelda surmaga. Rooma distsipliinis oli muutmata reegliks see mõiste, et hea sõdur peab rohkem kartma oma ohvitseri kui vaenlast. Kui ohvitser kohtas magavat tunnimeest, jättis ta tema „magama“.

Just nende täpisealt arusaadud reeglite tõttu omandas Rooma sõjavägede vahvus niisuguse kõikumattuse ja distsipliini, millist kunagi ei suutnud omandada barbaaride hoogne ja kiskuv mehisus. Roomlased said sedavõrd hästi aru niisuguse vahvuse puudulikkusest, mis ei olnud ühenduses teadmistega ja teadlikkusega, et isegi sõjaväe nimetus nende keeles on võetud sõnast, mis tähendab harjutust (*Exercitus ab exercitando*). Sõjaväelised harjutused esinesid neil alalisena ja peamisena distsipliini eesmärgina. Nekrutite ja noorte sõduritega peeti harjutusi alatasa, nii kommikul kui õhtul; isegi lahinguis kogenud veteraanid, vaatamata oma aastate peale, olid kohustatud iga päev neid harjutusi kordama, mida nad juba ennegi kõige täsmaliselt teadsid. Sõjaväelised harjutused ei katkenud isegi kõige tormisema ilmaga, seejuures oli sõduri kandekoorem kaks korda rängem kui seda nõuti harilikult. Neis harjutustes oli ette nähtud kõik see, mis arendada võis kehalist jõudu, liikmete painduvust, kärmust ja osavust. Sõdureid õpetati kõrge suurema hooliga marssima, jooksmata, hüppama, ujuma, ronima, ränki asju kandma, igasuguste relvade ümber käima; neid sunniti vilede helidel täitma sõjaväelist taktantsu jne. Juba rahuajalistes oludes harjusid Rooma sõjaväed sõjaväeliste võtetega sedavõrd hästi, et ühe vanaaja ajalookirjaniku üteluse järele lahkumine lahingvälja ja sõjaväeliste harjutuste välja vahel seisis ainult verevalamises.

Kuid Rooma sõdurid, kes hästi oskasid ümber käia relvadega, oskasid hästi ümber käia ka kirve ja labidaga. Sõjaväeline vahvus ilmub tihtipeale loodusliku annina, kuid Rooma sõdurite kannatlik püüdlikus laagrite ja kindluste ehitamisel võis olla ainult harjumuse ja distsipliini saavutus. Niipea kui sarve hää andis märku edasiliikumiseks, oli laager silmapilkselt koristatud ja sõjavägi asus oma kohtadele ilma aega viitmata ja segaduseta. Peale relvade, milles Rooma sõdur arvatavasti ei näinud mingisugust raskust, kandis ta kaasas ka veel sööginõusid, abinõusid kindlustuste ehitamiseks ja mitmepäeva toidumoonna. Niisuguse koorma all, mis meie aja sõdurile oleks tundunud tõesti liig rängana, olid nad õpetatud taktisammul ära käima 20 penikoormat ehk 35 versta kuue tunniga.

Niisuguse sõjaväelise organisatsiooni tõttu oli Rooma mitte ainult äravõitmata, vaid ta muutus ähvardavaks maruks tervele ilmale. Raudse distsipliini tõttu Rooma leegionides saavutati suured võidud: langes Karthaago, mis tugenes oma palgalistele, langes Makedoonia, mis hoidis hirmul terve Väike-Asia ja Egiptuse. Sulla ja Caesar panid lõpulikult maksma Rooma maailmavalitsuse.

Kuid needsamad sõjaväed, kui neis langes distsipliin, said Rooma riigi langemise peapõhjuseks. Esimesed lagunemise sümptoomid tulid esile prätooriade kaardiväes. Peasüüdlasena ilmus siin keiser Tiberius, kes selle kaardiväe Rooma kogus, et hirmutada temaga senatit ja alal hoida oma vägevust. Kaardiväele ehitati linna taha kogunigi iseäraline hästi kindlustatud laager, mis terve linna üle domineeris ja sellega elanikkudele nagu alaliseks ähvarduseks muutus.

Kuid sellest oli vähe. Viies prätoriaanlasi paleesse ja senati, andsid Rooma võimukandjad neile võimaluse ära tunda oma jõudu, samuti kodanlise valitsuse nõrkust; nad andsid neile võimaluse võtta oma käskijate pahesid familijäärse põlgtustundega ja enesest eemale heita seda aukartlikku hirmu, mida silmapilkne aupärasus võib äratada ainult siis, kui teda vaadeldatakse kaugelt ja kui teda ümbritseb salapärasus.

Rikka linna toreduse ja laisklemise keskel leidis prätoriaanlaste uhkus ja eraldatavus omale hea pinna, et aru saada oma äravõitmata jõust; ja nende eest oli võimata varjata asjaolu, et nende kätes oli nii võimukandja isik, kui senati autoriteet, samuti riigikassa ja, lõpuks, pealinn. Et prätoriaanlaste hulgussalkade tähelepanu ära pöörata niisugustelt hädaohtlikelt mõtetelt, olid kõige kindlameelsemad ja mõjuvamad võimukandjad sunnitud lisama käskudele hellitusi ja karistustele autasu: meelitusi tooma nende uhkusele, pakkuma neile lõbustusi, läbi sõrmede vaatama nende hullustuste peale ja ostma nende väheusaldatavat truudust rikkalikude kingitustega, mida nad nõudsid kui seaduslikku autasu iga uue võimukandja troonile astumise puhul.

Kaardiväelaste eestkostjad otsisid argumente, et õigeks tunnistada nende mõjuvust, mis seni oli tugenenud ainult relvade jõule; nad püüdsid tõendada, et riigi konstruktsiooni algprintsipiide põhjal on tarvilik nende nõusolek keisri valimisel. Nad rääkisid, et kuigi senat konsulite, kindralite ja kõrgemate ametnikkude määramise õiguse seadusvastaselt enese kätte on kiskunud, siiski oli see Rooma rahva vanaaegne ja eraldamata õigus. Kuid, kust otsida seda rahvast? Mõistagi

mitte kirjust orjade ja väljamaalaste salgast, mitte harimata rahvahulga seast, vaid riigi kaitsjate keskelt, kes kasvatatud kõrgelt lugupeetud sõjaväelises erialas ja vooruse austamises.

See oli põhjuseks, mis viis sõjaväe lõpulikule langusele. Prätoriaanlaste ulakusel ja häbemattusel polnud piire. Nad jõudsid niikaugemale, et tapsid kõige metsikumal viisil kõigist armastatud keisri Pärtinaksi ja tõstsid tema asemele rikka senaatori Julianuse, kellele enampakkumisel müüsid trooni, saades iga sõduri peale 6250 drahma raha.

Prätoriaanlaste eeskujule järgnesid leegionid, kes hakkasid endi õigusi omavoli peale samasuguse vihase kangekaelsusega kaitsma, nagu seda tegid nende eeskujulikud seltsimehed. Sõjavägedes lagunes laiali kalduvus põgenemiseks ja nad hakkasid röövima suurtel teedel. Kogunedes salkadesse, avasid nad vangimajade ukSED ja kutsusid orje mässule, et saavutada vabadust. Mitte ainult väeülemad, vaid ka lihtsõdurid püüdsid saada troonile.

Kõik see kokkuvõetult otsustas lõpulikult Suure Rooma riigi saatuse, ja mingisugune jõud ei suutnud enam ära hoida tema langust.

Keskaeg ei lisa inimsoo kultuurilisele evolutsioonile midagi uut. Professor Karejev ütleb: „Kui vanaaeg esineb rahvaste elus hiilgava päikese tõusuna, kujutab keskaeg enesest hämarikku, mil päike on looja läinud“. Uue hommiku koidik algab alles ühes ristisõdadega, mis annab järsu tõuke uinakus olevale Euroopa ühiskondlikule elule.

Sama nähtust kohtame ka sõjaasjanduses. Distsipliini suhtes omavad suurema tähelepanu keskaja palgalised sõjamehed — landsknechtid ja kondotjeerid.

125 Landsknechtid kujutasid enestest palgalist jalgväge, mis kogutud omalt maa-alalt (vom Lande), vastandiks palgalistele-võõramaalastele. Landsknechtide sõjaväe tekkimise kodukohaks oli Schvaabimaa. Kandes endas kõiki tollaegse jalgväe puudusi, omasid landskneshtid esialgu selle paremuse, et nad võitlesid oma rahva, oma maa-ala eest. Pärastpoole jäi see eesmärk unustusse ja landsknechtid hakkasid pakuma oma teenistust kõigile Euroopa võimkandjaile. Kuid just viimane asjaolu sai nende languse põhjuseks. Saksamaal leidis tol ajal aset suur korporatiivse tunde tõus. Vastavalt sellele moodunesid ka palgaliste sõjavägede salgad rändavaiks sõjaväelisteks vennasühinguteks.

Landsknechtide teenistusse palkamine sündis õige lihtsalt. Kuninga poolt anti väejuhtidele rügementide moodustamiseks patendid, milles olid kindlaks määratud rügemendiülema õigused ja kohused, samuti palga tingimused sõjaväele. Rügemendiülem valis enese sõprade seast abilise (leitnandi), samuti kaptenid, kes vahetult toimetasid palkamist. Nad seadsid oma maja ukse kohale tähise (lipu), mille otsa kübar riputati, et ära tähendada palkamise kotha. Sellest kujunes „lipu“ kui üksuse nimetus, millesse koosnesid 400–600 meest. Esialgu kestis teenistus 3 kuud; pärastpoole pikendati seda aega kuni ühe aastani. Normaalpalgaks oli 4 kuldenit kuus. Kindluse ehk linna valdamisel kuulus kõik saagiks saadud sõjamoona kuningale, kuna kõik muu varandus ära jaotati landsknechtide ja nende ülemate vahel. Selleks oli määratud isegi alaline „riisumismeister“. Kui sõda pikale venis, ei jätkunud tihtipeale raha, et landsknechtidele palka maksta. Sel puhul

pidi rügemendiülem vastama oma taskuga ehk paluma oma käsualuseid edasi teenida võla peale. Kui asjaolud hästi kujunesid ja lootust oli saagi peale, ei keeldunud landsknechtid kreediidist oma ülemusele, vastasel korral tõstsid nad mässu, muutusid metsikuks salgaks ja täitsid oma maa elanikke hirmu ja õudsuse tundega, toime pannes halastamata röövtegasid.

Esialgu seati teenistusse astujatele ette valjud kõlblised nõuded, kuid varstigi leiti võimalikuks neist mööda minna. Sisseastuja nimi märgiti nimestikku, temale anti juua kruus õlut ehk viina, mille järele ta piikidest ehitatud väravast läbi sammus ja täieõiguslikuks landsknechtiks sai. Selles sõdurite vabariigis olid maksvad valjud omapärased seadused. Vargust ja riisumist rahulikkude elanikkude juures peeti harilikuks nähtuseks, kuna vargust „lipu“ kaaslaselt karistati võllasurmaga. Et landsknechtid kohustatud olid end omal kulul üles pidama, nägi nende laager välja nagu laadaplats. Siin kaubeldi toiduainetega, õlle ja viinaga; siin leidsid aset tapmised ja lõbustused. Maksuvahendina esines suuremalt jaolt kokkuriisutud varandus, mille hindamine pahatihti viis riiele ja kakelustele. Mustus, naisterahvad, kaagil kõlkuvad korjused, kepinuhtlusele mõistetute karjatused, joomarite trall — kõik see andis laagritele vastiku väljanägemise.

See oli sõjavägi, mille elustajaks oli ainult silmapilkne tuhing: kui juht suutis neis äratada himusid ja ahnust ehk viha vaenlase vastu, tormasid landsknechtide falangid peatamata edasi. Kuid see tuhing kadus sama kiirelt kui ta ilmunud, niipea kui avalikuks tuli, et saak on raskesti kättesaadav. Sest silmapilgust peale ei

leidnud enam ainukestki ergutavat jõudu, mis oleks suutnud neid uuesti viia lahingusse.

Landksnechtid muutusid rahvuslikust sõjaväest hulguste salgaks, kellele täiesti ükskõik, kus teenida, kui aga teenistusest võis rohkem kasu loota. Nende ideaalseks eeskujuks sai palgaliste salga peamees Werner von Urelingen, kelle terassärgile olid lõigatud järgmised sõnad: „Mina, hertsog Werner, vägeva kompani ülem, olen Jumala, kaastundmuse ja ligemisearmastuse vaenlane“. Kuulus lahing Paawia juures (24. veebruaril 1525), mille lõpuaktiks oli Prantsuse sõjaväe purustamine, tekkis selle tõttu, et möödunud oli tähtaeg, mille kestvusel Saksa landksnechtid olid nõus jätkama teenistust ilma palgata.

Kondotjeerideks (sõnast condotta — palgatasu) nimetati Itaalia palgaliste sõjavägede juhte. Kasutades oma autoriteeti sõjaväe keskel, kiskusid nad pahatihti oma kätte valitseva võimu ja muutusid valitsevaiks isikuiks. Üldiselt aga oli kondotjeeride seisukord õige kõikuv; selle võimu esitajad, kelle teenistuses nad olid, ei võinud neid uskuda ja ümbritsesid neid spioonide rõngaga, et valvata nende väiksemat sammu. Vägeva kondotjeeri salajane tapmine ehk avalik surmamine iga vähema kui kahtluse puhul muutus alaliseks nähtuseks. Kondotjeeride võidud lahingus süvendasid seda kahtlustamist veel enam, sest nad kasvatasid nende vägevust.

Mõistagi, et niisugused tingimused ei jäänud mõjumata ka tolelaegsete palgaliste sõjavägede lahingtegevuse peale. Strateegia ülesandeks ei võinud olla vaenlase sõjaväe relvastatud jõu purustamine, sest kondotjeerid olid sunnitud hoiduma vaenlase hävitamisest, kes homme võis saada nende käskijaks. Lahingulistel kokkupõr-

getel pöörati peatähelepanu sellele, et võtta võimalikult rohkem vange, kelle eest pärastpoole suurt tasu saadi. Terve strateegia kujunes selleks, et hoida alal oma sõjaväelist jõudu, oma seisukorda ja saavutada võimalikult rohkem isiklikku kasu. Sõjategevuse kiire lõpetamine ei olnud kondotjeeridele kasulik, sest siis polnud neid enam tarvis riigile, keda nad teenisid.

Ehk küll kondotjeeride seas niisuguseid kuulsusi kohtame, nagu Bartolomeo Colleoni, vennaksed Malatesta ja Sforza, siiski ei suutnud nad oma sõjapidamise eesmärkide tõttu arendada sõjaasjandust ennast ja luua midagi kindlat. Nad sõdisid sõja pärast, sest sõda andis neile ülespidamist.

Kolmekümne-aastane sõda oma koledustega ja Gustav Adolphi suurepärase sõjaväe eeskuju avasid toleaeegseile riigimeestele need pahed, mida kandsid endas palgalised sõjaväed. Alates XVII aastasaja lõpust, lähevad kõik riigid üle alaliste sõjavägede süsteemile.

Lõpetades sellega lühikese ajaloolise ülevaate, jõuame otsusele, et sõjaväed on alati olnud rahvaste vaimlise ja kõlblise seisukorra peegeldajaiks ning neis on alati avaldunud ühiskondlik struktuur ja kord. Järelikult, seal, kus oli võimsalt välja arenenud rahvuslik ühistunne, saatis rahvuslik sõjavägi korda imetegusid, kuid seal, kus see ühistunne löi kõikuma, hakkas lagunema ka sõjaväeline distsipliin, mis viis riigid hävinemisele.

Allikad:

Kolonel Limberg — Eesti Vabariigi rahvaväe põhimäärustik (projekt). Kolonel Reek — Sõja edu peatingimused. Kolonel Sternbeck — Laskeasjandus. Major Legge — Mainly about discipline. E. Luzeux — L'instruction de la troupe et des cadres. — Règlement sur le service interieur, 1921. Müller — Moralische Erziehung des Heeres. — Die Distsiplinaarstrafordnung für das Heer — 1872. Boelsche — Der Urmensch. H. Kolb — Die Kulturgeschichte der Menschheit. Prof. Martens — Sõda ja õigus. Зыковъ — Право войны. Н. Бѣляевъ — Сборникъ статей по дисциплинѣ. — Военное дело изд. 1919 г. Фарраръ — Жизнь Иисуса Христа. Брестедъ — Исторія древняго Египта. М. О. Ковалевскій — Древній востокъ и первобытная Греція. Гиббонъ — Исторія упадка и разрушенія Римской имперіи. О. Егеръ — Всеобщая исторія. С. М. Дубновъ — Всеобщая исторія евреевъ. Кн. Голицынъ — Всеобщая военная исторія. Спенсеръ — Соціологія. — Воспитаніе.

Trükivigade parandused.

				On trükitud.	Peab olema.	
3	lhk.	1	rida	alt	zoolopgiline	zooloogiline
3	"	2	"	"	iäheneme	lähene
5	"	11	"	ülev.	täö	töö
5	"	1	"	"	äratudmusele	äratundmisele
8	"	17	"	"	tsiviili	tsiviil-
9	"	18	"	"	bisciplina	disciplina
10	"	4	"	"	kainendes	kainenedes
12	"	9	"	alt	võidet	võideti
13	"	16	"	ülev.	ikiku	isiku
13	"	13	"	alt	uks	usk
14	"	3	"	ülev.	parandaemist	parandamist
14	"	4	"	"	köig	kõige
14	"	17	"	"	evolutsioneeru-	evolutsioneeru-
					muse	mise
15	"	1	"	alt	olemd	oleme
18	"	8	"	"	olen	olin
18	"	6	"	"	välja jätta tekst, algades sõnast „Nagu...“ kuni sõnani „õde-	dest“.
20	"	17	"	"	Anglo-Sakside	Angelsakside
50	"	14	"	ülev.	takti	fakti
52	"	7	"	"	Uhatch - Ogaro-	Uhatsch - Ogaro-
					vitsch	vitsch
57	"	8	"	alt	põhjeneb	põhjenes
57	"	1	"	"	mitetäitmise	mittetäitmise
61	"	17	"	ülev.	täsmaliselt	täismaliselt
63	"	1	"	alt	stoitismi	stoitsismi
64	"	1	"	ülev.	stoitism	stoitsism
99	"	16	"	alt	rünnakut	rännakut
105	"	14	"	ülev.	üheasjalsuseks	üheajalsuseks
118	"	10	"	alt	ümberkaudse-	ümberkaudse-
					tesse	tesse küla-
					desse	
122	"	6	"	ülev.	ja Clausevitz'i sõ-	ja, Clausevitz' i
					nade järele	sõnade järele,
					paremaks	paremaks
146	"	7	"	ülev.	ikest	ikke
154	"	13	"	"	Nabukadnassar	Nabukadnassar
168	"	12	"	alt	kotha	kohta

A A

4977

153864